

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bilim Dalı

**TÜRKİYE'DEKİ LGBTİQ+ HAREKETİNİN STK'LAŞMASI:
NEOLİBERALİZM, SİVİL TOPLUM VE CİNSELLİĞİN
MÜZAKERESİ**

Atilla YARDAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

TÜRKİYE'DEKİ LGBTİQ+ HAREKETİNİN STK'LAŞMASI: NEOLİBERALİZM, SİVİL
TOPLUM VE CİNSELLİĞİN MÜZAKERESİ

Atilla YARDAŞ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Atilla Yardaş tarafından hazırlanan "Türkiye'deki LGBTİQ+ Hareketinin STK'laşması: Neoliberalizm, Sivil Toplum ve Cinselliğin Müzakeresi" başlıklı bu çalışma, 31.08.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Haktan Ural (Başkan)

Doç. Dr. Selda Taşdemir Afşar (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Pelin Dinçer (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

16/10/2023

Atilla YARDAŞ

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metodların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Selda Taşdemir Afşar** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Atilla YARDAş

TEŞEKKÜR

2021’de başlayan tez yazma serüvenim boyunca hiçbir zaman destek ve motivasyon kaynağı olmaktan vazgeçmeyen, dayanışmanın farklı bir boyutunu öğreten hem akademik yetkinliği hem manevi desteğiyle her zaman yanımda olmuş tez danışmanım Doç. Dr. Selda Taşdemir Afşar’a çok teşekkür ederim.

Yapıcı yorumları ve anlayışları için Dr. Öğr. Üyesi Pelin Dinçer ve Doç. Dr. Haktan Ural’a çok teşekkür ederim.

Sağladıkları içgörü, samimiyetleri ve gullümleri ile tezim kapsamında görüştüğüm ve dönüştürücü bir saha deneyimi sağlamış olan lubunyalara çok teşekkür ediyorum.

Sancılı geçen tez yazım sürecim boyunca bana her konuda yardımcı olan traliçem Gizem’e, kesintisiz motivasyon sağlayan slaytonic Azra’ya, sabahları “Do you shave your poosay?” mesajlarıyla günün başladığını hatırlatan Kasım’a bu tezin tamamlanmasına olan katkıları için minnettarım. Direkt ve dolaylı destekleri için Eda, Bengü, Berkay’a müteşekkirim. Tez sürecinde yoldaşlaştığım Beril’e müteşekkirim. Fikirleri ile yeni perspektifler kazanmamı sağlayan Erkan’a çok teşekkür ederim. Yağmur’a hep “orada” olduğu için teşekkür ederim. Akıl yürütme süreçlerime büyük katkısı olan Hüseyin’e kocaman teşekkür ediyorum. Ve Siren’e bütün “ödümü koparmaları” için teşekkürler. Burada adını anmadığım ve zaman geçirdiğim her lubunyaya ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Ve son olarak annem, babam, kardeşim ve halama yaptığım her seçimde bana güvendikleri ve yanımda oldukları için kocaman teşekkür ediyorum.

What’s my major? I don’t have a major, I have a degree.

ÖZET

YARDAŞ, Atilla. Türkiye'deki LGBTİQ+ Hareketinin STK'laşması: Neoliberalizm, Sivil Toplum ve Cinselliğin Müzakeresi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023

Ekonomik politikaların olanaklı kıldığı öznellikler ve alanların birbiri ile etkileşimi, toplumsal hareketlerin dönüşümü ve işlevselleştirdiği stratejileri anlamak için elverişli bir alan sunmaktadır. Neoliberalizmin ekonomik anlayışının, ideolojik yansımaları, yapıp-etmeleri dönüştürücü/bozuşturucu gücü toplumsal hareketlerin mücadele anlayışlarını, stratejilerini ve pratiklerini etkilemektedir. LGBTİQ+ hareket(ler)inin aynı anda barındırdığı ulusaşırı ve yerel karakteristikler ile neoliberalizmin konsolidasyonu için araç ve kaynaklara sahip sivil toplumu bir arada dikkate aldığımızda neoliberal akılsallığın etkisinin tartı(ş)ılabileceği bir kesişime odaklanmış olunmaktadır. Söz konusu kesişime odaklanarak bu araştırma kapsamında Kaos GL Dergisi üzerinden arşiv çalışması ile Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin politik konumlanması ve benimsenen mücadele pratiklerine dair söylemsel izlek incelenerek bir referans noktası oluşturulmuştur. Oluşturulan referans noktası, 1990 – 2003 tarihleri arasında LGBTİQ+ hareketine dahil olmuş 40 yaş üstü ve 2010 sonrasında harekete katılmış 30 yaş altı olan LGBTİQ+ hak savunucuları ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler üzerinden hizalanmaya çalışılmıştır. Böylece Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin farklı dönemlerinde harekete katılma, mücadele algıları ve pratikleri konularında hak savunucularının düşünce ve deneyimlerinin nasıl şekillendiği ve değiştiği ve bu değişimleri neoliberal akılsallığın ne derece etkilediği incelenebilmiştir. Bulgular doğrultusunda LGBTİQ+ların işlevselleştirebildikleri ve müttefiklerini arttırabildikleri her alanda mücadeleyi yaygınlaştırmaya çalıştıkları, neoliberal akılsallığın bireysel güçlenme ve özgürleşmeye yönelik algısının tam olarak benimsenmediği fakat hareket alanının daraltılması itibariyle gerçekleştirilen pratiklerin biçimsel olarak bu akılsallıkla benzer görüldüğü ve güncel amacın mevzi kaybetmemeye odaklanıldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Toplumsal Hareketler, LGBTİQ+ Hareketi, Neoliberal Akılsallık, Sivil Toplum

ABSTRACT

YARDAŞ, Atilla. *NGOization of LGBTIQ+ Movement in Turkey: Negotiating Neoliberalism, Civil Society and Sexuality*, Master's Thesis, Ankara, 2023

The interactivity of subjectivities and domains made possible by economic policies provides a suitable area to understand the transformation of social movements and the strategies they functionalize. The economic understanding of neoliberalism, its ideological reflections, and its transformative/disruptive power influence the understandings of struggle, strategies, and practices of social movements. When we consider the LGBTIQ+ movement(s) with its simultaneous transnational and local characteristics together with civil society possessing tools and resources for the consolidation of neoliberalism, we focus on an intersection where the influence of neoliberal rationality can be discussed. Focusing on this intersection, within the scope of this research, a reference point has been established by examining the discursive track related to the political positioning and adopted struggle practices of the LGBTIQ+ movement in Turkey through archival work on the Kaos GL Magazine. This point has been aligned with the data obtained from semi-structured in-depth interviews with LGBTIQ+ rights advocates who joined the movement between 1990-2003 and are over the age of 40, and those who joined the movement after 2010 and are under the age of 30. Thus, how the thoughts and experiences of rights advocates on joining the movement, perceptions of struggle, and practices shaped and changed in different periods of the LGBTIQ+ movement in Turkey, and to what extent this change was influenced by neoliberal rationality, was examined. It has been concluded that LGBTIQ+ individuals try to spread the struggle in areas where they can functionalize and increase their allies, the perception of neoliberal rationality towards individual empowerment and liberation is not fully embraced, but the practices performed due to the narrowing of the field of movement formally appear similar to this rationality and the current goal focuses on not losing ground.

Key Words

Social Movements, LGBTIQ+ Movement, Neoliberal Rationality, Civil Society

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
TABLolar DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
GRAFİKLER DİZİNİ.....	xiii
ÖNSÖZ	xiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ	3
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	3
1.2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE SORULARI	3
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	4
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	6
1.5. ARAŞTIRMA SORUSUNUN GELİŞİMİ.....	11
1.6. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	12
1.6.1. Derinlemesine Görüşmeler	13
1.6.2. Araştırmanın Katılımcıları	16
1.6.3. Araştırmacı Konumsallığı.....	17
2. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	20
2.1. TOPLUMSAL HAREKETLER	20

2.1.1. Özgönderimsellik	22
2.1.2. Toplumsal Hareketler ve Siyasi Fırsatlar Yaklaşımı	25
2.2. NEOLİBERALİZM	26
2.2.1. 1970 Sonrası Ekonomik Dönüşüm	27
2.2.2. Neoliberal Kendilik	28
2.2.3. Neoliberal Yönetimsellik ve Neoliberal Akılsallık	29
2.2.4. Neoliberalizm ve Cinsel Politika	33
2.3. SIVİL TOPLUM.....	36
2.3.1. STK-Patlaması.....	39
2.3.2. STK'laşma	41
2.3.3. Neoliberalizm, Avrupa(laşma) ve STK'laşmış Sivil Toplum	47
2.3.4. Avrupa Birliği ve Demokrasi "Yardıımı"	49
2.4. LGBTİQ+ HAREKETİ.....	52
2.4.1. LGBTİQ+nın ILGA Tarihi.....	56
3. BÖLÜM TÜRKİYE'DEKİ LGBTİQ+ HAREKETİNİN TARİHİNİ OKUMAK.....	60
3.1. 70'LER VE 80'LER.....	60
3.2. 90'LAR: 'ŞANLANIYOR'	62
3.2.1. Kaos GL Dergisi Üzerinden Türkiye'deki LGBTİQ+ Hareketinin 90'ları	64
3.3. Kaos GL Üzerinden Türkiye'deki LGBTİQ+ Hareketinin 2000'leri.....	69
3.3.1. Erken 2000'ler ve Avrupa Birliği	76
3.3.2. Dernekleşme	78
3.4. GEZİ DİRENİŞİ VE POST-GEZİ	79
4. BÖLÜM DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME BULGULARI	82
4.1. HAREKET İLE TANIŞMA.....	82
4.2. MÜCADELE PRATİKLERİ	88
4.3. SIVİL TOPLUM VE UZMANLIK	102

4.4. GELECEK PROJEKSİYONLARI: GEÇMİŞİMİZ BİZE GELECEĞİMİZ HAKKINDA NELER SÖYLÜYOR?	110
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA	124
EK 1. ORİJİNALLİK RAPORU	145
EK 2. ETİK KOMİSYON İZİNİ.....	147
EK 3. GÖRÜŞME FORMU	148
EK 4. AYDINLANMIŞ ONAM FORMU	153

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
DB	Dünya Bankası
ILGA	International Lesbian and Gay Association
LGBTİQ+	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İntersex Queer Artı
STK	Sivil Toplum Kuruluşu

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri.....	17

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Araştırmaya Başladığımda Tahayyül Ettiğim Araştırma Yapısı	7
Şekil 2. Araştırmanın Kavramsal İç İçeliği	9

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. Yıllara Göre BM ECOSOC'taki Danışmanlık Statüsüne Sahip STK Sayısı	41

ÖNSÖZ

Açık bir şekilde belirtmek isterim ki bu araştırma ne polemik oluşturmayı ne de genelleşici söylemler üretmeyi amaçlamaktadır. Türkiye’de faaliyet gösteren LGBTİQ+ hakları alanında savunuculuk yapan sivil toplum kuruluşları özellikle görünürlük ve farkındalık yaratma ve LGBTİQ+lara hizmet sağlama konusunda sayısız değerli çalışma gerçekleştirmiştir. Bu nedenle araştırmam, LGBTİQ+ alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına olumsuz bir nitelik atama ya da bu kuruluşların sahip olduğun alanın potansiyeline dair kısıtlayıcı bir girişim içermemektedir. Son yıllarda “foncular” retoriği üzerinden giderek güçlenen “anti-STK” akımının LGBTİQ+ hareketini yıprattığını ve yer yer zarar verdiğini düşünüyorum. Özellikle insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının, anti-demokratik, çığ ve küründen Batı-karşıtı söylemler üzerinden hedef gösterilmesini, tehlikeli bir söylem kategorisinde içerisinde değerlendiriyorum.

Bu araştırma neoliberal akılsallığın etkisini, sivil toplum kuruluşları üzerinden anlamaya çalışmaktadır ve amacı sağaltıcı niteliğe sahip eleştirel alanları genişletmektir; stratejilerin çeşitlenmesini sağlamış alanların terk edilmesini savunmak değildir. Son olarak araştırmamın odağının spesifik olarak kurumsal LGBTİQ+ hakları savunuculuğu olduğunu vurgulamak isterim, LGBTİQ+ hareketi kurumsal olandan fazlasıdır ve hep öyle olacaktır.

GİRİŞ

Türkiye'nin 2000 sonrası Avrupa Birliği üyelik sürecinin resmileşmesi ve Avrupa Birliği'nin demokrasi çalışmaları, Balkanlar ve Türkiye'de geliştirilmesine dair desteklerinin artması ile Türkiye'deki sivil toplum erişebildiği kaynaklar artmıştır. Türkiye'deki bu sürece eşlik eden ekonomik ve siyasi dönüşüm, direkt ve dolaylı olarak sivil toplumun işleyişini ve sivil topluma dair algıları etkilemiştir. Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketi de bu değişimden büyük oranda olumlu şekilde yararlanmışır. Söz konusu dönüşümler hem genel olarak sivil toplum hem de LGBTİQ+ hareketi için gelişimlerini, karakterlerini, pratiklerini etkileyen yeni koşullar yaratmıştır. Neoliberal politikaların ulusaşırı nitelikleri, ülkelerin/bölgelerin yerelliklerine adapte olarak cinsel politikaları da yeniden şekillendirmiştir.

Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketine dair incelemeler genellikle hareketinin içinde geliştiği ve mücadelesini sürdürdüğü alanın ve bu alanı etkilemiş/etkileyen makro sosyo-ekonomik faktörlerin yarattığı nesnel gerçekliğe yeterince değinmemektedir. Bu nedenle, neoliberalizm ve neoliberalleşme sürecinin Türkiye'deki cinsel politikalar ve LGBTİQ+ hareketi üzerindeki etkisi konusunda bir bilgi açığı ortaya çıkmıştır. Ek olarak, cinsellik üzerine birçok çalışma olsa da neoliberalizmin sınıfsal niteliği ile cinsel politikaların kesişimine odaklanan çalışmaların sayısı sınırlıdır. LGBTİQ+ hareketinin neoliberalleşme ile olan gerilimli ilişkisini dikkate aldığımızda, Türkiye örneği verimli bir araştırma alanı olmaktadır. Bu noktadan hareketle bu tezde neoliberalizmin yarattığı hegemonyayı ve Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin dönüşümünü/gelişimini incelemeye çalışacağım.

İkinci bölümde yeni toplumsal hareketler (YTH) literatürden giriş yaparak LGBTİQ+ hareketini YTH olarak konumlandırmak için gerekli teorik çerçeveyi oluşturduğum. Eski toplumsal hareketler (ETH) ve yeni toplumsal hareketlerin karşılaştırması yapmak yerine, daha verimli olabileceğini düşündüğüm bir patikadan ilerleyerek LGBTİQ+ hareketinin YTH olarak değerlendirmemde ne tür

niteliklerin belirleyici olduğunu ortaya koymaya çalıştığım bu bölümün devamında neoliberalizmin teorik temellerine uğrayıp Foucault'cu bir perspektif ile yönetimsellik ve kendilik kavramları üzerine neoliberal cinsellik politikalarına yer vereceğim. Böylece LGBTİQ+ oluşları ve hareketini anlamak için gerekli teorik tabanı sağlamış olacağım. Neoliberalizmi coğrafi ve sektörel olarak kısıtlayarak Avrupa ve sivil toplum üzerindeki etkisine odaklandıktan sonra takip eden bölümde sivil toplumun gelişimine, toplumsal hareketlerle olan kesişimine, entegrasyon, uyum ve ehlileşme süreçlere dikkat çekeceğim. Neoliberalizm gelişiminin ve yaygınlaşmasının sivil toplumun gelişimine olan etkisine odaklanarak sivil toplumun, neoliberal bir platform üzerindeki büyümesini göstermeye çalışacağım. Bu bölümün son kısmında nihayet LGBTİQ+ hareketine giriş yapıp ilk üç bölümden oluşturmaya çalıştığım araç kutusunu kullanmaya girişecek ve Batı odaklı bir LGBTİQ+ hareketi tarihinden araştırma soruma odaklanmaya başlayacağım.

Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin tarihine giriş yaptığım üçüncü bölümde, tezin arşiv çalışması devreye girecek ve Türkiye'de LGBTİQ+ hareketinin gelişimini Kaos GL Dergisi'nin 1994'ten itibaren kesintisiz ve düzenli bir şekilde çıkan sayıları üzerinden irdelemeye çalışacağım. Böylece bir yeni toplumsal hareket olarak LGBTİQ+ hareketinin ürettiği ve barındırdığı akılsallıkları inceleyecek ve LGBTİQ+ hareketinin dönüşümlerinin izini sürebilmeyi planlıyorum. Neoliberal akılsallığın LGBTİQ+lar tarafından nasıl algılandığını, ne tür dönüşümler yaşandığını, neden yaşanmış olabileceklerini bu kısımda açıklayacağım.

Dördüncü bölüm ise araştırmam kapsamında gerçekleştirdiğim derinlemesine görüşmelerin bulgularını içermektedir. +40 ve -30 yaşındaki aktivistlerin hareketi ve mücadele pratiklerini algılama biçimlerini odağa alarak akılsallık ve yaklaşımlardaki farklılıkları tespit etmeye çalıştığım bu bölüm, hareket içerisindeki ortaklık, süreklilik ve kopuşları somutlaştırmaya çalıştığım bir bölüm olacaktır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırmanın konusu neoliberal akılsallığın toplumsal hareketlere olan etkisini Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketi üzerinden incelemektir. Bu çalışma, ideolojik yansımaların, dönüştürücü etmenlerin ve küresel ve yerel karakteristiklerin etkileşimini dikkate alarak neoliberal akılsallığın LGBTİQ+ mücadelesinin stratejilerini ve pratiklerini etkilediğini anlamaya çalışmaktadır. Kaos GL Dergisi üzerinden gerçekleştirilen arşiv çalışması ve iki ayrı yaş grubundan LGBTİQ+ hak savunucuları ile yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden mücadeleye dahil olma, mücadele pratikleri ve işleyişi ve hareketin ilerleyişine yönelik söylem ve deneyimlere yönelik elde edilen veriler, neoliberal akılsallığın etkisinin eleştirel bir şekilde incelenebileceği kesişime odaklanılmıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE SORULARI

Bu tezin araştırması sorusu aşağıdaki gibidir:

Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin politikalarının ve stratejilerinin belirlenmesindeki etmenler nelerdir?

- Neoliberal akılsallık, Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin politikalarını ve stratejilerini nasıl etkilemiştir?
- Avrupa (Birliği), hareketin pratiklerini hangi açılardan şekillendirmiştir?
- Mevcut pratik repertuarı, hangi akılsallıklarla bağlantılıdır ve Türkiye'ye özgü nitelikleri nelerdir?

Bu sorulardan hareketle, bölgesel/bireysel anlamlandırmaların ve söylemlerin içinde ve sürekli etkileşimde bulunduğu daha büyük süreçler ve yapılarla olan bağlantısını belirginleştirmeyi amaçladığım bu çalışma, odaklandığı alana “nasıl” sorusuyla yaklaşmaktadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırmam kesiştirdiği makro toplumsal tabanlar olan neoliberalizm, sivil toplum ve cinsellik itibariyle görece az çığnenmiş araştırma alanlarına ve bilme biçimlerine yönelik önem taşımaktadır. Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketinin neoliberalleşme ile olan ilişkisini Avrupa-merkezci ezbercilikten uzak bir şekilde değerlendirmenin, hareketin içsel ve dışsal dinamiklerine dair daha derinlikli bir bilgi sunacağını düşünüyorum.

Avrupa-merkezci yaklaşımlarda LGBTİQ+lar ve Avrupa (Birliği) olmak üzere iki “pozitif” kutbun neredeyse refleksif bir eşleştirmesi söz konusu: “Avrupa değerleri, demokratik değerlerdir.” yaklaşımı, Avrupa Birliği’nde olmayan yerlerde de etkisini gösterebilmektedir. İlginç bir şekilde AB üyesi olan İtalya, LGBTİQ+ların yaşam standartları konusunda Sırbistan’dan daha kötü bir konumda olabilmektedir.¹ Bu durum da hegemonik üstünlüğe dair ipuçları sunmaktadır ve belli ki Avrupa değerleri, LGBTİQ+ların hayatlarını iyileştirmek ve haklarını teslim etmek için yeterli olmamaktadır.

Araştırmamın yaklaşım açısından kesiştirdiği konuların literatürde yakın olarak konumlandığı çalışmalar büyük oranda neoliberal akılsallığın somutlaştığı noktalardan biri olarak LGBTİQ+ alanında çalışan sivil toplum kuruluşları üzerine yoğunlaşmaktadır. LGBTİQ+ hareketinin STK’laşması (Ayoub & Paternotte, 2012, 2014; Paternotte, 2016) ve devletlerle olan ilişkisi üzerine gerçekleştirilmiş (Eeckhout & Paternotte, 2011; Paternotte & Kollman, 2013) literatüre yön veren

---

¹ <https://rainbow-europe.org/>

erken çalışmalar, Avrupa merkezli olmasının talihsizliğini barındırmaktadır. Bu durumu talihsizlik olarak nitelendirmemin sebebi LGBTİQ+ hareketinin farklı boyutlardaki yerellikler, makro ve mikro siyaset ile olan dinamik ilişkisini görmezden gelebilme olasılığını içeren totalleştirici eğilimler barındırmasıdır.

Avrupa merkezli olmayan çalışmalara baktığımızda (Biruk, 2020; Ellawala, 2019), özellikle Paternotte'un çalışmalarında bulunan, totalleştirici eğilimin azaldığı görülmektedir. Bu bağlamda literatürde Avrupa merkezli bir şekilde neoliberalizmin LGBTİQ+ hareketine olan etkisini inceleyen çalışmalar hem neoliberalizmin hem de LGBTİQ+ hareketinin farklı gelişimlerini göz ardı edebilmektedir. Türkiye'nin hem Avrupa (Birliği) ile olan ilişkisini, laiklik – Batı eşleştirmesini, tarihsel ve kültürel olarak Orta Doğu ile olan sıkı bağını dikkate aldığımızda sahip olduğu özgün konumunu daha merkezi bir şekilde konumlandırmak gerekmektedir. Söz konusu merkezliyetin önemini gözeten bu çalışma, literatürdeki ilgili alandaki boşluğu azaltmaya çalışmaktadır.

Neoliberal hegemonyanın izini sivil toplum kuruluşları üzerinden sürmek, güncel LGBTİQ+ hareketini incelemek söz konusu olduğunda bir tür zorunluluk haline gelmiştir. STK'lar, (yeni) toplumsal hareketler söz konusu olduğunda en önceliklendirilmiş eylemlilik aracı olarak işlevselleştirilebilmektedirler ve bu kadar kolay işlevselleştirilebilir olmaları dikkat çekicidir. Bu durumu, Avrupa (Birliği) literatüründe neoliberalizmin dönüşüm öncüleri olarak konumlandırılan lezbiyen ve geylerin (Binnie, 2014) kolektif eylemliliklerinin pratiğe döküldüğü alan(lar)ı incelemeyi hedefliyorum. Bu noktada yine Afrika merkezli araştırmalar ve küresel Güney'den araştırmacıların perspektifini Türkiye için kullanmaya ve coğrafi/mekânsal özgünlük ve öznellik odağını korumaya çalışıyorum. Bu çabamın motivasyonu, literatürde LGBTİQ+ hareketinin neoliberalizm ile etkileşiminin bir tür "kurban olma/edilme" olarak yoğunlaşan algısını azaltmaktır. LGBTİQ+ hareketini neoliberalizm ve neoliberal akılsallık tarafından şekillendirilen edilgen bir hareket yerine, baskı ve şiddete karşı neoliberalizmin erişilebilir kıldığı alanlar üzerinde müzakerelerde bulunan oyunun aktif bir öznesi olarak konumlandırıyorum.

Araştırmanın literatüre katkı sağladığı bir diğer nokta, sahip olduğu nesiller arası niteliktir. LGBTİQ+ hareketinin Türkiye'deki dönüşümünü, harekete farklı zamanlarda dahil olmuş kişilerin deneyimi üzerinden anlamak hem toplumsal hareketlerin hem de LGBTİQ+ hareketinin değişimine dair bilgi sağlamaktadır.

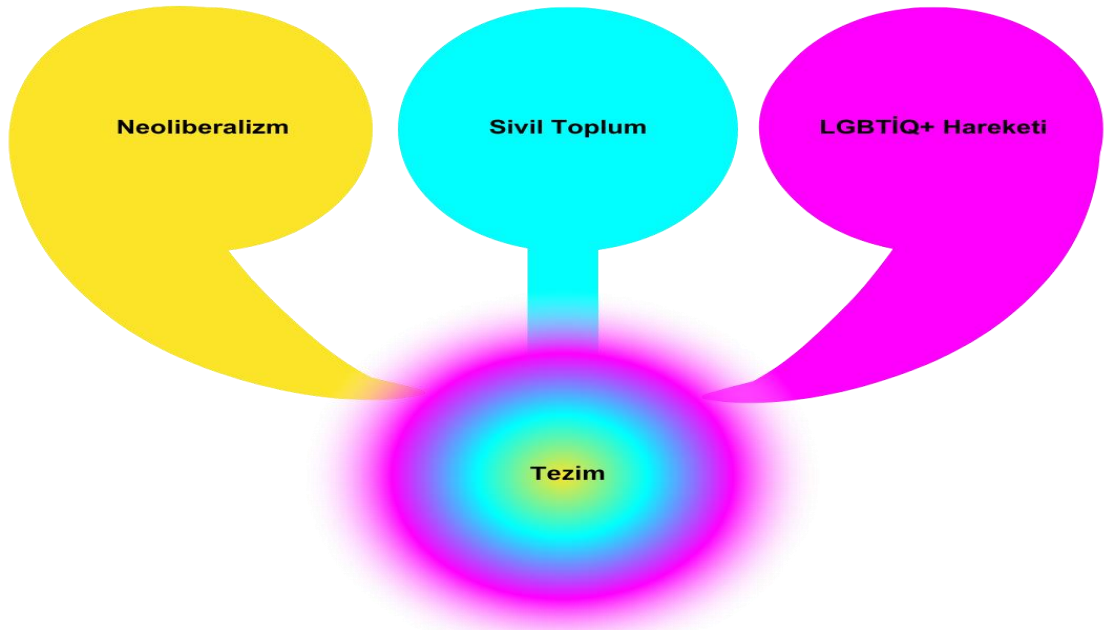
Türkiye'de LGBTİQ+lara karşı yürütülen sistematik şiddeti dikkate aldığımızda söz konusu dönüşüm öncülüğü niteliğinin geçerliliği azalmaktadır. Bu durum da bizi neoliberalizmin mekansallığına dair iç görü elde edebileceğimiz bir alana götürmektedir. Tezimin neoliberalizm ile ilgili anlayışları, çevre/yarı-çevre ülkeleri merkeze alarak kullanmasıyla Batı'nın epistemolojik tahakkümüne yönelik hareket alanlarımızı arttırabileceğini düşünüyorum.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmamın sınırlılıklarını iki kategoride grupluyorum: birincisi araştırmanın konusunun getirdiği genel ve araştırmaya içkin sınırlılıklara, ikincisi ise araştırma için veri elde etmek için işlevselleştirdiğim yöntemler ve karşılaştığım zorluklara dairdir.

Araştırmaya literatür taraması ile başladığımda, sorunsallaştırdığım konunun kesişim(ler)ini üç aks oluşturuyordu: neoliberalizm, sivil toplum ve LGBTİQ+ hareketi. Bu doğrultuda her üç literatür alanından, bunların ikili ve üçlü kombinasyonlarına dair yeterli okumanın literatür araştırmam için en etkili patika olduğunu düşünüyordum. Metaforik olarak: "doğru" malzemelerden "doğru" oranda karıştırırsam iyi bir araştırma elde edeceğim varsayımım vardı. Fakat literatür taraması, arşiv çalışması ve derinlemesine görüşmeler sürecinde bu varsayımın vulgar pozitivist bir refleks olduğunu fark ettim.

Şekil 1. Araştırmaya Başladığımda Tahayyül Ettiğim Araştırma Yapısı

Farkına vardığım refleks, araştırmaya devam ettiğim süreçte araştırmanın tematik sınırlılıklarını belirginleştirdi. Belirlediğim araştırma akslarının birbiri ile ve ek olarak araştırma aksım dışındaki birçok faktör ile sayısız noktada kesişimi ve etkileşimi, arzu ettiğim türden bir sonuca ulaşabileceğimi dair düşüncelerimi azalttı. Her araştırma katmanının sınırlarının bulanıklığı ve tarihselliklerinin getirdiği karmaşıklık, odaklandığım problemin oldukça fazla kesişim noktası olduğunu gösterdi.

Neoliberalizm kavramının kullanımı 1980'lerden itibaren katlanarak artmış ve (güncel) toplumsallığa dair herhangi bir şeyin problematize edildiği her alanda kullanılmaya başlamıştır. Rose, neoliberalizm kavramının “çeşitli alanlarda politikaların türlerini anlamak ve açıklamak için kullanılan sabit bir ana kategori” olarak kullanıldığını söylemektedir (2009). Rose’un nötr betimlemesinin ötesinde, Boas ve Gans-Morse, neoliberalizmin anahtar bağımsız değişken olduğu ampirik çalışmalarda bile çoğu zaman yeterince tanımlanmadığını savunmaktadır (2009). Benzer kapsamda neoliberalizm kavramına yönelik literatürde birçok eleştiri mevcuttur: “Sık sık başvurulan fakat net bir şekilde tanımlanmamış bir kavram”

(Mudge, 2008), “her yerde var olan ve seçici olmayan” (Clarke, 2008), “makaleden makaleye şekli değişen” (Castree, 2006), “ne anlama geldiği ve neyi açıkladığı konusunda kafa karışıklığı yaratan” (Turner, 2008), “anlamsal genişlemenin (overreach) ve yetersiz tanımlanmanın (underspecification) kafa karıştırıcı bir karışımı” (Brenner vd., 2010). Kavrama yönelik eleştirilerin “yirmi birinci yüzyılın anlaşılmasına engel olan bir konsept” (Eriksen vd., 2015) seviyesine kadar ilerlemesi ve benim bu eleştirilere genel olarak katılmam teorik çerçeveyi daraltmam ile sonuçlandı. Neoliberalizmin literatürde de yaygın bir şekilde kabul edilmiş bulanıklığı, “nereden başlayıp nerede bittiğinin belli olmaması”, araştırmamın ayaklarını yere basar hale gelmesini zorlaştırdı. Bu nedenle neoliberalizmi net olarak tanımlama girişiminden ziyade, neoliberal akılsallık kavramı üzerine odaklandım. Araştırmam bu açıdan teorik bir darlığa sahiptir.

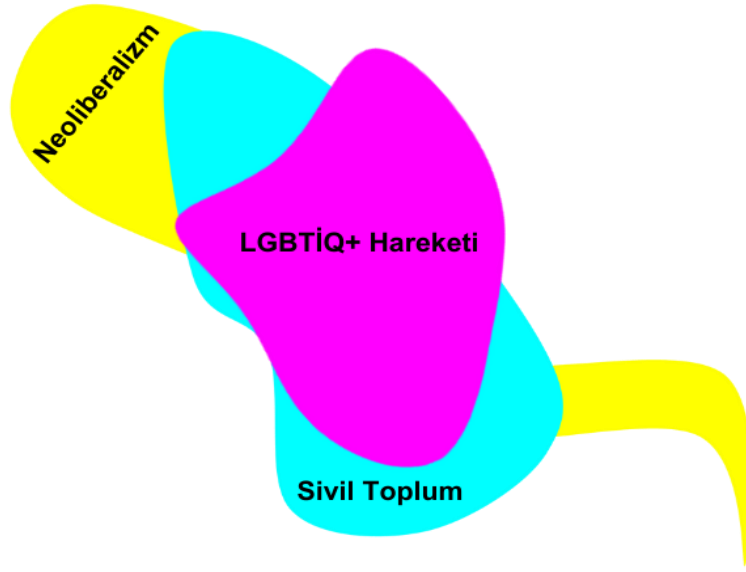
Neoliberalizme yönelik benzer eleştiriler, sivil toplum kavramı için de mevcuttur. Teorik, pratik, tarihsel bağlamlarla birçok amaçla kullanılmasıyla sivil toplum, bulanık bir kavramdır (Jensen, 2006). Benzer şekilde Chandhoke, sivil toplumu anlaşılması zor, kavramsal kavrayışlardan (conceptual grasps) ve kavramın kendisiyle olan müzakeresinden kaçan bir fikir olarak nitelendirmektedir (2007). Teorik çerçevenin ilgili bölümünde sivil toplumun tarihselliğine yer vererek, kavramın sahip olduğu bulanıklığı azaltmaya çalıştım. Yine de neyin sivil toplumun içinde olduğu, neyin olmadığı, sivil olmayan toplumun (uncivil society) ne olduğu (Kopecký & Mudde, 2003) konularının azaltılması zor bulanıklıklarının, araştırmayı teorik olarak berraklıktan uzaklaştırdığını söyleyebilirim.

Son olarak, LGBTİQ+ hareketi özelinde olmamakla beraber, kolektif mobilizasyonların hangi noktada toplumsal hareket olarak adlandırıldığına, informal/formal oluşlarına, örgütlenme biçimlerine dair teorik yaklaşımların zenginliği LGBTİQ+ hareketini konumlandırmamı zorlamıştır. Bu tür zorlanmalarla başa çıkmak için genellikle kavramın tarihselliğine başvursam da LGBTİQ+ hareketi için saydığım sebeplerden dolayı bunu tam olarak işlevselleştiremedim. Bunun yerine arşiv çalışması ve derinlemesine

görüşmelerin bana yol gösterebileceği, teoriden pratiğe değil, pratikten teoriye bir yol izledim.

Bu kısıtlılıklar doğrultusunda araştırmamın başında eşitlenebilecek alanlara sahip olduğunu düşündüğüm kavramlar, ilerledikçe aşağıdaki hali almıştır:

Şekil 2. Araştırmanın Kavramsal İç İçeliği

Şekil 2’de araştırmanın asıl katmanlarının iç içeliğini göstermeye çalıştım. Bu çalışma, Şekil 2’deki tekil düzlemlere değinerek başlıyor ve daha sonra kavramları ikili ve üçlü şekillerde ele alarak, kavramların bulanıklığından doğan sınırlılıkları azaltmaya çalışıyor.

Araştırmam için veri elde etmek için literatür taraması, arşiv çalışması ve derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdim. Elde edinilen bilgi ve iç görümlere rağmen araştırmamın belli alanlarda sınırlılıkları söz konusudur. Bu sınırlılıkları dört başlıkta topluyorum:

1- Örneklem sayısı: Araştırma kapsamında derinlemesine görüşme gerçekleştirdiğim kişi sayısı yedidir. Creswell’in fenomenolojik çalışmalar için

önerdiği görüşme sayısı beş ile yirmi beş arasında değişmektedir (2007). Zaman ve bütçe bakımından kısıtlara sahip her araştırma gibi verinin ne zaman doyuma ulaşacağını önceden belirlemek oldukça zordur zira veri doyumu ancak veri toplanma sırasında anlaşılabilir. -30'lar ve +40'lar arasında dengeli bir dağılım gerçekleştirmiş olsam da görüşme sayısının yedi olması, muhtemel farklılaşmış deneyimlerin temsiliyetini azaltmıştır.

2- Arşivlere erişim: Deneyimlerin kaynaklarını çeşitlendirme ve tarihsel dayanak oluşturma işleviyle tezimde yer alan arşiv çalışması, sadece Kaos GL Dergisi üzerinden gerçekleşmiştir. Araştırmanın yöntemi kısmındaki ayrıntılara ek olarak Lambdaistanbul'un hiçbir bültenine, ILGA'nın ise sadece üç adet bültenine ulaşmam dolayısıyla arşiv çalışması çeşitlilik ile güçlendirilememiştir. Lambdaistanbul'un bültenlerinin dijitalize edilmediği öğrenilmiştir. ILGA ise arşivlerine erişim talebime cevap vermemiştir.

3- Genellenebilirlik: Araştırmam boyunca vurguladığım parçalılık, eşitsiz gelişim ve coğrafi farklılıklar genellenebilirliğe dair kaygıyı doğal olarak azaltmaktadır. Fakat Türkiye'deki neoliberalizmin gelişiminin ve neoliberal akılsallığın LGBTİQ+ hareketi dışındaki YTH'lerde izlerini aramak, araştırmanın genellenebilirliğini güçlendirecektir.

4- Araştırma Alanı: Araştırmam, yöntem kısmında sebepleriyle belirtildiği üzere İstanbul ve Ankara odağına sahiptir. Bu odağa ek olarak Türkiye'nin farklı bölgelerindeki LGBTİQ+ hareketlerinin ve oluşumlarının tarihine ve neoliberalizm ile olan etkileşimine odaklanmak daha derinlikli iç görüler kazandırma potansiyeline sahiptir.

Yukarıdaki dört başlıktan ayrı olarak, Türkiye'deki LGBTİQ+ mücadelesine dair (erişilebilir) nicel verinin azlığı, bazı noktalarda çıkarımlarımı ve ifadelerimi zayıflatmıştır. LGBTİQ+ STK'larından çalışanların sayısı, istihdam biçimleri, uzman sayıları, eğitim arka planları gibi verilerin eksikliği, özellikle uzmanlık ve mücadele pratikleri ile ilgili bölümlerin açıklayıcılığını azaltmıştır.

Son olarak, çalışmam boyunca neoliberalizmi sadece ekonomik bir yaklaşım olarak ele almaktan her noktada kaçınmaya çalıştım ve neoliberalizmin coğrafi olarak eşitsiz gelişimini belirginleştirmeye çalıştım. Türkiye’de neoliberalizmin gelişimi söz konusu olduğunda neo-muhafazakâr politikalar, bu coğrafya için ekstra açıklayıcılığa (Acar ve Altunok, 2013) sahip olmaktadır fakat çalışmanın halihazırda bir araya getirmesi ve bir arada tutması zor teorik arka planı gereği neo-muhafazakâr politikalara az miktarda yer verebildim. Çalışmamın özünde anaakımlaşmış/ulusaşırı anlamıyla neoliberal akılsallığın Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketine etkisi olup olmadığı, var ise hangi noktalarda olduğu sorunsallaştırılmaktadır. Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketinin, neoliberalizmin neo-muhafazakar bir türevinden nasıl etkilendiği çalışmanın odağı değildir fakat bu perspektif oldukça nitelikli bir açıklayıcılık potansiyeline sahiptir ve gelecek çalışmaların neomuhafazakar politikalara değinmesi, çalışmanın sınırlılığını azaltacaktır.

1.5. ARAŞTIRMA SORUSUNUN GELİŞİMİ

Sivil toplum sektöründe çalışan, LGBTİQ+ mücadelesinin içinde bulunmuş biri olarak, tez yazım sürecimin bu niteliklerimle oldukça kesiştiğini fark ettim. Tez konum, 2016 yılında hem Marksizm hem de queer teori ile içli dışlı olmaya başlamam sebebiyle beni rahatsız eden bir kesişim olarak ortaya çıktı. Takip eden yıllarda toplumsal cinsiyet alanında çalışma yürüten sivil toplum kuruluşlarındaki aktivizm deneyimim ve bir Avrupa Birliği projesinde çalışmaya başlamam, rahatsızlığımın beslenmesine ve devamlılığına katkı sağladı. Rahatsızlığımın canlı kalmasındaki sebeplerden biri de hem LGBTİQ+ hareketi içindeki kişilerin hem de diğer hareketlerdeki kişilerin bu konu etrafındaki tartışmalarıydı: “LGBTİQ+ hareketinin mevcut olarak benimsediği strateji ve taktikler ne kadar işe yarıyor?” Bu tartışmalara ek olarak mevcut sorunlar/tıkanıklıklar üzerine düşünüp çözüm önerisi geliştirmeye çalıştığımda, eleştirilen ve eleştirdiğim alanda bulunan cevaplar ortaya çıkarıyordum: spesifik sorunları belirlemek için ihtiyaç analizi yapmak, eğitim içeriği oluşturmak, atölyeler kurgulamak ve kaçınılmaz olarak kapasite geliştirmek. Oysaki, işçi bir

ailenin çocuğu olarak, sınıf mücadelesine olan inancımın, yeterince “zorlarsam” bana daha iyi ve somut çözümler üretmesine yardımcı olacağını düşünüyordum. Kendime sorduğum sorulara tatmin edici cevaplar veremediğim için 2019 yılında yüksek lisansa başladığımda ise tezimde ne çalışacağıma kabaca karar vermiştim: Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketinin STK’laşması.

1.6. ARAşTIRMA YÖNTEMİ

Tez önerimi yazmaya başlayana kadar bu sorunumu nasıl çalışacağımlı netleştirememiştim. Tezim için okumalara başladıktan sonra kendi akıl yürütmemin şekillendiği toplumsal koşullardan uzaklaşmak amacıyla “Hep böyle miydi?” retorik sorusuyla yola çıkıp LGBTİQ+ hareketinin hem küresel hem Türkiye’deki tarihi üzerine okumaya başladım. “Hep böyle” olmadığını gördükten sonra odaklanmam gerekenin “öylelerden” “böyle”ye geçişi anlamak olduğunu gördüm, yani hareketin öznelerini ve harekete yön veren faktörleri şekillendiren akılsallık(lar). Böylece araştırmamın ilk adımı oluşmuş oldu: Arşiv çalışması. Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketinin tarihini incelemem gereken bir araştırmada, bu incelemeyi ağırlıklı olarak lubunyaların tarih yazımı/yazdığı tarih üzerinden gerçekeştirmek istedim. Bunu da Kaos GL’nin dergileri üzerinden yapmaya karar verdim.

Bu kararı almamın üç sebebi var:

- 1- Kaos GL’nin 1994’ten itibaren kesintisiz bir şekilde devam eden yayınları ve bu yayınların ulaşılabilirliği
- 2- Kaos GL’nin Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketi içindeki merkezियeti
- 3- Kaos GL dergisinin kendi dışındaki LGBTİQ+ örgütlerine de yer vermesi ve böylece hareketin daha geniş bir şekilde anlayabilme olanağı sunması

Arşiv çalışmama Lambdaistanbul'un bültenlerini de ekleyerek genişletmek ve aynı tarihin farklı bir perspektifini katmayı hedeflesem de bültenlerinin ulaşılabilir olmadığını öğrendim. Bu nedenle arşiv çalışmam sadece Kaos GL dergisinden oluşmaktadır.

Arşiv çalışmasıyla Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin kendini nasıl anladığını, anlattığını, nasıl konumlandığını, mücadele stratejilerinin gelişimini ve değişimini; toplamda ise akılsallığının dönüşümünü anlama olanağı yaratmış oldum.

Arşiv çalışmasından çıkarsadığım içgörülerini doğrulamak ve derinleştirmek amacıyla, incelediğim tarihsel dönemi yaşayan ve yazan kişilerle görüşmeye karar verdim. Bu süreci kurgularken araştırmamın "*Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin akılsallığında neoliberal bir dönüşüm gerçekleşmiştir*" varsayımı devreye girdi. Buradan hareketle bu dönüşümden önce ve bu dönüşüm sırasında mücadelenin içinde bulunan kişilerle, dönüşüm daha yerleşik hale geldikten sonra mücadeleye katılmış kişilerin LGBTİQ+ hareketini anlama ve anlamlandırma biçimlerinin, mücadele stratejileri ve taktiklerinin farklılaşacağını varsaydım. Bu doğrultuda tercihen 1990'larda fakat en geç 2003'te LGBTİQ+ hareketine katılmış 40 yaşından büyük kişilerle ve 2010'dan sonra LGBTİQ+ hareketine katılmış kişilerle derinlemesine görüşme gerçekleştirmeye karar verdim. +40 grubu için en geç tarihin 2003 olmasının sebebi ise literatür taraması ve arşiv çalışması sonucunda bu tarihin neoliberal akılsallığın LGBTİQ+ mücadelesi içerisinde görünürlüğünün ve etkisinin başladığı yıl olduğuna karar vermemden kaynaklanıyor.

1.6.1. Derinlemesine Görüşmeler

Türkiye'deki LGBTİQ+ mücadelesinde bulunmuş kişilerin mücadelenin kendisine dair deneyimlerini anlamak için derinlemesine görüşme yapmayı tercih ettim. Sorunsallaştırdığım konu, büyük ölçekte, bir şeyin (özgürlüğün) nasıl elde edilebileceğine dair düşünme biçimleri ve yolları (akılsallıklar) olduğu için

katılımcılarımın verdiği cevapların kendisine ek olarak cevapları verirken sergiledikleri akıl yürütme yöntemleri de araştırmam için önem arz ediyordu.

Çalışmam doğrultusunda 7 kişi ile görüşme sağladım. Görüşme yapacağım kişileri amaçlı örneklem yöntemi kullanarak belirledim. Görüşme gerçekleştirdiğim aktivistlerin büyük bir bölümü ile aynı şehirde yaşamıyordum ve bu nedenle çevrimiçi görüşmeler amaçlı örnekleme kullanmamı oldukça kolaylaştırdı. Araştırma kapsamındaki 7 görüşmenin altı tanesini çevrimiçi, bir tanesini ise yüz yüze gerçekleştirdim.

Görüşme gerçekleştirdiğim katılımcıların hepsi daha önceden küçük de olsa bir etkileşimim olan kişilerdi. LGBTİQ+ hareketinde aktif olarak bulunduğum 2015 – 2019 yılları arasında edindiğim tanışıklıklar, arkadaşlıklar ve deneyimlerin yardımıyla kilit kişi mülakatları gerçekleştirerek hareketin algılanışı ve mücadele pratiklerine yönelik yoğunlaşmış veri elde edebildim. Bu durum aynı zamanda amaçlı örnekleme kullanma sebebimi oluşturuyordu.

Görüşmelerim 65 dakika ile 4 saat arası sürdü. Görüşme günü ve başlangıç saati ile ilgili katılımcılara önerilerde bulundum ve hepsi katılımcılar tarafından belirlendi. Görüşmelerin en az ne kadar sürebileceği ile ilgili bilgi verdim fakat kişilerin aktarmak isteyeceklerini sınırlamamak için en fazla ne kadar sürebileceği ile ilgili bir üst limit belirlemedim.

Derinlemesine görüşmelerimi yarı-yapılandırılmış olarak tasarladım çünkü hem araştırmacı olarak hem yol haritasına hem de hareket alanına ihtiyacım vardı. Ek olarak sınırlı derinlemesine görüşme deneyimlerim doğrultusunda neredeyse hiçbir zaman soru yönergelerini sıkı bir şekilde takip etmenin mümkün olmadığını anlamıştım. Görüşmelerin hepsinde katılımcılar cevaplarıyla farklı kategorilerde sorularımı cevaplamış olabiliyorlardı. Çok sıkı şekilde bağlı kalmayarak görüşme yönergemi dört başlığa ayırdım:

- 1- Kişisel tarih ve aktivizm tarihi
- 2- Örgütlenme ve mücadele pratikleri
- 3- Sivil toplum ve lubunya-oluş
- 4- LGBTİQ+ hareketinin geleceği

Katılımcıların kişisel tarihlerini ve aktivizm tarihleri üzerine konuşma sebebim LGBTİQ+ hareketi ile temas etme biçimlerini ve bu biçimler arasında nesilsel ve motivasyonel farklılıklar olup olmadığını karşılaştırmaktı. Ek olarak görüşmenin devamında referans olarak kullanılabilir bir taban sağladı ve analiz aşamasında nedensel örüntüleri görmemi kolaylaştırdı.

Örgütlenme ve mücadele pratikleri ile ilgili bölüm, görüşmelerin en önemli ve istisnasız olarak en uzun süren kısmını oluşturdu. Bu kısımda katılımcılar ne zaman, hangi koşullarda, hangi amaçlarla, hangi yöntemlerle örgütlendiklerini; örgütlenme amaçları doğrultusunda neler yaptıklarını ve hangi mücadele pratiklerini işlevselleştirdikleri üzerine odaklandılar. Politik konumlanmanın, hareketin etkilediği ve etkilendiği faktörlerin ve neoliberal akılsallığın izlerini aradığım yer, genellikle görüşmenin bu kısmı oldu. Sivil toplum ve lubunya-oluş kısmı görüşme yönergemde ayrı bir bölüm olsa da görüşmelerimde sıklıkla örgütlenme ve mücadele pratikleri kısmı ile iç içe geçerek ilerledi. Özellikle 30 yaşın altındaki aktivistlerde bu iki kısım istisnasız bir şekilde iç içeydi.

LGBTİQ+ hareketinin geleceği kısmı iki amaca hizmet ediyordu: kişilerin kendi deneyimlerini görüşme sırasında aktif olarak anlamlandırarak aktarmasının ertesinde hareketin geleceğinin nasıl olacağına dair tahminlerini ya da dileklerini öğrenmek ve çok fazla deneyimin aktarıldığı ve derinleşilme ihtimalinin yüksek olduğu iki kişilik bir bağlamda görüşmeyi görece daha yüzeysel bir yerde sonlandırmaya olanak sağlamak.

Görüşmelerime Şubat 2023 itibariyle başladım. Görüşmelerim 6 Şubat Kahramanmaraş Depremleri ve 2023 Türkiye Genel Seçimleri'nden oldukça etkilendi. Deprem sebebiyle görüşmelerime tamamen ara verdim. Mevcut

iktidarın halihazırda devam eden ve seçim sürecinde giderek artan LGBTİQ+lara yönelik hedef göstericiliği, nefret söylemleri ve nefret suçları görüşmelerimi gerçekleştirdiğim bağlamı daha gergin bir tabana taşıdı.

1.6.2. Araştırmanın Katılımcıları

Arşiv çalışmasının Kaos GL Dergisi üzerinden gerçekleştirmem tezimin doğal olarak Ankara odağına sahip olması ile sonuçlandı. Her ne kadar Kaos GL Dergisi, yayınlanmaya başladığından beri Ankara'yı aşan bir anlayış sergilemiş olsa da Ankara'nın daha merkezi ve Ankara'yı daha çok yansıtan bir konumu olmuştur. Akılsallığın izini ve dergide yansıtılan ile olan paralelliğini analiz etmeye çalıştığım ve Ankara'daki kendi aktivizm deneyimim sayesinde sahip olduğum bağlantılarım dolayısıyla yedi katılımcımın altısını Ankara'dan seçtim. Mekansal yoğunlaşmaya rağmen olabildiğince farklı arka planlara ve deneyimlere sahip katılımcılar ile görüşmeye çalıştım.

Katılımcıların hepsi kendini LGBTİQ+ hareketinin aktif olarak içinde değerlendirmektedir. Yaş kıstası doğrultusunda deneyimlerine odaklandığım tarih aralıklarında da kendilerini hareketin aktif öznesi olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcıların hepsi kendini "aktivist" / "LGBTİQ+ (hakları) aktivisti" / "LGBTİQ+ hakları savunucusu" olarak tanımlamamaktadır. Bu doğrultuda katılımcılarımı LGBTİQ+ hareketinin içinde oluş nitelikleriyle ortaklaştırdım.

Tezimin konusu itibariyle hareket içerisinde uzun süredir bulunan, profesyonel olarak çalışmış/çalışan kişilerle görüşme gerçekleştirdim. Söz konusu kişiler Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin etkileşimli bir komünite olduğunu dikkate aldığımızda, hareketin içindeki lubunyalar tarafından genellikle bilinen, adları duyulmuş, birbirini tanıyan bir katılımcı listesi oluşturmaktadır. Katılımcıların profesyonelleşme ve kurumsallaşma ile ilgili deneyimlerine odaklanıyor olmam kişiler, kurumlar, kişiler arası, kurumlar arası ve kişiler ile kurumlar arası hassas bilgilerin ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır. Hiçbir lubunyanın araştırmama katıldığı için gündelik ve profesyonel yaşamında esenlik halinin bozulmaması için

katılımcılarımın ait olduğu yaş grubu dışında hiçbir bilgiyi direkt olarak vermeyeceğim.

Görüşmelerin ardından deşifreleri tamamladıktan sonra deşifreleri anonimize edip katılımcılara gönderdim ve hala çıkarmak istedikleri bölümler var ise belirtmelerini istedim. Böylece katılımcıların araştırmaya katıldıkları için karşılaşılabilecekleri her türlü negatif deneyimi minimize etmeye çalıştım. Bir katılımcı kimliğinin açık olarak belirtilmesinde bir sakınca olmadığını, bilakis belirtilmesini talep etmiş olsa da etik kurul iznim ve esenlik halinin bozulmasına yönelik kaygılarım dolayısıyla bu talebi yerine getiremedim.

Türkiye LGBTİQ+ komünitesindeki kültürel önemini dikkate aldığımızda katılımcılara atadığım takma isimleri, Aşk-ı Memnu adlı diziden aldım. Takma isimler katılımcılara rastgele atanmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri

Katılımcı	Yaş Grubu	LGBTİQ+ Hareketindeki Deneyimi	Mevcut olarak STK'da Çalışma Durumu
Behlül	+40	20 – 25 Yıl	Evet
Firdevs	+40	20 – 25 Yıl	Hayır
Bihter	+40	10 – 15 Yıl	Hayır
Nihal	-30	5 – 10 Yıl	Evet
Peyker	-30	5 – 10 Yıl	Evet
Deniz	-30	5 – 10 Yıl	Evet
Adnan	-30	5 – 10 Yıl	Evet

1.6.3. Araştırmacı Konumsallığı

Sandra Harding, nesnellik kavramının “toplumsal adalet” ya da “Hristiyan bir yaşam sürmek” kalıpları kadar tartışmalı olduğu belirtmektedir (1995, s. 333). Nesnellik, bilgi arayışında olan uzmanlara ait görülmüştür ve bu uzmanlar farklı sınıflardan, etnik kökenlerden, cinsiyetlerden olan kişileri kapsamaktadır (ve

dışlamaktadır). Harding'in bu bağlamda "güçlü olan haklıdır"a karşı çözüm olarak ürettiği "güçlü nesnellik" belirli özelliklere sahiptir (Ramazanoglu & Holland, 2002, s. 51):

- 1- Bilgi üretim süreci, araştırmancının kendisine dahildir.
- 2- Araştırma soruları, baskın inançlar tarafından yok sayılmış kişilerin deneyimleri üzerine kurulmalıdır.
- 3- Güçlü nesnellik, göreceliliğe karşı çıkmaktadır.
- 4- Güçlü nesnellik, araştırmacıya ve bilginin öznesinde vücut bulmuş, görünür ve sosyal olarak heterojen olarak yaklaşmak anlamına gelmektedir.
- 5- Feminist bilgi belirgin ve tarihsel olarak spesifik bir topluluk içinde konumlanmıştır.
- 6- Güçlü nesnellik, özgürleştirici bilgiye bağlılığı gerektirir.

"Daha iyi bir hikâye anlatmak" (Ramazanoglu & Holland, 2002, s. 42, 49, 50, 54) amacıyla Harding'in güçlü nesnellik kavramsallaştırmasını büyük oranda benimsesem de Harding'in, eleştirdiği nesnellik tanımı içerisinde tekrar tanımladığını ve bu nedenle kartezyen düalizmden çok uzaklaştıramadığı nesnellikten kendimi uzakta konumlandığımı belirtmem gerekiyor. Harding'e göre bilginin geçerli olabilmesi için kartezyen düalizme ait nesnellüğün bir kısmı az da olsa gerekmektedir fakat oldukça sert olarak vurgulanan bu "amaçların" nasıl elde edilebileceğine dair net kriterler belirgin değildir. "Gerçek" bilgiden ziyade geçerli bilgiye erişmeye çalışan bir araştırmacı olarak bilginin nasıl geçerli kılınacağı, iktidarın nasıl anlaşılacağı ve deneyimlerin geçerli bilgiye nasıl kaynaklık edeceği soruları benim için asıl yönlendiriciler olmuştur.

"Değerden arınlığın" (Tanesini, 2012, s. 46) imkansızlığından yola çıkarak, kişisel tarihim, konumsallığımı direkt olarak şekillendirmiştir. Araştırma konum, araştırma soru(ları)m, görüşme yapacağım kişileri seçme sürecim, bu kişilerle olan mevcut ilişkilendirmelerim, görüşmelerin transkripsiyonu, tematizasyonu ve analiz süreci başta olmak üzere bu süreçlerin arasındaki ve dışındaki, farkında olduğum ve olmadığım birçok sürecin konumsallığım ile etkileşime girmiştir.

Konumsallığı, Haraway'in işaret ettiği şekilde, "olmak"² yerine "görmek" üzerinden algılıyorum (1988, s. 585):

"Değişken konumlanma ve güçlü nesnellik taahhüdü, masum "kimlik" politikalarını kullanmanın imkansızlığına ve daha iyi görebilmek için tahakküm altında olanın konumundan görmeye dair imkansız epistemolojilere bağlıdır. Biri görmek istiyorsa ve bu konumlardan eleştirel bir şekilde bakmak istiyorsa- ya hücre ya da molekül "olmayı seçemez" – ya da sadece kadın, sadece sömürgeleştirilmiş, sadece işçi vs. olamaz. "Olmak" çok daha problematik ve tesadüfidir. [...] Öz-kimlik, kötü bir görme sistemidir. Füzyon, konumlanma için kötü bir stratejidir. [...] Bilen kendilik her biçimiyle yanlı, asla tamamlanmamış, bütün, açıkça orada ve orijinal halindedir; her zaman kusurlu bir şekilde beraber inşa edilir ve örülür, böylelikle başkası olma iddiası olmaksızın, beraber görmek için başkası ile birleşebilir."

Haraway'in "görme"sinden hareketle sosyal bilimlerdeki arka planım ve LGBTİQ+ hak savunuculuğundaki kişisel geçmişim bu çalışmaya olan perspektifimi ve yaklaşımı şüphesiz olarak etkilemiştir. Hem arşiv çalışması hem derinlemesine görüşmelerde olabildiğince "tarafsız" okuma/anlama/aktarma süreçleri işletmeye çalışsam da sahip olduğum değer ve deneyimlerin, araştırma yöntemlerinin seçiminden veri analizine, araştırmanın her aşamasına etki etmiş olabileceği elenemeyecek bir olasılıktır. Şeffaflık ve düşünümselliğe verdiğim önem itibarıyla, araştırma süreci boyunca araştırmaya yansiyabilecek taraflılıkları önlemeye çalıştım. Bu girişim, sahip olduğum konumsallığın araştırmaya taraflılık olarak yansiyabilecek etkilerini azaltmama ve neoliberal akılsallık ile LGBTİQ+ hareketi arasında daha somut bir analiz gerçekleştirmeme yardımcı oldu.

---

² Ya da "olmalar".

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. TOPLUMSAL HAREKETLER

Sosyal bilimlerde süregelen yapı – fail tartışması, süregeldiği zaman boyunca toplumsal hareketler literatürünün de bir parçası olmuştur. Avrupa’daki toplumsal hareketler literatüründe oldukça belirgin olan bu tartışma, 1960 ve 1970’lerde, Marksizmin yoğun etkisiyle, toplumsal hareketler kentleşme sürecinde ortaya çıkan prekaryatik yaşam koşulları ve baskıcı devlet politikaları üzerinden anlaşılmaya başlamıştır (Foweraker, 2001). Benzer dönemde Latin Amerika’da yaygın olan yapısalcı Bağımlılık Teorisi ise, Avrupa’ya benzer şekilde, işçi sınıfı gibi geleneksel failere odaklanmaktadır (Escobar ve Alvarez, 1992).

1980’lerle ile toplumsal hareketler literatüründe Marksist yaklaşım, fail ve kimlik boyutlarına yeterince ağırlık vermemesi itibariyle eleştirilmeye başlanmıştır ve Yeni Toplumsal Hareketler (YTH) yaklaşımı, yapıdan çok faile ağırlık veren yaklaşımı ile literatürde popülerleşmeye başlamıştır (Rice, 2012, s.27). “Siyaset yapmanın yeni yolu” (Escobar ve Alvarez, 1992) olarak sunulan YTH, örgütlü sınıf hareketinin eleştirisi olarak da kullanılmaya başlamıştır. YTH’nin gündelik yaşam pratikleri makro politik tabanda anlama girişimi, siyaseti “gündelik” ve “kişisel” olana (Hellman, 1992, s. 52) çekmesi, kültür ve politik olan arasındaki ilişkiye odaklanılmasını kolaylaştırmıştır. Bu süreç doğrultusunda kültür, fail(lik) alanı, yani direnişin merkezi olarak kavramsallaştırılmıştır (Kuecker, 20014, s. 13). Toplumsal hareketler literatürü hareketlerin “neden” ortaya çıktığına odaklanmaya başlamıştır. Melucci’nin deyiimiyle “bir eylemin sonuçlarını değerlendirmeden önce, eylemin kendisi anlaşılmalıdır – aktörler ne için mücadele veriyor?” (1998, s. 205).

Eduardo Silva, YTH’nin kimlik ve öznelliğe olan vurgusunun, YTH’nin farklı kitlelerin neoliberalizme karşı harekete geçmesini analiz etme yetisini kısıtladığını

savunmaktadır (2009, s. 9). Bu noktada Avrupa merkezli olan YTH'nin "devletten özerklik" odağının ile Latin Amerika'da "yönetime erişim" odağını kapsayamadığı görülmektedir (Davis, 1999). YTH, hareketlerin heterojenliğini göstermede başarılı olsa da toplumsal hareketlerin kamusal politikaları nasıl etkilediğini açıklamada yetersiz kalmaktadır. YTH'ye yönelik bu iki kilit özellik, çalışmam kapsamında toplumsal hareketlerin nasıl anlamlandırıldığına dair merkezi bir noktada durmaktadır.

Alberto Melucci'nin "Nomads of the Present" (Melucci vd., 1989) adlı eseri, sosyal bilimlerin toplumsal hareketleri ele alma ve inceleme biçimi üzerinden açtığı tartışmayı, toplumsal hareketlerin dönüşümünü ele alacak şekilde genişletmiştir ve bu çalışma kapsamında toplumsal hareketlere dair ele alınan niteliklerin teorik çerçevesinin büyük kısmını oluşturmaktadır. Melucci, toplumsal hareketlerin dönüşümünü incelerken yeni toplumsal hareketler adlandırmasının "eski" toplumsal hareketlerin varlığına referans olduğu fikrine karşı çıkmaktadır (1989, s. 23). "Eski" toplumsal hareketlerin sorunsallaştırdığı, odaklandığı, değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya çalıştığı alanlar, yeni toplumsal hareketlerde de mevcuttur fakat yeni toplumsal hareketlerde bu alanlar daha ayrışık bir şekilde ele alınmaktadır. Bu ayrışma da kolektif eylemlerin oluşumunu ve devamlılık süreçlerini farklılaştırmaktadır. Melucci'nin yeni toplumsal hareketlerde dikkat çektiği nokta, söz konusu farklılaşan süreçlerin, "biz"i (kolektif kimliği) tanımlama süreçlerini de etkilemesidir (1989, s. 30). Toplumsal hareketlere dahil olan aktörlerin, hangi noktada kendilerini "biz" olarak tanımladıkları hareketin anatomisini, stratejilerini ve yaşam döngüsünü anlamak için kritik bir noktada durmaktadır.

"Eski" toplumsal hareketlerin en öne çıkan ve literatürde de vurgulanan özelliği işçi sınıfının eylemliliğidir. Bu özelliğe paralel olarak kapitalist tahakküme, özellikle de iş yerinde muhalefet diğer bir öne çıkan özelliktir. Bu tür toplumsal hareketlerin sınıf etrafında örgütlenmesi, ekonomik kazanımların ve dönüşümlerin amaç olarak konumlanmasını beraberinde getirmektedir.

Toplumsal hareketlerin dönüşümünü açıklamak için işlevselleştirilen kaynak mobilizasyonu teorisi ve sosyal mübadele teorileri, kolektif eylemlerin siyasi piyasa dahil olma amacını güttüğü varsayımı ile analizleri gerçekleştirmeleri, analiz paradigmasının sınıf çıkarlarını dikkate alan konumdan uzaklaştığını göstermektedir (Melucci, 1989). Yeni toplumsal hareketler analizinde işlevselleştirilen bu yaklaşım, gündelik hayat ve kendini gerçekleştirme üzerine kurulu, kültürel odağı daha yoğun olan bir paradigmaya işaret etmektedir. Kültürel olana odaklılık, kültürlerin ve spesifik kültürel pratiklerle sosyalize olmuş kişilerin çok çeşitli tarihsel arka planlara sahip olabilmesi itibarıyla, eski toplumsal hareketler ile karşılaştırıldığında, kolektif kimliğin oluşmasını karmaşıklaştırmıştır. İşçi sınıfı eylemliliği, kapitalist tahakküme karşı dolaysız olarak kolektif kimliği sınıf üzerinden oluşturma eğilimine sahiptir. İşçi sınıfı eylemliliklerinde kolektif kimliği oluşturmak, hareketin konumlanışı (işçi sınıfı) ve karşısına konumlandığı (burjuvazi) dikkate alındığında kolaylaşmaktadır. Kolektif kimliğin halihazırda hayatı şekillendiren nesnel koşullardan ortaya çıkmasının yarattığı kolaylığa ek olarak işçi sınıfı eylemliliklerinde, kolektif kimliğin oluşması, hareketin ana amaçlarından biri değildir. Eski toplumsal hareketler, sorunsallaştırdığını/karşısına konumlandığını ortadan kaldırma hedefi gütmektedir. Yeni toplumsal hareketlerde ise kolektif kimliği/ "biz"i oluşturmak hareketin amaçlarından biri olabilmektedir. Melucci'nin, yeni toplumsal hareketlere atfettiği bu özelliği özgönderimsellik (self-referentiality) olarak adlandırmaktadır (1989, s.60). LGBTİQ+ hareketinin, özgönderimsellik niteliğinin hareketin tarihini ve pratiklerini anlamakta önemli olduğunu düşündüğüm için bu konuyu daha ayrıntılı inceleyeceğim.

2.1.1. Özgönderimsellik

Özgönderimsellik, Melucci'nin toplumsal hareketler kavramsallaştırmasında önemli bir uğraktır. Günlük hayat pratikleri, sosyal ve kişilerarası ilişkilere ağırlık veren ve grup üyelerinin deneyimlerine odaklanan hareketlerde, kültürün önemi artmaktadır. Kültürün anlam yaratma, anlaşma, topluluk yaratma ve örgütlenmedeki merkeziliğini dikkate aldığımızda, yeni toplumsal hareketlerde

“anlam”, anahtar bir kavrama dönüşmektedir. Melucci’ye göre, özellikle yeni toplumsal hareketlerde örgütlenmenin kendisi toplumsal gerçekliği ve değerleri yaratan bir eylemdir (1989, s.61). Eski toplumsal hareketlerden de farklı olarak, kültürün ve özgönderimselliğin söz konusu olduğu yeni toplumsal hareketlerde, nesnel olarak hayatı şekillendiren dış etmenlere ve tahakküm mekanizmalara karşı çıkışın yanında, aktif olarak yeni anlam ve değerlerin yaratıldığı kolektif eylemlilikler söz konusudur. Anlam’ın ve değerlerin artan önemi, kolektif kimliğin oluşmasında kritik bir role sahiptir.

Yeni toplumsal hareketlerin etrafında ortaya çıktığı toplumsal cinsiyet, ırk ve çevre gibi konuların özgönderimselliği, siyaset-öncesi (pre-political) ve siyaset-üstü (meta-political) olmalarıyla yakından ilgilidir. Melucci’ye göre siyaset-öncesi olan gündelik yaşam deneyimlerine gömülü, siyaset-üstü olan ise siyasi olan tarafından asla tam olarak temsil edilemeyen veya sonuçlandıramayan/sonuçlandırılmayacak olana referans vermektedir (1989, s. 72). Melucci, yeni toplumsal hareketleri siyaset-karşıtı (anti-political) özelliklerinden ziyade, siyaset-öncesi ve siyaset-üstü özellikleri ile ele almaktadır. Buna örnek olarak ise çevre hareketini vermektedir: çevre hareketinin görünür hale getirdiği problemler, günlük hayat deneyimlerini direkt olarak etkileyen problemlerdir ve bu bağlamda anlam oluşturup öznelere arası etkileşim sağlanır fakat insan-kaynaklı çevre problemlerinin çözümü olarak hiçbir zaman doğadan tam olarak çekilmek mümkün değildir ve aynı zamanda insanların doğa üzerinde bir tür mutlak hakimiyeti söz konusu olamayacaktır (Melucci, 1988). Bu noktadan hareketle, yeni toplumsal hareketler aktif bir şekilde siyasetten uzak durmamaktadırlar, sorunsallaştırdıkları konular ve sorunsallaştırma biçimleri içinde ortaya çıktıkları siyasi paradigma içerisinde tam olarak çözüme kavuşturulabilir değildir. Bu nedenle aktif tutulan bir temsiliyet olmadığı sürece yeni toplumsal hareketler küçülüp dağılabilmekte, ürettiği anlam dönüşüme uğrayabilmektedir.

Özgönderimsellik, Nedelmann (1984) tarafından yeni toplumsal hareketlerin teorik konumlandırılmasında üç açıdan incelenmiştir: biliş, duygulanım ve

araçsallık. Modernleşme ve bireyselleşme ile kimlikler, bireysel alanın çizgilerini oluşturmakta daha büyük rol oynamaya başlamışlardır ve cinsiyet, ırk, köken gibi kimlikler bireysel olanın sınırlarının çizilmesinde referans noktası olmaya başlamışlardır (Nedelmann, 1984, s. 1034). Bu noktada biliş, bir anlam üretme aracı olarak semboller üzerinden tanınma ve hak talep etme amacıyla özgönderimselliğin bir parçası olmaktadır.

Duygulanım, eski toplumsal hareketlerde genellikle dayanışma duygusu üzerinden kavramsallaştırılmaktadır. Anonim üyelerden oluşan işlevsel bir grup (işçi sınıfı) ve bu grubun örgütsel temsili (işçi sınıfının partisi) üzerinden dayanışma duygusu sıkı bir şekilde örülürken (Rokkan, 1961) yeni toplumsal hareketler ile duygulanım hem daha geniş bir spektruma yayılmış hem de dayanışma duygusu şekil değiştirmiştir (Vasta, 2010). Aktörlerin, kolektif eylemle “iyi hissetmek” ve “eğlenmek” gibi araçsallaştırılmak zorunda kalınmayan ortak duygusal ifadelerle bağ kurabilmektedir. Aktörler arası ve hareketin kendisi ile kurulan dayanışma bağı ise gündelik hayat ile bütünleşmiş bir şekilde ve genellikle semboller üzerinden gerçekleşerek hareketin devamlılığını sağlamaktadır (Passy & Giugni, 2000). Nedelmann, aktörlerin heterojenliğini ve dayanışmanın sembolik eylemler ve etkileşim üzerinden ortaya çıkması itibarıyla, yeni toplumsal hareketleri “mekanik dayanışma ile bir arada kalan modernleşmiş gruplar” olarak tanımlamaktadır (1984, s. 1037). Harekete katılım gösterenlerin bireyliği ve bireyliğin oluşmasına katkı sağlamış çeşitlenebilen deneyimler, dayanışmanın oluşmasında ana faktördür.

Araçsallık kolektif bir hareketin eylemlerinin çeşitliliğine referans vermektedir. Yeni toplumsal hareketlerde geleneksel ve geleneksel olmayan siyasi eylemler, genellikle amaçlar arasında olan görünürlüğü elde edilmesi adına, birleştirilebilmektedir. Ek olarak harekete dahil olan aktörlerin, eski toplumsal hareketlere dahil olmuş aktörlere göre zaman, bilgi ve eyleme hazırlık açısından daha fazla kaynağa erişimi olması, parti tipi örgütlenmelerdeki bilgi bağımlılığını azaltmaktadır (Nedelmann, 1984, s. 1038).

2.1.2. Toplumsal Hareketler ve Siyasi Fırsatlar Yaklaşımı

Bu tezin teorik tabanını güçlendirmek ve toplumsal hareketlerin eylem ve stratejilerini anlamlandırmada yardımcı olacağını düşündüğüm yaklaşımlardan biri siyasi fırsatlar yaklaşımıdır. Siyasi fırsatlar yaklaşımı, toplumsal hareketlerin siyasi kurumlara ve iktidarın türüne bağı olduğu kadar hareketin dışındaki faktörlerle ile şekillendiğini savunmaktadır (Meyer & Tarrow, 1998, s. 155). Siyasi Fırsatlar Yaklaşımı da sistem içi siyasi aktörlerin pozisyonu, elitlerin ilişkileri ve politika değişiminde yaratılan değişim gücüne odaklanılmaktadır (Yıldırım, 2010). Toplumsal hareketler, etkili aktörlerin anlaşmazlığından ortaya çıkacak fırsatları doğru değerlendirerek büyüyüp gelişirler.

LGBTİQ+ hareketinin, özellikle Türkiye'deki gelişimine baktığımızda, değişen siyasi konjonktürün açtığı alanları doldurmasını, "fırsat pencerelerinin değerlendirilmesi" olarak ele alınabilir.

Yeni toplumsal hareketler paradigmasından farklı olarak siyasi fırsatlar yaklaşımında Amerikan pozitivizminin etkisi daha belirgindir ve sistem içi odağı itibariyle yaklaşımın paradigmalara, yapısal etkiler ve değişimlere dair açıklayıcılığı düşüktür. Hareketlerin karmaşıklaşması, Amerikan pozitivizminin hareket girdilerini, bağımsızlaştırılabilir analiz birimleri olarak ele alma girişimi, toplumsal hareketleri anlamasını zorlaştırmaktadır. Özellikle ulusaşırı kökleri ve bağları olan toplumsal hareketlerde belirsizlik daha da artmaktadır (Goldstone, 2004, s. 355). Bu sebeplerle Kaynak Mobilizasyonu Teorisi ve benzer teorik kökene sahip Siyasi Fırsatlar Yaklaşımı'nın bulunduğu konumla ilgili eleştiriler, karmaşık toplumsal olayları aşırı-basitleştirmelerine odaklanmaktadır (Gamson & Meyer, 1996, s. 276; McAdam, 1996).

Siyasi fırsatlar yaklaşımının barındırdığı riskleri ve zayıf yanları dikkate alarak fırsatları total bir kategori olarak değil de Giugni'nin önemli gördüğü (2009, s. 364) "Söylemsel Fırsatlar, Spesifik Fırsatlar, Algılanan Fırsatlar, Koşullardan Mekanizmalara" şeklinde dört tür üzerinden ele almanın, bu çalışma kapsamında,

yararlı olacağını düşünüyorum. Bu dört kategorinin, siyasi fırsatlar yaklaşımının barındırdığı yapısal “körlüğü” azalttığını düşünüyorum. Körlüğün sebebinin, mikro etkileşimler üzerinden kurulmuş bir yaklaşımın, tümevarımcı makro çıkarımları olduğunu düşünüyorum. Toplumsal hareketler içerisindeki aktörlerin eylemlerinin spesifik fırsat kategorileri altında, genele/makroya dair büyük bir iddia içermeden incelenmesi bu körlüğün azaltılmasına yardımcı olmaktadır.

Söylemsel fırsatlar, toplumsal hareketin söylemlerinin ve barındırdığı kimliklerin kamusal alandaki anaakım söylemle ile ne kadar ilişkili olduğuna dair ortaya çıkan fırsatlara; özel fırsatlar, toplumsal hareketin kendisine özgü, diğer toplumsal hareketlerin yararlanamayabileceği fırsatlara; algılanan fırsatlar ise nesnel olarak var olan fakat hareket tarafından varlığı bilinmeyen ya da yok sayılabilen fırsatlara odaklanmaktadır. Koşullardan mekanizmalara ise kaynak mobilizasyonu teorisi geleneğinde bulunan katı pozitivismi azaltan, hareketlerde neyin neden yapıp yapılmadığı ile ilgili değil de hareketi oluşturan mekanizmalara odaklanmayı önermektedir (Giugni, 364, 365). Bu dört kategori, Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketinin istikrarlı söylem üretmesi, iktidar ile ilişkilerinin somutlaşması ile oluşan özgün konumu, yok sayılan fırsatlar ve işlevselleştirilen mekanizmalarla oluşmuş müzakere alanları için anlamayı kolaylaştırıcıdır.

Bu araştırma bağlamında da LGBTİQ+ hareketinin söylemsel fırsat yaratma ve yararlanma biçimleri, özel ve algılanan fırsatları değerlendirmesi ve bu değerlendirmelerin söylemsel fırsatlara etkisi ele alınmıştır.

2.2. NEOLİBERALİZM

Neoliberalizm, liberalizmde söz konusu olan ekonomik ilişkilerdeki belirgin devlet varlığının seyreltilmesi ve piyasanın serbestliğinin maksimize edilmesiyle toplumsal ilerlemenin ve refahın mümkün olabileceği düşüncesinde ortaklaşılabilir bir yaklaşımlar bütünüdür. David Harvey’in neoliberalizmin gelişimini ve dünyada yaygınlaşmasını anlattığı *A brief history of neoliberalism* (2005) adlı kitabında neoliberalizmi aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır (s. 2):

“Neoliberalizm özel mülkiyet hakları, serbest piyasa ve ticarete dayalı bir kurumsal çerçeve içinde insan refahının en iyi şekilde geliştirilebilmesi için bireysel girişim özgürlüklerinin ve becerilerinin serbest bırakılmasını savunan ekonomi politik bir teoridir. Devletin rolü, bu tür pratiklerin uygulanabilmesi için uygun kurumsal çerçeveyi oluşturmak ve korumaktır. [...] (Devlet) ayrıca özel mülkiyet haklarını güvence altına almak ve piyasaların, gerektiğinde güç kullanarak, düzgün çalışmasını garantilemek için gerekli askeri ve hukuki yapı ve süreçleri kurmak zorundadır. Ek olarak, piyasaların var olmadığı alanlarda (eğitim, sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik, çevre kirliliği gibi) devlet müdahale ederek piyasaları oluşturmalıdır. Fakat devletin görevleri bunlarla sınırlı olmalı ve bunların ötesine geçmemelidir. Neoliberalizme göre, devletler piyasaları bir kere oluşturduktan sonra, onları tekrar değerlendirebilecek bilgiye sahip olmayacağı ve demokrasilerdeki güçlü çıkar grupları, devlet müdahalelerini kendi çıkarları için bozacakları ve dengeyi bozacakları devlet müdahalesi olabileceğinde az tutulmalıdır.”

David Harvey'in neoliberalizm kavramsallaştırması neoliberalizmi sadece bir ekonomik teori olarak değil, aynı zamanda politik bir yaklaşım olarak ele almaktadır. Bu nedenle de bu çalışmada neoliberalizm Harvey'in kavramsallaştırması benimsenmiş ve neoliberalizm kurumsal etkileri ve iktidar ilişkilerinin yanında iş bölümünü, sosyal ilişkileri, devlet hizmetlerini, teknolojiyi, yaşama ve düşünüş biçimlerini, yeniden üretim eylemlerini (Harvey, 2005, s. 3) etkileyen bir dönüşüm sürecinin teorik tabanına referans verecek şekilde kullanılmaktadır. Neoliberalizmin ekonomik faaliyetler için çok somut yansımaları olmakla beraber, tezde bu kısımlara sınırlı bir şekilde yer verip aslolarak neoliberal yaklaşımın içinde barındırdığı akılsallığa odaklanacağım.

2.2.1. 1970 Sonrası Ekonomik Dönüşüm

1950 ve 1960'larda gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomik büyümesi stabil bir şekilde artış göstermiştir. Bu dönemde devletlerin benimsedikleri ekonomik politikaları büyük oranda Keynesyen politikalardır ve devletler ekonomik politikalara sık sık müdahale ederek ve sağlık ve eğitim gibi alanlarda refah politikalarının standartlarını yükseltmektedir. Ruggie bu ekonomi-politik devlet örgütlenmesini “gömülü liberalizm” olarak adlandırmaktadır (1982). Devletin etkin müdahaleleri ile kalkınma bu süreçte paralel olarak devam etmiş ve giderek iyileşmiştir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde benzer ilerleyen ekonomik büyüme ve kalkınma süreci, 1960'ların sonuna yaklaşıldığında ise çökmeye başlamıştır.

Sermaye birikiminin krizi belirginleşmiş, işsizlik ve enflasyon uluslararası ölçekte artmaya başlamış ve 1970'ler boyunca sürececek küresel stagflasyon sürecine girilmeye başlanmıştır (Harvey, 2005, s. 11). Stagflasyona çeşitli çözümler getirilmeye çalışılmışsa da neoliberalizm, sermaye birikiminin tekrar konsolide edilmesini sağlayan en efektif çözüm olmuştur. Kapitalistlere yönelik siyasi baskı değişen yoğunluklarda da olsa varlığını hep koruyabilmiştir fakat sermaye birikiminin tehlikeye girmesiyle ortaya çıkan ekonomik baskı, daha az rastlanılır ve kapitalist sınıf için çok daha sarsıcı niteliğe sahiptir. Sermaye birikiminin zayıflaması, kapitalistlerin gücünün azalmasına anlamına gelmektedir. Gérard Duménil ve Dominique Lévy, tarihsel verileri dikkate alarak yaptıkları araştırmada, neoliberalizmin, ortaya çıkışından beri, kapitalistlerin zayıflayan sınıfsal güçlerini restore etmek için işlevselleştirdikleri bir proje olduğu sonucuna varmışlardır (2011). Harvey, sınıfsal gücün restorasyonu fikrini bir ileri seviyeye taşıyıp neoliberalizasyon sürecini iki şekilde yorumlayabileceğimizi savunmaktadır: Uluslararası kapitalizmin yeniden örgütlenmesi için gereken teorik tasarımı oluşturan *ütopik* proje ya da sermaye birikimi konsolide etmek ve sermaye sahiplerinin gücünü restore etmek için gerekli koşulları yaratacak *siyasi* proje. Ütopik proje kavramsallaştırması da neoliberalizmin ortaya çıkış amacını gerçekleştirmek için yapılması gerekenleri meşrulaştırma sistemi olarak konumlandırmaktadır (2005, s. 19).

2.2.2. Neoliberal Kendilik

Neoliberalizmin “piyasaya özgürlük” sloganının toplumsal düzeyde dolaşıma/bulaşıma girdiği şeklinin “piyasaya **ÖZGÜRLÜK**” olması, ideolojik etkilerinin medyada, üniversite, okul, sivil toplum gibi alanlarda kültürel olarak daha kolay yayılmasını sağlamıştır. Gramsci'ye göre politik soru(n)ların kültürel soru(n)lar olarak yayılması onları çözümlenmez/çürütülmez kılmaktadır (2014, s. 167). Neoliberalizmin piyasa mantığının (özellikle piyasanın var olmadığı yerlerde piyasa oluşturulması), siyasete tesir edebileceği bir alana sahip olması neoliberalizm ile ilgili teorizasyonların ayı zamanda hem siyasi hem de sosyal hayatın ekonomizasyonu anlamına gelmektedir (Brown, 1995). Hayatın her

alanının finansallaşması, piyasada mevcut olan girişim, girişimci, kazanan, kaybeden, bireysellik, kendilik-denetimi gibi kavramların geleneksel olarak piyasa olmayan alanların algılanışını piyasaya uygun olarak dönüştürmüştür.

Neoliberal kendiliğin sahip olduğu özelliklerinden önce, bu kendiliğin öncesinde var olmuş, Ehl tarafından kavramsallaştırılmış “homo sovieticus”un özelliklerinden bahsetmek, iki kendilik biçimi arasındaki kontrastın belirginleşmesi amacıyla yerinde olacaktır:

Öğrenilmiş edilgenlik, çaresizlik, devlet paternalizminin kabulü, değer-tabanlı bir sistem yerine eşitlikçi dağılımın talep edilmesi, bireysel başarısızlıkların suçunun sisteme atılması ve kendine güvenmek yerine farklı birçok konuda devlete güvenilmesi (Ehl, 2013).

“Homo sovieticus” tanımındaki bütün özelliklerin zıddını almak bizlere merkezinde öz-denetimin ve bağımsızlığın olduğu bireyselleşmiş neoliberal kendiliğin tanımını verecektir. Buradan hareketle aslında neoliberal kendiliğin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin sahip olduğu ve mümkün kılınmış bir kendilik biçiminin kontrastını olduğu görülmektedir. Üretim ilişkileri ve mümkün/geçerli olan kendilik biçimleri arasındaki dolayısız ve dolayimli ilişkileri dikkate aldığımızda, neoliberal kendilik, “homo sovieticus”un mümkün kılındığı üretim ilişkilerinin tam karşısında bulunmakta, geçerli ve geçersiz kendilik biçimlerini oluşturmaktadır.

2.2.3. Neoliberal Yönetimsellik ve Neoliberal Akılsallık

Neoliberal uygulamaların, devlet- vatandaş etkileşiminin yüksek olduğu refah devletinin bulunduğu alanlarda yoğun şekilde gerçekleşmesi neoliberalizmin piyasayı aşması ve akılsallığının toplumsal olana tesirini kolaylaştırmıştır. Neoliberalizmin entelektüel ve pratik tarihi dikkate alındığında, refah devleti ile olan “bir-arada-var-olamaz” nitelikli savaşı en belirgin Amerika Birleşik Devletleri’nde görülmektedir. ABD’de bu durum çok belirgin olsa da birçok ülkede refah devletinin küçülmesi tarihsel olarak paraleldir ve daha da önemlisi bu dönüşüm oldukça küçük oranda siyasi parti temellidir. ABD’de hem

Cumhuriyetçiler hem Demokratlar; Birleşik Krallık'ta hem Muhafazakârlar hem New Labor; kıta Avrupa'sında ise hem Hristiyan Demokratlar hem de Yeni Sosyal Demokratlar tarafından refah devletine yönelik benzer politikalar uygulanmış, aradaki fark sadece politikaların yoğunluğu/şiddeti ile ilgili olmuştur (Palley, 2020, s. 587). Partiler arası neoliberal politikalara farkın büyük olmaması, neoliberalizmin düşünsel hegemonyasının, siyaset-aşırı bir kavram olduğunun göstergesidir.

Neoliberalizmin piyasayı ve siyaseti aşırıp düşünsel bir hegemonya sağlamasının açıklanmasında genel olarak Foucault'nun, özel olarak ise iktidar, yönetsellik, bilgi ve akılsallık kavramsallaştırmalarının oldukça verimli olduğunu düşünüyorum. Foucault'nun teorizasyonları toplumsal olanı açıklamada alternatif bir açıklama sunmak yerine iktidar ve tahakkümün sosyo-tarihselliğini göstermektedir. Foucault bilginin, akılsallığın, özne-oluşun tarihselliğine, iktidar ve tahakküme olan içkinliğine odaklandığı için teorizasyonları, toplumsal dönüşümü açıklamının ek olarak oldukça "meta-" özellikler taşımaktadır.

İktidarın hayatın her alanında olması ve her türlü pratiğin en büyük büyük belirleyicisi olması, Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmasının temelini oluşturmaktadır. İktidarın en önemli özelliklerin biri ise bir noktada toplanmaması, hayatın her noktasında bir ağ gibi bulunmasıdır. Foucault'ya göre iktidar; pratiğe döküldükleri alanda bulunan ve kendi örgütlenmesini oluşturan ilişkilerin çokluğu olarak; bu ilişkilerin dönüşmesi, güçlenmesi, tersine çevrilmesi olarak; ilişkilermelerin birbiri ile iç içe geçmesini sağlayarak bir sistem oluşturması olarak; devletin aygıtlarında gömülü olan genel tasarımın ve kurumsal kristalizasyon stratejilerinin eyleme dökülmesi olarak algılanabilmektedir (Foucault, 1978, s. 93-94). Böylesine bir iktidar kavramsallaştırması, baskı ve yasağa dayalı negatif iktidar kavramsallaştırmasının ötesinde, pozitif ve birbiri ile kesişen, gündelikleşebilen, eylemleri özgönderimsel olarak şekillendirebilen, çok katmanlı bir iktidar anlayışı sunmaktadır.

Foucault'ya göre devlet “yönetimin yönetimidir” ve geniş anlamıyla insanları yönetmenin basit bir şekilde yöneticinin istediğinin yap(tır)ılması değil, baskının sağlandığı ve kendiliğin kişinin kendisi tarafından değiştirildiği/adapte edildiği süreçler arasında tamamlayıcılığın ve çatışmaların olduğu çok yönlü bir denge halidir (2016, s. 26). Mitchell Dean, Foucault'nun yöneti(şi)m formülüzasyonunu, yönlendirmek ve rehberlik etmekten, kişinin kendini yönetmesi, kendini regüle etmesi ve kendini yönlendirmesine doğru bir dönüşüm olarak özetlemektedir (1999, s. 155). Foucault, yönetim süreçlerini kavramsallaştırırken, yönetimselliği, kendiliğin sorumlulaştırıldığı, kişilerin kendi çıkarlarını önde tuttuğu ve çıkarlarını elde etme yolunda karşılaşılabilecekleri risklerin hesaplanıp minimize edilmeye çalışıldığı bir ilişkiler kümesi kurmaktadır.

Yönetimselliğin, devlet – toplum ilişkilerindeki “kendilik” vurgusu, belirli türden öznellikler yaratan ve bunu devam ettiren verimli bir alan yaratmaktadır. Öznellikler yaratan bu süreç ve öznelliklerin biçimlendirildiği bu alan, kendiliğin ve ötekilerin tahakküm teknolojileri ile üretilmesiyle mümkün olmaktadır (Foucault vd., 1988, s. 20). Foucault'nun teknoloji kavramsallaştırması, eylemlerimizi şekillendiren teknikler bütünü olarak tanımlanabilir. Eylemlerin etkileşim doğurmasıyla, yönetimsellik çeşitli yönetim teknolojilerinin, yaratılmış öznellikler tarafından işlevselleştirilmesi ile gerçekleştirilmektedir.

Öznellikleri biçimlendiren alan, hegemonik düşünsel süreçlerin ve akılsallıkların bulunduğu alandır. Yönetim teknolojileri oluşturan tekniklerin formülüzasyonları, bu alandaki hegemonik düşünsel süreçlerle oluşturulmaktadır. Akılsallıklar, gerçekliği düşünce alanına taşıyorsa, yönetim teknolojileri, düşünceleri gerçeklik alanına geri yansıtıp tahayyül edilen kişiler, şeyler, mekanlar ve araçlar dünyasının kurulmasını amaçlamaktadır (Rose & Miller, 2008, s. 199).

Sonuç olarak yönetimsellik, iktidarın meşruiyetini devamlı kılan ve sürekli yeniden üreten teknolojilerin bulunduğu kişiler arası, kurumlar arası ve kişiler-kurumlar arası bir ağ olarak işlevini yerine getirmektedir.

1970'lerden sonra gerçekleşen ekonomik dönüşüm ile neoliberalizm, özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde, düşünsel hegemonyasını kazanmıştır. Neoliberal düşünsel hegemonya (neoliberal akılsallık), iktidarın kendi bilgisini üretebileceği anlamına gelmektedir. Özelleştirme ve bireyselleştirme yoluyla neoliberal yönetimsellik, neoliberal ekonomi ile uyumlu bağımsız, kendinden sorumlu neoliberal özneler üretebilir hale gelmiştir.

Bilginin iktidarın işleyişinde giderek merkezileşmesi, meşru/meşru olmayan, geçerli/geçersiz, değerli/değersiz bilgi kategorilerini yaratmıştır. Bilgi aynı zamanda kişilerin/vatandaşların hayatını şekillendiren oklava olarak kişileri sadece iktidara maruz kalan değil, iktidarın içinde var olan ve onu yeni üretkenler olarak konumlandırmaktadır. Neoliberal yönetimsellik, refah devletinin önem kazandırdığı bir yönetim aracını, bilgi kavramı üzerinden işlevselleştirmektedir: uzmanlık. Refah devleti ile sosyal alanlarda vatandaş ile daha çok etkileşime giren iktidar, bu alanlardaki uzmanlığını arttırmıştır. Nikolas Rose “sosyal devlet” ve uzmanlık arasındaki bağlantıyı ve geçişi aşağıdaki şekilde kurmaktadır (1996, 39-41):

“(Geçerli) bilgiye, tarafsızlığa ve verimliliğe dair iddia uzmanlık ile [...] yükselmiştir. [...] Bilim insanı, mühendis, bürokrat gibi figürlerin yükselişi, zaman ve mekanı yönetebilmeye olanak sağlayan bilimsel ve teknik bilgiyi işlevselleştirebilen, etik formasyona ve kapasiteye sahip kişilerin yükselişi olarak da görülebilir. [...] 19. yüzyılın sonlarına ve 20. yüzyılın başlarında devletin uzmanlık formülasyonu, artan kentleşme ve endüstriyle yaşamın hoş olmayan sonuçları itibariyle istenilen ekonomik, sosyal ve etik sonuçları vermemeye başlamıştı. Bunu takiben, “yönetimin yönetimi” olarak devlet, kişileri ve olayları programlayabilen (şekillendirebilen, yönlendirebilen, kontrol edebilen) bir merkeze dönüşmüştür. [...] Uzmanlığın “doğruluk” iddiası bu noktada oldukça önemlidir çünkü doğru olanın gücü ile devletin uzağında olan kişiler ve olaylar, yakındaymış gibi yönetebilecekti. Bu formül altında oluşan “refah devleti” son 50 yılda büyük oran değişmiştir. [...] Bu noktaya gelene kadar uzmanlık ile elde edilmiş başarılar, yeni yönetimselliğe uygun olacak şekilde mutasyona uğratılabiliştir. Uzmanlık artık vatandaşların kendi özgürlüklerini, esenliklerini ve gelişimleri için kullanılabilir. Bu süreçte yeni bir yönetim şekli oluşuyordu, “gelişmiş liberal”. Gelişmiş liberal yönetim, uzmanlığı farklı şekillerde kullanıyor ve yönetimin farklı teknolojilerini birbirine bağlıyordu. Devleti, yönetimsellik-dışılaştırmaya (degovernmentalize) ve yönetim biçimlerini na-

devletleştirmeye (de-statize) çalışıyordu. Uzmanlar artık devletin içinde değil, rekabet, güvencibilirlik ve tüketici akılsallıklarıyla yönetilen piyasa içerisinde bulunuyordu. Gelişmiş liberal yönetim, “toplum” yoluyla yönetimi amaçlamıyordu, kendini-gerçekleştirme ve bireysel tatmin arzusu ve seçim-yapan-özneler olarak inşa edilmiş bireysel vatandaşlar yoluyla yönetimi amaçlıyordu.”

Rose’un açıklamasından hareketle, refah devletinin mümkün kıldığı yönetim teknolojileri neoliberal yönetimsellik (gelişmiş liberal yönetim) tarafından dönüşüme uğratarak, devletten ayrılarak gündelik yaşamın ve vatandaşların akılsallıklarına taşınmıştır. Böylece iktidar, meşruiyetini ve devamlılığını, kendisinin somut varlığından bağımsız olarak, sağlamlaştırmıştır. Ek olarak yönetim teknolojilerinin dönüşümü ve iktidarın şekil değişimi, kendisine uygun olarak özneleri mümkün kılmış, yeniden üretmeye başlamış ve önceliklendirmiştir.

2.2.4. Neoliberalizm ve Cinsel Politika

Neoliberalizm, kapitalizm işleyişi biçimine dair bir yaklaşım olduğu için doğal olarak bir sınıf karakteri mevcuttur. Sınıf ve cinsel politikanın beraber incelenmesi, iki kavramın karmaşıklığı ve giriftliği itibariyle zorlayıcı olabilmektedir. Bu tezin amacı doğrultusunda bu bölümde neoliberalizm ve sınıf karakterini, cinsel politika(lar) ile kesiştirirken LGBTİQ+lara ve LGBTİQ+ mücadelesine odaklanacağım.

Taylor (2011, s. 5), kültürel, siyasi ve ekonomik taraflarının farklı şekillerde tartışılması ve farklı ağırlıklar verilmesi itibariyle, sınıf ve cinselliğin gündelikliğinin tartışılmasının zorluğundan bahsetmektedir. Neoliberalizm, bazı noktalarda (hem deneyimsel hem mekânsal) bu karmaşıklığı arttırmış, bazı noktalarda ise daha görünür hale getirmiştir. Görünür hale gelen noktalarda, görünürlüğün niteliği hem sınıfsal çelişkilerin artması hem de kültürel olarak yaşanan değişim ile şekillenmektedir. LGBTİQ+ mücadelesi ile sınıf mücadelesi arasındaki fabrike ayırım, bu tezin kapsamının dışında kalsa da Fraser (1997a) ve Butler (1997) arasındaki kültür, yeniden dağıtım ve tanınma eksenindeki tartışmayı dikkate

olarak, LGBTİQ+ mücadelesinin asla tamamı ile kültürel olmadığı ve sınıf karakterini, farklı konumlanmalar ve görünümüyle, kesintisiz olarak koruduğunu düşünüyorum.

Neoliberalizmin, rekabetçi ve mülkiyetçi nitelikleriyle “tüketici egemenliği” ile şekillenmiş ilkel bireysellik (Ong, 2006, s. 13), tüketicilik ekseninde kesişmektedir. Neoliberal yönetimsellikte politik ve özel olan arasındaki sınır yönetim teknolojileri ile ortadan kalkmışken, özel(leşmen)in ve şahsi tüketimin vurgulanması ve devletin özel(leşmiş) bu alana müdahalesinin sınırlandırılması talebi, neoliberalizmin cinsel politikası ile oldukça uyumludur.

Devletlerin, cinsiyet/cinsellikle ilgili olan olarak kurguladığı alanlardaki devam eden ve günümüze yaklaştıkça şiddetlenen regülasyon ve kontrol uygulamaları, özellikle LGBTİQ+lar tarafından, cinselliğin devletten bağımsızlaştırılmasının talep edilmesini beklendik kılmaktadır. Bu noktanın, neoliberalizmin belirli kesimler için özgürleştirici olabileceği konusundaki “vaat edilen” potansiyeli itibariyle oldukça önemli olduğunu düşünüyorum. Gey ve lezbiyenler, bu vaatlere uygunlukları itibariyle örnek tüketici vatandaş (Bell & Binnie, 2004) olarak nitelendirilmiştir. Her ne kadar bu nitelendirilmeyi totalleştirici bulsam da LGBTİQ+lar ile neoliberal politikalar arasındaki gergin ilişkinin önemine dikkat çekmektedir. Fakat bu noktada neoliberal politikalar ile LGBTİQ+lar arasındaki ilişkileri düşük eforlu bir indirgemecilikten kaçınarak ve söz konusu politikaların neleri ve kimleri normatifleştirip, neleri ve kimleri görünmezleştirdiğine odaklanarak incelemek gerekmektedir. Hoggart (2005, s. 154) piyasadaki liberalizm ile özel alandaki otoriterliğe dikkat çekerek, bireysellik ve “özgürlüğün” neoliberalizm için önemli olduğuna ve devlet müdahalesinden uzaklaşma ve bireysel özgürlük retoriğinin, LGBTİQ+ politikasıyla doğal olarak bir uyum içerdiğini savunmaktadır.

Neoliberal cinsel politikalara gömülü, devlet baskından kurtulmaya ve özgürleşmeye yönelik vaatler, zaman zaman gerçekleşip kazanımlara dönüşseler de kazanımlar, sınıfsal karakterestikleri için kesimlerin “bir kesimi için”

geçerli olmaktadır. Bu noktada cinsel vatandaşlık (Bell & Binnie, 2000; Evans, 2013; Stychin, 2003) ve bu vatandaşlığın meşru biçimleri ortaya çıkmaktadır. Neoliberalizmin, LGBTİQ+lara yönelik tutumunun bu sebeplerle tamamen düşmancıl ya da tamamen destekleyici olması gibi bir ikililik söz konusu olmamaktadır. Neoliberal akılsallık, normatifleştirdiği ve (en) meşru kıldığı vatandaşlık itibarıyla LGBTİQ+lar arasında ayrıştırma yapmaktadır. Bu ayrıştırmayı “neoliberalizmin kazanan ve kaybeden queer’leri” olarak yapan Binnie (2014, s. 245), ayrışmanın sınıfsal kimliklerden kaynaklandığına işaret etmektedir. Neoliberalizm, kazanan ve kaybeden queer’ler yaratsa da heteroseksüelliğin üretimin devamlılığı ile bağlılığı, queer oluşu her zaman için daha vazgeçilebilir/riskli kılmaktadır. Bu sebeple neoliberalizmde queer oluş prekaryalık ile karakterize olmaktadır (Woltersdorff, 2008). Normatif olmayan cinsiyet ve cinselliklerin prekaryalaşması, refah devletinde yaygın hizmetlerin işçi sınıfını odağının neoliberalizmin ekonomik politikadaki yaygınlaşması ile normatif heteroseksüel aileye odaklanmasının bir sonucudur. Örnek olarak, Weiss (2018) Harvey’in neoliberalizm anlatısından yola çıkarak ABD’deki yaygınlaşmış pejoratif bir niteleme olan “welfare queen”in³ neoliberal akılsallıkla bağdaştırarak norm dışılaştırılmış cinselliklerin prekaryalaştırılmasını göstermektedir. Benzer bir şekilde queer oluşlar da norm dışılaştırılmaları itibarıyla neoliberalizm şekillendirdiği toplumsallığın içerisinde “kazanmaları” zorlaştırılmış bir kesim haline gelmiştir. Neoliberalizm kazananı olmaya dair sistemik cebir, LGBTİQ+ hareketinin de kendi içerisinde normatifiklik üzerinden kazanan ve kaybedenlerini, (uğruna) mücadele edilebilir olanlarını ve olmayanlarını oluşturmaktadır.

Neoliberalizmin cinsel politikası, kendinden önceki ekonomik akılsallıkların sahip olduğu LGBTİQ+fobiyi içinde barındırmaktadır fakat farklı olarak LGBTİQ+ların direkt sistem dışına itilmesini yerine “sıradan” vatandaş olabilmeleri için alan açılmış görülmektedir. Fakat bu alana erişim seviyesi, potansiyel meşru

---

³İlk kez 15 Şubat 1976’da New York Times tarafından kullanılan betimleme, refah devletinin hizmetlerini “sömüren” (çoğunlukla siyah) kadınlar için kullanılmıştır. Kullanımın yaygınlaşmasının ardından devam eden yıllarda siyah ve bekar kadınların cinselliğini patolojize ederek sosyal hizmetlerin azaltılmasını meşrulaştıran bir söylem olarak araçsallaştırılmıştır (Weiss, 2018).

vatandaşların birden farklı kimliğinin kesişimi ile belirlenmektedir. Sınıfsal arka plan en belirleyici etmen iken queer olmak tek başına erişim seviyesini azaltmaktadır.

2.3. SİVİL TOPLUM

Sivil toplum, tanımlanma biçimine göre tarihi farklı noktalardan ele alınabilecek bir konsepttir. Toplumla ilgili her kavramsallaştırmada olduğu gibi tarihsellik, kavramı kuran yegâne etmendir. Sivil toplumun günümüzdeki genel geçer anlamı ortak değerler, kamu yararı, yardımlaşma, gönüllülük gibi kavramlarla oluşmaktadır. Lang, sivil toplumun günümüzdeki anlaşılma biçimlerinin yanlı (biased) olduğunu, “iyi vatandaş” modeli sunduğunu ve yapıcı çatışmaların, iletişimsel eylemlerin ve kamusal söyleme katkı sağlamanın öneminin göz ardı edildiğini savunmaktadır (2012, s. 34). Benzer bir şekilde Cohen ve Arato, sivil toplum kavramının genellikle idealize edilmiş ve tek boyutlu haliyle karşılaştığımızı savunmaktadır (1992, s. 85). Bu sebeplerle sivil toplumun işlevsel anlamı Melucci'nin (1989) kavramsallaştırmasıyla siyaset-öncesi olarak kabul edilebilir: Siyaset ile direkt olarak ilgisi olmayan, gündelik yaşam içerisinde, aynı toplum/toplulukta yaşayan bireylerin birbirlerinin hayatlarını iyileştirmek için etkileşimi girdiği alan. Sivil toplumu siyaset-öncesi bir alan olarak algılanması söz konusu olduğunda ise kavram, tarihinden koparılmış olmaktadır. Sivil toplumun sadece STK temelli, siyaset-öncesi ve hatta anti-siyasi olarak görülmesi, yakın tarihine aittir.

Sivil toplumun tarihine baktığımızda siyasetin doğal bir parçası olduğu hatta bir tür siyasileşme/siyasallaşma alanı olduğu görülmektedir. Sivil toplumun 18. ve 19. yüzyıllarda burjuva demokrasininin bir parçası olarak burjuva erkeklerin sadece sansürden ve baskıdan azade olduğu bir toplum değil, devlet tarafından *belli türden* vatandaşların katılımının teşvik edildiği bir alan olarak algılanıyor olması (Barker & Burrows, 2002; Kocka, 2006), siyasal bir alan olduğunun göstergesidir. Sivil toplumun anlamlandırılma ve algılanma biçimindeki dönüşümü, tarihine daha yakından bakarak kavramak kolaylaşacaktır.

Lang, *NGOs, Civil Society, and the Public Sphere* adlı kitabında sivil toplumu üç sac ayağı üzerinde kavramsallaştırmakta ve tarihi bir zemine oturtmaktadır: Kamusalılık, Siyaset ve Devlet (2012). Kamusalılık bu dönemde burjuva özgürleşmesinin bir gerekliliği olarak ifade özgürlüğünün sağlanması için sivil toplumu oluşturan ön koşullardan biridir. Kamusalılığın özellikle 18. yüzyıldaki sivil toplum için önemini anlamak amacıyla Tocqueville'in Amerika'daki gözlemleri yol göstericidir: "İnsanlar kendilerini kamusal şekilde bir davaya adanmışlardı. (...) Kimin söylediklerinin dinlendiğine örnek oluşturabilecek eylemleri fark edilir bir güç haline gelmişti." (Tocqueville, 2022, s. 126). Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* kitabı, kendisinin 18. yüzyıldaki Amerikan komünütaryenliğinden etkilenmesi ile bezenmiş olsa da vatandaşların "dava" ile özdeşmeleri ve daha büyük bir kamusal alana etki etmeleri, sivil toplum ve kamusalılığın ilişkisini daha görünür hale getirmektedir.

Lang'a göre ikinci sac ayağı olan siyaset, 19. yüzyıl sivil toplumunda merkezi bir konumda durmaktaydı: sivil toplum bu dönemde ne siyaset-öncesi ne apolitik ne de anti-siyaset özellikler taşıyordu; bilakis kişilerin kendi aralarındaki ve devletle olan müzakereleri neyin siyaset, neyin siyasi olabileceğini ve "sivil" olan ile "siyasi" olanın birbirini ile ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini belirliyordu (2012, s. 37). Sivil toplumun siyasi-oluş ile yoğrularak oluşturulması, "aktif vatandaş" olmayı, her ne kadar söz konusu vatandaşın oldukça spesifik ayrıcalıklara sahip olması gerekiyor olsa da beraberinde getirmekte ya da kolaylaştırmaktadır. Bu süreç devletlerin, siyaset üzerindeki tekelinin azaldığı ve bu azalmada sivil toplumun etkisini göstermektedir. Sivil toplumun siyasiliğinin niteliği ise Nancy Fraser, Jürgen Habermas'ın kamusal alan kavramsallaştırmasından hareketle Avrupa'da kulüp ve örgütlenmeler ile gelişmeye başlamış sivil toplumun, burjuva erkeklerin kendilerini "evrensel sınıf" olarak gördüğü ve yönetmeye hazır oluşlarını gösterdikleri bir alan olduğunu savunmaktadır (1997b, s. 60). Sivil toplumun siyasi niteliği, kendini aristokratik sınıftan ayırmaya çalışan yeni bir tür sınıfın oluşumuyla yakından ilişkilidir.

Kamusallık ve siyasetin, sivil toplumdan tarihsel olarak ayrılmazlığı devletin de sivil toplumla olan göbek bağına beraberinde getirmektedir. 18. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'daki devletler, meşruiyetlerini güçlendirmek amacıyla politikalarını yaygınlaştırabileceklerini ve politikaları çerçevesinde kamuoyu oluşturabilecekleri aracı yapılara ihtiyaç duymuşlardır ve bu yapılar, sivil toplum etrafında şekillenmiştir (Lang, 2012, s. 39). Ek olarak sanayinin ve ticaretin hızla geliştiği bir dönemde, sivil toplumun burjuva çıkarları için işlevselleştirilmesi, radikal işçi hareketlerine karşı bir siper oluşturmuştur (Scambler, 2013, s. 4). Bu sebeplerle sivil toplum, Schöridinger'in Kedisi gibi, devletin hem içinde hem de dışında, devletlerle devletlere rağmen var olan, (belli) vatandaşları devlete karşı devletle beraber korumaya çalışan bir alan olarak şekillenegelmiştir.

Sivil toplumun bir kamusal ve siyaset özellikleri ile tampon bölge olarak burjuva devletin liberal idealine uygun tampon bölge olma işlevi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, büyük işçi sınıfı hareketleri, hızla büyüyen ve hayatı şekillendiren sanayileşme sebebiyle yüz yıldan fazla kesintiye uğramıştır (Lang, 2012, s. 41). 1980'lere gelindiğinde ise Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, 1990'larda ise Hindistan ve Afrika'da sivil toplum tekrar dolaşıma giren bir kavram olmaya başlamıştır (Chandhoke, 2003, s. 25). Her ne kadar sivil toplum kısa bir zaman diliminde tekrar dolaşıma giren bir kavram olsa da kazandığı anlam bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye değişmektedir. Örnek olarak sivil toplum bu dönemde Avrupa'da kolektif eylemler içerisinde yurttaş dayanışması ile şekillenen anti-siyaset bir kavrama tekabül ediyorken (Kaldor, 2003, s. 5), Latin Amerika'da anti-siyasetin özelliğinin getirdiği sınırlama yaygın değildi (Alvarez, 1999). Farklı anlamlandırmalar söz konusu olsa da neoliberal ekonominin yaygınlaşması, diğer adıyla küreselleşme, toplumsal sorunların çözüme yaklaştırılabileceği (zira artık çözüme kavuşturmak uzak bir hedef olarak konumlanmaktaydı) yöntemleri zorunlu olarak ortaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu ortaklaşma yöntemi ise bütünsel toplumsal sorunların, sorunsallara/soruncuklara bölünüp teknikleştirilip bütçelendirildiği ve belirli bir süre içerisinde uygulandığı alanlar olan sivil toplum kuruluşları üzerinden gerçekleşmiştir.

2.3.1. STK-Patlaması

Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarını rijit bir ikililik içerisinde değerlendirmektense ekonomi politiğin sivil topluma olan etkisi bağlamında sivil toplum kuruluşlarını ele almanın daha açıklayıcı olacağını düşünüyorum. Benzer şekilde toplumsal hareketlerle sivil toplumu ve sivil toplum kuruluşlarını yan yana koyup madde madde karşılaştırmanın, toplumsal olanın bağlantısallığını gözden kaçırma riskini barındırdığını ve bu kavramları iç içelikleri ile okumayı tercih ediyorum.

Bangladeş'in bağımsızlığını kazanması sonrası (1971 sonrası) STK'ların dönüşümünü inceleyen Feldman, toplumsal hareketlerin, devletin halkın ihtiyaçlarına cevap veremez duruma geldiğinin belirginleştirdiğini ve bu durumun STK'ların ortaya çıkması ve yaygınlaşması için yeterli koşulları ortaya çıkardığını savunmaktadır (1997, s. 49). Bu durum, refah devletinin zayıflamasının ve özelleşmenin STK'larını kapsayacak ve finansallaştıracak şekilde genişlemesi ve STK'ların aynı zaman "hizmet sağlayıcılara" dönüşmesi yapısal bir uyumun sonucu başlamış bir dönüşümdür. STK'ların yüklenmek durumunda kaldığı/STK'lara yüklenen bu görev itibarıyla sivil toplum ve STK kavramlarının birbiri yerine kullanılması, sivil toplumun sahip olmuş olduğu ve olabileceği potansiyelleri minimize etmektedir. Bu sebeple bu iki kavramı tezim boyunca "sivil toplum > STK'lar" denklemini ve STK'ların sivil toplumu oluşturan ve oluşturabilecek birçok farklı kamusal biçimlerinden biri olduğunu dikkate alarak kullanmaktayım.

Sivil toplum ve STK'ları ayırmanın önemli bir ayırım olduğunu düşünmemin bir diğer sebebi ise Birleşmiş Milletler'in (BM), Dünya Bankası'nın (DB) ve Avrupa Birliği'nin (AB) sivil toplum tanımının neredeyse tamamen STK'lar üzerinden gerçekleşmesine karşı konumlanmak amacıyla. BM, 1996 yılında STK Birimi'nin adını "Sivil Toplum ve Katılım Birimi" olarak değiştirmiştir (Alger, 2002). Günümüzden bir örnek olarak ise AB'nin Technical Assistance to Civil Society Organisations in the Western Balkans and Turkey (TACSO 3) programında sivil

toplum, çeşitli türden STK'lardan ibaret olarak tanımlanmaktadır⁴. Devletlerarası örgütlerin, ortaklaşan/kesişen bir şekilde sivil toplumu STK'lara indirgemesi, toplumsal dönüşümün nasıl daha iyiye gidebileceği konusunda sahip oldukları ve toplumsal hareket kurumlarının hareket alanını şekillendiren akılsallığın göstergesidir.

Neera Chandhoke, *The Conceits of Civil Society* (2003) adlı kitabının giriş kısmında aşağıdakini yazmıştır (s. 9):

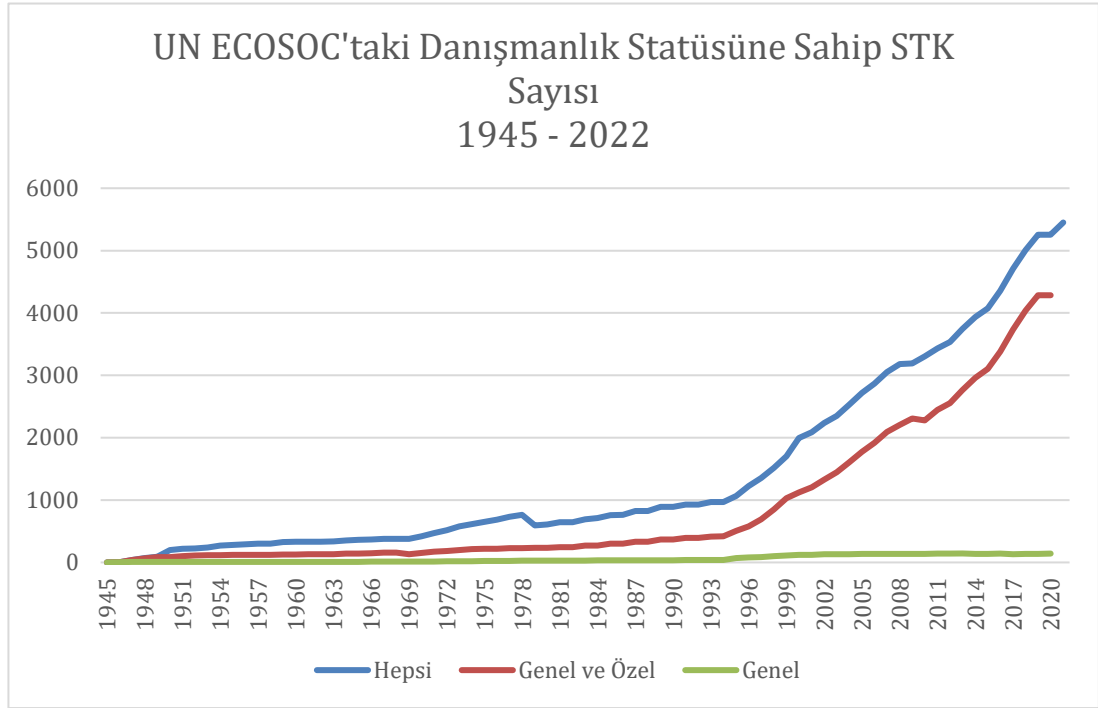
“Sivil toplum kavramını savunanların başına gelen trajediye bakın: Otoriter rejimlere karşı mücadele eden insanlar sivil toplum istiyordu; onun yerine ellerine geçen ise STK'lardı.”

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi (UN ECOSOC), 1945 yılında kurulmuş, BM'nin STK'lar ile bir araya geldiği ana organlarından biridir (Lang, 2012). ECOSOC'a bağlı olan Birleşmiş Milletler Sivil Toplum Kuruluşları Komitesi (United Nations Committee on Non-Governmental Organizations), STK'lara danışmanlık statüsü atayabilmektedir. Bu doğrultuda STK'lar, BM tarafından algılanma ve konumlandırılma biçimleri itibariyle, politika geliştirmeye direkt olarak etki edebilecekleri bir statü elde etmiş olmaktadır.

UN ECOSOC'ta danışmanlık statüsüne sahip olan STK sayısına baktığımızda 1990'a kadar ortalama yıllık %8 artış varken 1990 ve sonrasında bu artış %17 olmuştur. 1986 yılında 762 danışman STK varken, 2022 yılına geldiğimizde bu sayı 5451 olmuştur. 37 yıllık süreç içerisinde %615 artış anlamına gelen bu sayı, STK'ların, BM başta olmak üzere, DM, AB gibi uluslararası kuruluşların teşvik ve alan açmasının sonucudur. Ek olarak artış yaşanan STK kategorisinin “Özel” ağırlıklı olması, uzmanlaşmaya verilen önemin arttığını göstermektedir.

⁴ Project Description, Technical Assistance to Civil Society Organisations (TACSO 3) in the Western Balkans and Turkey, <https://tacso.eu/about-us/project-description/> Son Erişim Tarihi: 26.07.2023

Grafik 1. Yıllara Göre BM ECOSOC'taki Danışmanlık Statüsüne Sahip STK Sayısı (Willetts, 1996)

STK'larının ulusal ve uluslararası alanlarda sayısal olarak yaşadığı bu "patlama"nın sebebinin birçok farklı sebebi mevcuttur. Ülkelerin eşitsiz gelişimini dikkate aldığımızda bu sorunun cevapları daha da çeşitlenmektedir. STK'ların savunuculuk yapmak için sahip oldukları alanın bu kadar büyümesini, STK olmayan kurumların müdahalesini incelemeden açıklamak mümkün değildir.

2.3.2. STK'laşma

Sivil toplumun STK'laşması (NGOization), gevşek ve yatay örgütlenmiş, geniş ve dağınık kolektif eylemliliklerin, sorun-temelli ve pazarlanabilir uzman hizmeti ve bilgisine odaklanan daha profesyonelleşmiş, dikey yapılanmış, politika üretme odaklı sivil toplum kuruluşlarına kanalize olması olarak tanımlanmaktadır (Lang, 1997). Politika üretme vurgusuna ek olarak, günümüze daha yakın STK'laşma kavramsallaştırmaları eylemliliklerin kurumsallaşması, profesyonelleşmesi ve depolitizasyonu kapsayacak şekilde kullanılmaktadır (Choudry & Kapoor, 2013). Bu tez kapsamında STK'laşma hem Lang'ın hem de Choudry ve Kapoor'un kavramsallaştırmasını kapsayacak şekilde kullanılacaktır. Choudry ve Kapoor'un

STK'laşma kavramsallaştırması, Lang'ın kavramsallaştırmasını içeriyor gibi görünse de Lang kavramsallaştırmasını feminist hareketi merkeze alarak gerçekleştirdiğini ve LGBTİQ+ hareketinin feminist hareket ile olan kesişimini (Evans & Lépinard, 2019) dikkate aldığımızda Lang'ın kavramsallaştırması bağlamı itibariyle görece daha farklı konumlanmaktadır.

Lang STK'laşma kavramsallaştırmasını Almanya'nın birleşmesi odağında, Doğu Almanya ve Batı Almanya kadın hareketinin etkileşiminin tarihine ve pratiklerine dayandırmaktadır. Lang'a göre Batı Almanya da Doğu Almanya da birbirlerinden ayrı olarak benzer kurumsallaşma süreçlerine girmişlerdir ve sonuç olarak kurumsallaşma itibariyle iki hareket de geleneksel feminist hareketin sahip olduğu siyasallaşma ve mobilizasyon amaçlarına daha az eğilmiştir (1997, s. 97). Almanya'nın birleşmesi sonrası kamusal ve özel alan ayırımına dayalı liberal model, Batı kapitalist demokrasisi tarafından hızlı bir şekilde yaygınlaştırılmıştır (1997, s. 99).

Yaygınlaşma öncesi dönemde, Batı Almanya'daki feminist hareket, kurumsallaşmış ve merkezileşmiş çıkar gruplarına ve yarı-kamusal kurumlara karşı geliştirdiği tutum, yeni toplumsal hareketlerin genel olarak sahip olduğu özelliklere uygun bir örnek teşkil etmekteydi: otonomi savunusu, aile ve kişisel ilişkilerdeki eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerine olan vurgusu (Lang, 1997, s. 101). Bu özellikleri itibariyle 1970 ve 1980'lerdeki Batı Almanya'daki feminist hareket, Melucci'nin kolektif kimlik kavramsallaştırmasına uygun bir şekilde, mevcut yaygın ve baskıcı kültürel kodlara, sembollere karşı bir oluşturulan kimlik için kaynaklık etmektedir. Lang'a göre Batı Almanya'daki feminist hareketin, benzer patikalardan geçmiş olsalar da Doğu Almanya'daki feminist hareketten farklı olduğu noktalardan biri, vurgulanan alanın farklılığından da kaynaklanmaktaydı: toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve asimetrik iktidar/güç dağılımının sorunsallaştığı alanın kurumların ve devletin olduğu alandan çok, gündelik yaşam deneyimlerinin, kişiler ve gruplar arası etkileşimlerin alanında olması (1997, s. 101). Mücadelenin sorunsallaştırıldığı alandaki değişim, mücadelenin kendisini ve pratiklerini de değiştirmektedir. Kulawik, bu bağlam

içerisinde Batı Almanya feminist hareketinin kimlik oluşturmasını ve mobilizasyonunu üç aşamada ele almaktadır (1991, s. 70):

- 1- Almanya'daki toplumsal cinsiyetlendirilmiş iş bölümüne ve beden politikalarına karşı mücadele aşaması,
- 2- 1970'lerin başı itibariyle kamusal görünürlüğü düştüğü ve yeni kültürel kodların geliştirildiği, Melucci'nin tanımıyla "gizlilik" aşaması olarak nitelendirilen aşama,
- 3- 1980'lerin ortasından itibaren görünürlük, siyasi iktidar ve karar verme mekanizmalarına yönelik mücadele aşaması.

Kulawik bu aşamaları, Batı Almanya feminist hareketinin değişime uğrayan toplumsal koşullara uyum sağlaması olarak görmekte ve bir tür "gerileme" olarak tanımlamamaktadır (1991, s. 73). Lang da benzer bir şekilde, özellikle ekonomik ve aynı zamanda politik olarak bozuma uğrayan devlet etkinliklerinin/hizmetlerinin, giderek kurumsallaşan feminist hareket tarafından doldurulmasına dikkat çekmektedir (Lang, 1997; 2012). Kurumsallaşma, kolektif eylemlerin meşru kabul edilen bir biçimiyle devletin çekildiği alanları doldurması ile gerçekleşmektedir. Feminist hareketin kurumsallaşması da bu boşlukların doldurulmasıyla gerçekleşmeye başlamıştır. Lang'ın, 1980 sonrası Almanya'daki feminist hareketin kurumsallaşmasında dikkat çektiği nokta ve bu kurumsallaşma biçimini farklı kılan yanı ise hareketin edindiği devlet-odaklılıktır (1997, s. 107). Hareketlerin meşru görülen biçimi olan sivil toplum kuruluşları, feminist mücadelenin toplumsal cinsiyet eşitliği sağlamak amacıyla dönüştürmeye/bozuşturmaya çalışmış olduğu yapılarla kurulmuş olan ve bu yapıların bulunduğu alanda bulunmaktadır. Sonuç olarak, 1980 sonrası sivil toplum kuruluşlarına kanalize olan kolektif eylemliliklerin kurumsallaşma biçimi, kurumsallaşmanın özel bir biçimidir ve bu biçim STK'laşmadır. STK'laşmada belirgin olan kurumsallaşma biçiminin önde gelen özelliklerinden biri ise profesyonelleşmedir.

Profesyonelleşme, pratik ve epistemolojik açıdan STK'laşmaya içkin olan bir süreçtir. STK'laşma süreci henüz tam olarak yaygınlaşmaya başlamadan önce bile profesyonelleşme, sosyal bilimlerde sorunsallaştırılmaya başlamıştır. Dorothy Smith, 1960'lardan itibaren Batı devletlerinde "toplumsal problemler aygıtının" genişlemesini, siyasi eylemliliklerinin yönetim ilişkileri ile iç içe geçişini, siyasal olanın toplumsal taleplere dönüştürülmesini dikkate alarak sınıf temelli problemlerin seçimlerle, çıkar ve baskı grupları ile bürokratikleştirmesini eleştirmektedir (Smith, 1987, s. 216). Feminist bir metodoloji ile günlük yaşamı sorunsallaştıran Smith, profesyonelleşmeyi de bürokratikleştirme ile bitişik ele alıp profesyonelleşmeyi "kapitalist olmayan kolektif örgütlenme biçimlerinin hiyerarşik tabakalar şeklinde yeniden yapılanması, ortaya çıktıkları eylemliliklerden koparılması ve iktidar ilişkilerine eklenmesi için bilginin kullanımı" olarak tanımlamaktadır (Smith, 1987, s. 217). Bu tanımdan hareketle profesyonelleşme, bilginin işlevselleştirme biçimleri ve değerli/değersiz bilgi, geçerli/geçersiz bilgi, erişilebilir/erişilemeyen gibi alt-kategoriler ile ilgilidir. Profesyonelleşme, belli türden uzmanlıkları kapsamaktadır ve bu uzmanlıklar yerellik, öznellik, deneyim gibi kavramlardan ayrıştırılmış/koparılmış bir şekilde edinilebilmektedir. Sadece pratikler değil, bu pratiklere kaynak olan bilginin (knowledge) kendisi de profesyonelleşmektedir.

Profesyonelleşme belirli türden bilgiler ve bu bilgilere bağlı pratikler bütünü üzerinden ele alındığında bilgilerinin üretim süreci önem kazanmaktadır. Akademik bilgi üretimi, STK'laşmadaki profesyonelleşmenin ve uzmanlığın yöntemi ile benzeşmekte ve bu kapsamdaki metodolojik eleştiriler, profesyonelleşmeyi kapsayacak şekilde genişletilebilmektedir. Yeni Zelanda yerlisi Linda Tuhiwai Smith, yerlilerin deneyim ve bilgilerinin araştırmalarda kullanımını incelediği *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous People* (2012) adlı kitabında uzmanların bilgi üretimini, sentezleme ve sunma biçimlerini dikkate alarak uzman(lıklar)la ilgili şu retorik soruları sormaktadır: "Kimin bilgisi önemli, bu bilgiler nereden geliyor ve bu bilgileri kim kontrol ediyor?" (Smith, 2012, s. 169). Bu yüklü sorular kim, kimi temsilen/kim için konuşuyor, kimin bilgisinin soru(n)lara en uygun yanıtı verdiği düşünülüyor, verilen yanıtların

dayandığı olgular kim tarafından nasıl tespit ediliyor şeklinde genişletilebilmektedir. STK'laşmaya ilişkin profesyonelleşmenin epistemolojik yansımaları bu noktada belirginleşmektedir: kendini nesnel, tarafsız ve gerçeği arayan ve “doğal” olarak daha değerli bilgi kabul edilen bilgi ürettiği savunan Batı bilimi/epistemolojisi, profesyonelleşmeyi de şekillendirmiştir.

STK'laşma kavramsallaştırmaları bu tezde yoğun bir şekilde kullanılan Choudry ve Kapoor, profesyonelleşmeyi STK'laşmanın en önemli faktörlerinden biri olarak ele almaktadır (2013). Choudry ve Kapoor'a göre 1980 ve sonrasındaki profesyonelleşme süreci, gücün/iktidarın konsantrasyonu ile sonuçlanmıştır ve bu durumla ilgili üç faktör öne sürülmüştür (Choudry & Kapoor, 2013, s. 14):

- 1- Ücretli çalışanların önemi
- 2- Çalışanların, hareketten gelen aktivistlerden çok profesyonellerden oluşması
- 3- Temsiliyetin profesyoneller üzerinden sağlanması

Profesyonelleşmiş (daha yaygın olarak *kurumsal*) STK'larda ücretli çalışanlar, hareketten gelen aktivistlerden olmayabilmektedir çünkü mücadele pratikleri, meşruiyetin bulunduğu teknikleşmiş bürokratik bir alanda sürdürülmektedir. Söz konusu alandaki pratikler, hukukileştirilmiş ve kanunen sınırları çizilmiştir ve meşru pratiklerin neler olabileceği direkt ve dolaylı olarak listelenmiştir. Direkt olarak etkilemektedir çünkü hukuki olarak STK'ların tanımı, hangi konularda nasıl çalışabilecekleri devletler tarafından belirlenmiştir (Dernekler Kanunu, 2004). Direkt olarak etkilemenin bir diğer önemli tarafı ise ne tür pratiklerin hibe alınabilir olduğudur ve bunun kararı hibe veren kuruluşlar tarafından belirlenmektedir. Dolaylı olarak etkilemektedir çünkü meşruiyet alanında kabul edilmeyen pratikler, STK'ların etki etmek istedikleri alanlara erişiminin ya da devlet ile etkileşiminin kısıtlanması ile sonuçlanabilmektedir (Brinkerhoff & Brinkerhoff, 2002). Böylece neyin eyleme dökülebileceği konusunda resmi ve resmi olmayan bir “kurallar bütünü” oluşmaktadır. Bu kurallar bütünü içerisinde kalan pratikler, profesyonelleşmeye ve uzmanlığa uygundur. Söz konusu uygunluk, temsiliyet

süreçlerinde de kritik bir önem taşımaktadır zira resmi ve resmi olmayan kurallar bütününe uygun bir şekilde savunuculuk yaptıktan sonra politika süreçlerini etkilemek için erişebildiğiniz alan, devletin karar-vericiler alanı olup, bu alan halihazırda bürokratikleşmiş ve uzmanlaşmıştır. Böylece profesyoneller/uzmanlar ürettikleri bilginin ve önerdiği pratiklerin temsilcisi konumun da gelebilmektedirler. Bu sürece kuş bakışı baktığımızda, toplumsal değişim, belirli konularda uzmanlaşmış kişi ve kurumların ürettiği bilgi ve önerdikleri pratikler doğrultusunda devlet düzeyinde sağladıkları temsiliyet ile sağlanmaya çalışılmaktadır.

Profesyonelleşme spesifik bilgi, tematik resmi/yüksek eğitim ve deneyim gerektirmesi itibariyle doğal olarak teknik bir alandır. Uzmanlıklar spesifik alanlarda gerçekleştiği için kitlesel hareketlilik sağlayabilecek söylemlerin üretimi nicel olarak azalmakta ve tematik/kategorik politika reformlarına yönelik bilgi üretimi gerçekleşmektedir. Bu tür süreçler, devletin çekildiği ve uluslararası örgütlerin teşvik ettiği alanlarda daha da yoğun olarak gerçekleşmektedir. Latin Amerika'daki feminist hareketi ele alan Alvarez (1999), yapısal uyum politikalarının çöküşünü yavaşlatmak ve toplumsal çalkantıyı kontrol altına almak amacıyla sosyal refahın özelleştirilmesi ve yoksullukla mücadele programlarının düzenlenebilmesi için toplumsal cinsiyetin devletin teknik bir boyutu olarak görülmeye başladığını savunmaktadır (s. 191). Bu yaklaşım, özellikle uygulanmaya ve yaygınlaşmaya başladığı dönemlerde, birçok politik kazanım elde edilmesini sağlamıştır (Alvarez, 1998). Politika reformları için toplumsal cinsiyete bağlı uzmanlaşma/profesyonelleşme, bir kavram(lar bütünü) olan toplumsal cinsiyetin nasıl algılandığını da değiştirmiştir. Toplumsal cinsiyet, asimetric iktidar ilişkilerinin somutlaştığı ve eşitsizlik doğuran bir kavram olarak algılamaktansa uzmanlaşılabilen, politika üretiminin boyutlarından biri teknik bir terim olarak ana akımlaşmaya başlamıştır.

2.3.3. Neoliberalizm, Avrupa(laşma) ve STK'laşmış Sivil Toplum

Neoliberal akılsallığın yaygınlaşması yapıp-etme biçimlerini, coğrafi farklılıklara uğrayarak (Harvey, 2005), etkilemiştir. Neoliberal akılsallıkla şekillendirilen yapıp-etme biçimlerinin, uluslararası kurumlar tarafından (Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu vb.) yaygınlaştırılması, norm-adaptasyonu ve söz konusu kurumların direkt ve dolaysız yaptırım gücü itibarıyla norm-uygulanmasını sağlamaktadır.

Uluslararası hegemonyanın değişiminin neo-Gramsci'ci analizi yapan Cox (1983), uluslararası ilişkilerin dinamiğini askeri ve ekonomik güç üzerinden açıklayan geleneksel analizlerin ilerisine geçerek daha geniş bir açıklama sunmaktadır:

Uluslararası hegemonya, sadece devletler arasında değil; tüm ülkelere nüfuz etmiş ve tahakküm altındaki diğer üretim biçimleriyle ilişkili baskın üretim biçiminin yer aldığı dünya ekonomisi içinde bir düzendir. Ayrıca farklı ülkelerin toplumsal sınıflarını birbirine bağlayan uluslararası bir sosyal ilişkiler bütünüdür. Dünya hegemonyası; sosyal ekonomik ve siyasi bir yapı olarak tanımlanabilir ve sadece biri değil, üçü bir arada olmalıdır. Dünya hegemonyası, genel davranış kurallarını belirleyen evrensel normlar, kurumlar ve mekanizmalarla kurulur; bu kurallar ulusal sınırların ötesinde hareket eden sivil toplum ve devletler için, baskın üretim biçimini destekleyen, genel davranış kurallarını belirler (Cox, 1983, s. 172).

Cox'un uluslararası hegemonya kavramsallaştırması doğrultusunda, baskın üretim biçiminin neoliberal kapitalizm olması ve bu ekonomik üretim biçiminin, sosyal ve siyasal alanlar ile hegemonyasını kurması, neoliberal akılsallığın yayılımını ve yapıp-etme biçimlerimizi etkilemesini açıklamakta verimli bir patika olduğunu düşünüyorum. Neoliberalizmin gelişiminin ülkelerde ve bölgelerde farklılık göstermesini dikkate alarak, neoliberal hegemonyanın/akılsallığın gelişimini Avrupa özelinde açıklayacağım çünkü tezin ilerleyen bölümlerinde Avrupa Birliği'nin demokrasi destekleri ve sivil toplum (kuruluşları) ile olan etkileşimi kilit bir noktada durmaktadır.

Neoliberalizm, 1980'lerdeki Avrupa bütünleşme sürecine kadar oldukça ABD merkezli olarak gelişmiştir (Bohle, 2006, s. 64). 1980'lerin ortası ile Avrupa bütünleşmesinin amacı Avrupa'nın ekonomik bağımlılığı azaltmak (özellikle ABD'ye karşı) ve Avrupa'nın küresel rekabet edebilirliğini arttırmak olmuştur. Ticarete ulusal kısıtları kaldırmak, üretimin uluslararasılaştırılması, sınır-ötesi merkezleşme ve ekonomik gücün konsantrasyonu uluslararası olarak bütünleşmiş bir Avrupa'nın oluşmasına katkı sağlamıştır (Ziltener, 2004, s. 963). Avrupa bütünleşme sürecindeki ekonomik eylemlerin uluslararası niteliği, sermayenin daha kolay dolaşımını amaçlayan ve 'küreselleşme'nin bir biçimi olan neoliberalizmin ana özelliklerinden biridir. Üretim biçimindeki bu değişimler, kurumların uyumunu ve kurumlararası ilişkilerin dönüşümünü gerektirmiştir. 1980'lerden sonra, Avrupa bütünleşmesinin biçimi, kısmen belli devlet işlevlerini (para politikası gibi) "Avrupalaştırmayı", kısmen de ulus-devletlerin bulunduğu ve farklı ulusal yönetimsellik biçimleri arasındaki rekabeti besleyecek çerçeveyi yeniden şekillendirmeyi hedefleyerek, bütün Avrupa toplumlarında rekabeti arttırmayı hedeflemiştir (Bohle, 2006, s. 65). Bu hedefler en belirgin olarak Avrupa Birliği'nin istihdam politikalarında somutlaşmıştır.

İstihdam edilebilirlik, girişimcilik, uyumlanabilirlik ve fırsat eşitliği ilkelerine dayalı olarak Avrupa istihdam stratejisi, piyasayı düzenleyen ve bazen mikro-ekonomik müdahalecilik ile tamamlanan, makro-ekonomik tam istihdam politikalarının bulunduğu Keynesçi paradigmadan, piyasa-üreten uluslararası politika paradigmasına doğru bir kayma gerçekleştirmiştir. Politikaların hedefini yeniden dağıtım değil, piyasaya katılım göstermek için fırsat yaratmak oluşturmaktadır. Bu sebeple istihdam edilebilirlik aslında pazarlanabilirliktir. Streeck'in sözleriyle 'kamu politikalarının amacı bireyleri *na-metalaştırma* (de-commodification) değil, tam tersine *metalaşmak için eşit fırsatların yaratılmasıdır* (Streeck, 1999, s.6). Bunu başarmak için emeğin esnekleştirilmesiyle işçilerin uyumlanabilirliği artırılmıştır. Bütün istihdam stratejisi, emeğin esnekleştirilmesinin işsizliği azaltacak yegane çözüm olduğu ön kabulüne dayalıdır (Apeldoorn, 2002, s. 179).

Apeldoorn'un Avrupa bütünleşme sürecindeki neoliberal politikaların gelişmesini ve Avrupa özelinde kurumsallaşmasını birleştirdiği kavram "gömülü neoliberalizm"dir. Apeldoorn'a göre gömülü neoliberalizm; neoliberalizm, neomerkantilizm ve sosyal demokrasi arasındaki mücadelenin ürünüdür çünkü

saldırgan neoliberal politikalar, kurumsallaşmış geleneksel şirketçi sınıf ilişkilerine, çoğu zaman müdahale eden devlet tarafından sunulan sosyal ve endüstriyel korumalara direnilmesi gerekiyordu (2002, s. 181). Bu dirençle beraber neoliberalizm hegemonyasını, alternatif ideolojik söylemlerin olduğu sosyal demokratik ve neomerkantilist projelerin etkilemesiyle kurmuş ve Avrupa Birliği'nde gömülü hale gelmiştir. Ruggie'nin "gömülü liberalizm"ndeki (1982) serbest piyasa, refah ve devlet müdahalesi arasındaki gerilimli ilişki, neoliberal politikaların (piyasa-merkezlilik, müdahaleci değil düzenleyici devlet rolü, emeğin serbest dolaşımı) Avrupa'da yerleşikleşmeye ve politikaları etkilemeye başlaması ile "gömülü neoliberalizm"e geçiş yapmıştır. İki paradigma da piyasa ve devlet arasındaki ilişkiyi merkeze alsa da gömülü liberalizm gerilimli ve denge amacı güden uluslararası ekonomik ilişkilere odaklanırken, gömülü neoliberalizmde devletlerin rolü küresel piyasaların yaratılması ve devam ettirilmesidir.

Neoliberalizmin gömülü niteliği hem Avrupa korumacılığını hem de Avrupa emek hareketinin ve sosyal demokratik siyasi güçlerin çıkarlarını dengeleyerek oluşmuştur fakat bu denge öyle bir şekilde kurulmuştur ki en nihayetinde neoliberal rekabet hedefinin her şeyi tahakküme almasıyla sonuçlanmaktadır (Apeldoorn, 2002, s. 182). Bu durum Avrupa Birliği'nde hakim olan neoliberalizmin, ABD neoliberalizmine göre sosyal demokrasinin etkisi itibariyle sosyal meselelerinin etkisi daha görünür olmasını sağlamaktadır.

2.3.4. Avrupa Birliği ve Demokrasi "Yardımları"

Demokrasi, uluslararası alanda Avrupa Birliği'nin eylemliliği ve girişimleri ile şekillenmiştir. Özellikle AB'nin birçok ülkeye sağladığı finansal ve örgütsel kaynaklar, bu şekillenmenin biçimini belirlemiştir.

AB'nin demokrasi desteklerinin niteliği kendine has bir şekilde karmaşık, belirsiz ve na-ideolojiktir (non-ideological) (Kurki, 2011, s. 351). AB'nin demokrasi desteklerinin Avrupa ve çevre ülkelerdeki desteklerinin kapladığı alana ve eylemliliklerinin biçimine baktığımızda, sivil toplumun AB'nin demokrasi

yardımlarının iktidar ilişkileri içerisinde nasıl şekillendiği önemli bir soru haline gelmektedir.

Avrupa Birliği'ne üyelik süreçlerinde, aday/potansiyel aday ülkelerdeki norm çözülmesi (norm diffusion), belirleyici bir kıstastır. Norm çözülmesi/adaptasyonu devletin belli bir kesim ya da kimlikle ilgili normları benimseme sürecidir (Börzel & Risse, 2012). Avrupalılaşıma sürecinde normlar çözülmekte ve dış motivasyonlarla (AB koşulsallığı) ortak değer sistemlerinin yaratılmasında resmi ve gayriresmi kurallar olarak işlevleştirilmek üzere kurumsallaşmaktadır (Featherstone & Radaelli, 2003). AB'nin insan hakları ile ilgili norm adaptasyon süreçlerinde sivil toplum kuruluşları önemli bir faktördür: insan hakları ile ilgili adapte edilmesi beklenen normlara yönelik uluslararası baskıya ek olarak yerel bir baskı ve kamuoyu oluşturma görevini yerine getirmektedirler (Swimelar, 2017). Bu açıdan bakıldığında AB'nin insan hakları ile ilgili aday ülkelerde norm adaptasyonu sağlanması için yerel aktörlere alan açması, normların yerelleşmesi ve daha hızlı benimsenmesi açısından olumlu bir potansiyel doğurmaktadır.

Anlatıda oldukça heyecan verici duran norm çözülmesi/adaptasyonu iki kategoride eleştirilebilir: makro ölçekteki etkisi ve depolitizasyonu.

Ulusal ölçekte STK'ların insan haklarına yönelik norm adaptasyonu sağlaması oldukça zorlu bir görevdir çünkü STK'lar genellikle etki alanlarını genişletebilecek yeterli finansal ve beşeri kaynaklara sahip değil ve ulusal etkiye sahip olmaları finansal kaynakların ötesinde de birçok faktöre bağlıdır. Bu durum, hem Türkiye'de LGBTİQ+ hakları alanında çalışan STK'lar için hem de Avrupa Birliği'ne üye ve aday üye olan ülkeler için geçerlidir. Örnek olarak Polonya'da devletin AB ile olan ilişkisi, LGBTİQ+ haklarını doğrudan etkilemektedir (O'Dwyer, 2012). Ek olarak AB'nin norm adaptasyonu için güçlü mekanizmalara sahip olmadığı ve Polonya'da LGBTİQ+ haklarının 2004'ten sonra gerilemesinin durdurulamadığı görülmektedir (O'Dwyer, 2010). AB koşulsallığının etkisinin

olmadığını söylemek imkansız olsa da⁵ etkileri AB ve devletler arası ilişkiler söz konusu olduğunda hızlı bir şekilde gerileyebilmektedir.

Türkiye'deki LGBTİQ+ STK'larının Avrupa Birliği fonlarını kullanımlarına bakıldığında, AB ülkeleri ve çevre ülkeler üzerine yoğunlaşmış ve yukarıda kısmen değinilmiş literatürün işaret ettiği sonuçlar ile tam hizalanmadığı görülmektedir. Hem 2003 – 2014 arası politik aktörlerle diyalogların çeşitlendiği, fonlara erişimin arttığı dönemde, hem de özellikle Gezi Direnişi sonrasında LGBTİQ+lara karşı sistemik saldırıların arttığı dönemde LGBTİQ+ dernekleri neoliberal akılsallıktan bireysel özgürleşme vurgusundan ziyade içinde buldukları durumun kamusalılığına ve toplumsallığına vurgu yapmaya devam etmişlerdir. Muehlenhoff, European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) fonlarının Türkiye'deki LGBTİQ+ örgütleri tarafından kullanılma amacının neoliberal piyasa mantığına uyumlanmaktansa artırılmış görünürlük ile hak kazanımı olduğunu savunmaktadır (2019). Avrupa'daki LGBTİQ+ STK'larının literatürde işaret edilen izleğini takip etmeyen Türkiye'deki kurumlar, hedeflenen kazanımlar için büyük oranda görünürlük üzerinden ilerlemektedir. Bağlamsal olarak istisnasız bir şekilde politik olan hedefler, fonların meşru kıldığı alanlar içerisinde depolitize bir bağlamdaymış gibi sunulabilmektedirler. Buna ek olarak fonlanan projelerin, proje mantığı dikkate alındığında (Bayraktar, 2017), teknik süreçler ve çıktı odaklılık ile atomize edilip işleşebilmektedir.

Depolitizasyon ise AB hibelerinin direkt ve dolaylı sonucu ortaya çıkabilmektedir. AB hibelerinden yararlanan STK'ların süreli (proje bazlı) çalışmaları, hak temelli aktivizmi 'outsourcing' etmenin yani zorluğu, hak temelli aktivizmin taahhüt edebileceği çıktılarının uzun vadeli olması itibarıyla çıktılarının projenin kendisine (süreç göstergelerine) odaklanması gibi sebepler hizmet temelli aktiviteleri daha yaygın olmasını sağlamaktadır (Zihnioğlu, 2019, s. 8). Projelerin "başarılı" kabul edilmesini sağlayacak çıktılar, hizmet temelli projeler tarafından daha etkili bir şekilde sağlanabildiği için fonlardan yararlanmak daha da kolaylaşmakta ve

---

⁵ Bosna ve Sırbistan'daki kazanımlara dair bkz. Swimelar, 2017, The Journey of LGBT Rights: Norm Diffusion and its Challenges in EU Seeking States: Bosnia and Serbia

halihazırda iç açıcı bir noktada olmayan Türkiye demokrasisine “yardımcı” olmamaktadır (Zihnioğlu, 2019, s. 12). Türkiye demokrasisine özgü olmayan bu durum, insan hakları savunuculuğunun hizmetleşmeye ve projelendirmeye dair uygunluğunun, problematize edilenin (insan haklarının) oldukça komplike ve grift yapısı itibariyle, düşük olması ve buna rağmen parçalara bölünüp projelendirilmesiyle demokratik iyileşmelere olan etkisinin oldukça düşük kalması ile alakalıdır. Bu nedenle “dönüştürücü toplumsal öğrenme” (Schimmelfennig, 2007) AB tarafından politik koşulsallık ve demokrasi yardımları ile hedeflenen bir şey olsa da yapısal sorunlara odaklanan STK’ların eylemliliklerine olan yardımın etkililiği, hem teknik olarak (sistemik sorunları projelendirmek) hem de nicel olarak (hak temelli çalışmalar için ayrılan yardımın oransal azlığı) şüphelidir.

2.4. LGBTİQ+ HAREKETİ

“LGBTİQ+ hareketinin” tarih yazımının zor bir görev olduğunu düşünüyorum. “LGBTİQ+” kavramının kendisinin konsolidasyondan uzak dönüşümü, kavramın kendisine içkin akışkanlığı, anlamının yüksek coğrafi bağlılığı ve genel olarak ise oldukça yerleşik olan Batı lensinin, Batı-olmayanı silikleştirme eğilimi; hareket kavramının bulanıklığı, harekete dahil oluşun eylemle mi kimlikle mi olacağını belirsizliği; ana akım tarih yazımının ise sosyal/aşağıdan tarih yazımına olan uzaklığı itibariyle bir araya gelmiş zorlayıcı bir üçlünün aydınlatıcı bir çıktısı olmasının nadir olacağı görüşündeyim. Bu nedenle tez kapsamında LGBTİQ+ hareketinin tarihi veya bu tarihe atıfta bulunan cümleler (özellikle Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketinin tarihi için) “belirli bir bölgedeki lubunyalardan, baskılara karşı ve özgürleşmeye yönelik mücadelesinin etkilediği ve etkilendiği faktörlerin ve bu faktörlerin nasıl etkilediğinin tarihi” olarak okunması en yararlısı olacaktır.

Yukarıdaki sebeplerle zor olan görevi mümkün kılan nedir sorusuna verilecek cevapların ulusaşırılık kavramından kopuk olamayacağını düşünüyorum. Ulusaşırılık ile LGBTİQ+ hareketinin bağlantısını açıklamadan önce LGBTİQ+ hareketi ile kastettiğim lubunyalardan, hayatlarını negatif şekilde şekillendiren sistemlere ve kurumlara karşı yürüttüğü mücadeledir. LGBTİQ+ hareketini de

ulusaşırı bir kimlik olarak ele almaktayım. Bu tezde uluslaşırı kimlik, ulus-devletlerin sınırını aşan ve ekonomik ve kültürel olarak “okunabilirliğini” farklı coğrafyalarda büyük ölçüde koruyabilen kimlikler olarak kullanılmıştır. Her ne kadar “aşılan uluslar” Avrupa-merkezli bir şekilde konuşlandırılmakta ve bu konuşlandırmanın olumsuz yanları olsa da Avrupalasma, Avrupa Birliği ve LGBTİQ+ hareketinin Avrupa ve çevre ülkelerdeki gelişimini merkeze almamın, söz konusu olası negatif yanları azaltacağını düşünüyorum.

LGBTİQ+ hareketini uluslaşırı kılan sentez niteliklerinin dönüşümünü, uluslaşırılığın kavramsal genişlemesini ve hareketin değişen yaklaşım ve pratiklerini dikkate aldığımızda LGBTİQ+ hareketini uluslaşırılığı sürekli şekil değiştirebilmektedir. Söz konusu nitelik zaten aynı kalması imkânsız bir niteliktir. Metaforik olarak bir gün uyandıığımızda sihirli bir şekilde dünyada herkes aynı dili konuşmaya başlasa bile bu dillerin hızlı bir şekilde sınıfsal ve kültürel birçok faktöre bağlı değişim geçirecek olması gibi.

Sürekli değişimi devam ettiren faktörleri üç ana madde çevresinde topluyorum:

- 1- Cinsellikle ilgili söylemlerin dolaşımının küresel ölçekte olabilmesi
- 2- Cinsellikle ilgili akademik araştırmaların birçok yerellikten beslenmesi ve bilgiyi üreten kişilerin arka planlarının çeşitliliği
- 3- Kurumsallaşıp uluslararasılaşan insan hakları

Cinsellikle ilgili söylemlerin dolaşımının küreselleşmesi ve insan haklarının kurumsallaşıp uluslararasılaşması kesişmekle beraber Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Amerikan Psikoloji Derneği (APA), Amerikan Psikiyatri Derneği vb. buldukları devletin sınırlarının ötesini etkileme potansiyeli bulunan kurumların ürettikleri söylemlerin dolaşıma girmesi etkili olmuştur. Özellikle “homoseksüelliği” patolojize etmiş kurumların söylemleri, günümüzde bile LGBTİQ+ların yaşamlarını küresel ölçekte etkilemeye devam etmektedir. Cinsellikle ilgili akademik araştırmaların da küresel dolaşıma girmiş söylemlerle olan etkileşimi olsa da ayrı olarak LGBTİQ+ların bilgi üretme ve anlamlandırma

pratiklerine aktif olarak katkı sağlamış bir alan olarak var olan öz niteliklere sahiptir.

Bu tez kapsamında ise merkeze alacağım madde ise kurumsallaşmış uluslararasılaşan insan haklarıdır. LGBTİQ+ hareketleri, neredeyse istisnasız bir şekilde devletlerden tanınma, ayrımcılığa uğramama ve temel haklara dair taleplerde bulunmuşlardır. Bu talepler de devletlerin bağlı olduğu ayrımcılık karşıtı pratikler üzerinden temellendirilmiştir. Bu temellendirmelerin somut tarihsel örneklerine geçip hareketin ulusaşırılığının ayaklarını yere bastırmayı denemeden önce “devletlerin bağlı olduğu ayrımcılık karşıtı pratikler”i, yani hukuku kısaca ele almak gerekmektedir. İnsan haklarının kurumsallaştığı alan hukukun tam ortasıdır ve söz konusu hukuk, süregelen revizyonlarla yamalanmaya çalışılsa da burjuva hukukunun sürekli şekil değiştiren halidir. Burjuva hukuku ise, nitelemenin gereği, içinden türediği sınıfın çıkarlarını önceliklendirmek ve korumak üzere vardır. Comaroff ve Comaroff, hukuku şöyle değerlendirmektedirler (2006, s. 22):

Hayatın düzensizliğine sıkı bir şekilde değinen Thomas Hobbes (1995, s. 109) açık bir şekilde şöyle demiştir: “Yasalar, devletin ve ulusların duvarlarıdır.” Soğuk Savaş’ın bitişini simgeleyen duvarın çöküşünden bu yana ulus-devletin ideolojik tekelinin zayıflamasıyla hukuk daha da fetişize edilmiştir. Çoğu post-kolonyal ülkede mülk sahiplerini, hukuksuzluktan korumak için daha yüksek duvarlar inşa edilirken, hukukun dili giderek yasadışı alanın da derinliklerine girmiştir. Hukuk [...], siyasetin oynandığı ortam haline gelmiştir. Hukuk, farklı çatışmaların çözüldüğü, serbest piyasanın aksilik olmadan işlemeye devam ettirildiği, toplumsal düzenin inşa edildiği ve vatandaşlığın ham maddesinin üretildiği bir alan olmuştur. Roger Berkowitz’e göre (2005, s. ii) hukukilik, etik eylemin ölçüsü olarak adaletin yerini almıştır. Ve evet, etik olmayan birçok eylemin ölçüsü olarak da hukuk kullanılmaktadır.

Hukukun fetişleştirilmesi, sorgulanamaz ve kurucu niteliği hukukun kapsadığı alanlardaki eylemleri “hukuki” ve “hukuka aykırı” ya da “meşru” ve “gayrimeşru” olarak ayrıştırmaktadır. Her türlü eylemin meşruiyeti, başat olarak sınıf çıkarları doğrultusunda şekillenmiş hukuk ölçeğine göre konumlandırılmaktadır. Hukuk, kurucu ve araçsal niteliğini göz önünde bulundurarak sadece meşru ve gayrimeşru sınıflandırmalarını ve “meşru şiddeti” yaratabiliyor olmasını düzeni

korumak ve çatışma çözmek amacıyla algılanan tarafsız ve tepeden inme bir devlet aygıtı olarak algılanmasına ek olarak, geleneksel hukuk teorisinden uzaklaşan ve tezin önceki bölümlerinde tesis ettiğimiz Foucault lensiyle kurumlara, ilişkilere ve söylemlere gömülü bir etkileşimler ağı olarak da algılanmalıdır. Hukuk, direkt olarak/sadece baskıcı olmayan, davranışları şekillendiren, bilgi üreten ve dolayısıyla norm üreten iktidar ilişkilerinin önemli bir parçası olmaktadır.

İktidar ilişkilerinin merkezi bir konumunda bulunan hukuk, davranışları, düşünceleri, düşünüşleri/akıl yürütmeleri ve kimlikleri şekillendirmektedir. Hukukun bu etkisi, meşru ve gayrimeşru olanı tanımlamakta ve kişilerin içselleştirdiği ve yeniden ürettiği toplumsal normları yaratmaktadır. Bunun da ötesinde bilgi ve gerçek de hukuk tarafından şekillendirilmektedir. Neyin sorun olabileceği, bir sorun için neyin kanıt olarak sayılacağı, sorunu ortaya çıkaran “gerçeğin” tesis edilmesi, kimin sorumlu olduğu, sorun olarak tanımlananın nasıl değiştirilebileceği gibi kritik noktalarda epistemolojik tahakküme sahip olan hukuk, sadece “sorunları” çözmüyor, aynı zamanda gerçekliğin nasıl algılanabileceğini göstermektedir.

Hukuk ve insan hakları arasındaki etkileşimi, hukukun iktidar ilişkilerindeki konumundan bağımsız olarak değerlendirmesi imkansızdır. İnsan haklarının kurumsal bir şekilde ortaya çıktığı İkinci Dünya Savaşı sonrası bağlam, (mücadele) pratiklerinin meşru ve gayrimeşru dikotomisi içinde algılanmasına katkı sağlamış, mücadelelerin amaçladığı değişimin ancak meşru/hukuki yollarla sağlanabileceği (üretmiş) gerçeği ve bu gerçeğin normalizasyonu kitlesel eylemliliklerin olup-bitmelerini ve yapıp-etmelerini şekillendirmiştir.

Birleşmiş Milletler’in, insan haklarını ele alıp ana akımlaştırma biçimi aşırı-hukukleştirilmiş ve bürokratikleştirilmiştir. Bu nedenle insan haklarının, LGBTİQ+ların insan haklarının kazanımları BM tarafından meşru ilan edilmiş, oldukça teknikleşmiş, profesyonelleşmiş/uzmanlaşmış, lobicilik gibi pratikleri

gerektiren patikalar ile elde edinilebilir olarak kurulmuştur. Peki LGBTİQ+ mücadelesi nasıl bu patikaya girdi veya yönlendi?

2.4.1. LGBTİQ+nın ILGA Tarihi

LGBTİ+ mücadelesi ile homojen ve yekpare bir harekete değil, oldukça parçalı bir tarihe sahip bir kolektif eylemliliği kastediyorum. Bu tez kapsamında Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketine ve uluslararası örgütlerle olan ilişkisine odaklanacağım için Avrupa'daki LGBTİQ+ hareketinin tarihinden kısaca bahsedeceğim.

ILGA (ilk adıyla IGA), 1978 yılında yedi Avrupa ülkesinden ve ABD'den aktivistlerin katılım gerçekleştirdiği bir konferansta kurulmuştur. (IGA Basın Bülteni, 1978). IGA'nın ilk basın bülteninde kuruluş amacı aşağıdaki şekilde belirtilmiştir (1978):

1. Eşcinsel hakları için uluslararası düzeyde politik eylemler koordine ederek ve hükümetlere ve uluslararası kuruluşlara politik baskı uygulayarak eşcinsel örgütlerinin etkinliğini yükseltmek,
2. Eşcinsellere uygulanan baskı hakkında daha geniş düzeyden bilgi edinilmesini teşvik etmek ve uluslararası politik baskının gerektiği alanları belirlemek amacıyla eşcinsellikle ilgili bilgi merkezi kurmak.

Kuruluş amacında belirtildiği gibi ILGA, şaşırtıcı olmayan bir şekilde hukukileştirilmiş ve reformist amaçlara sahiptir çünkü daha radikal kabul edilen devrim gibi fikirler 1980'lerde terk edilmeye başlanmıştır (Ayoub & Paternotte, 2014). ILGA'nın kurulduğunu dönemde eylem repertuarı eylem, imza kampanyası gibi pratiklere sahip olsa da lobicilik ve dava süreçleri hızlı bir şekilde merkezileşmiştir (Paternotte, 2016, s. 392). Ayoub ve Paternotte'a göre uluslararası kurumlar ILGA tarafından müttefik olarak görülüyordu ve ILGA bu kurumlarla iş birliği yapmak istiyordu (2014a). Uluslararası kurumların (BM, AB) bürokratikliğini ve insan haklarının hukukleşmesini dikkate aldığımızda lobicilik

ve dava süreçleri gibi pratiklerin merkezileşmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. ILGA'nın merkezileştirdiği pratikler kurumsallaşmayı, dolayısıyla uzmanlaşma ve teknikleşmeyi beraberinde getirmiştir zira kurumsallaşmak kaynaklara erişimi ve politik fırsatları arttırmaktadır. Neoliberal akılsallık ile yoğrulmuş kurumsallaşma biçimleri, toplumsal hareketlerle bağlantılı örgütlerin şirketlere benzer şekilde kurumsallaşması için motive edici olanaklar sunmaktadır.

ILGA'nın Avrupa-aşırı olarak düşünülmüş ve kurulmuş olsa da hem kurucu üyelerin bulunduğu ülkeler hem toplumsal hareketlerin (ki LGBTİQ+ hareketinde bunun daha baskın olduğunu düşünüyorum) coğrafi bağlamsallığı, Avrupa merkezietçiliği kaçınılmaz kılmıştır. 1990'lara gelindiğinde ise lobicilik Avrupa'da, ILGA ve üye örgütlerin uzmanlık seviyelerini arttırdığı bir seviyeye taşınmıştır (Barnett, 1990). Etkililiği artırılmış ve kazanımlara dönüşebilen lobicilik, Avrupa temalı bir yapılanmayı düşünülebilir kılmıştır çünkü kazanımlarla pozitif geri besleme sağlayan lobiciliğin Avrupa seviyesinde işe yararlılığı, Avrupa odaklı bir örgütü daha arzulanabilir hale getirmektedir. Bu doğrultuda ILGA – Europe, 1996 yılında kurulmuştur. Kurucu konferanstan dört yıl önce, ILGA temsilcisi Jennie Wilson kurumun efektifliğini ve Avrupa'ya özeli hedeflerini şöyle açıklamıştır (1992):

“[...] ILGA olarak yapımızı daha fazla değiştirmemiz gereken bir noktada değiliz ama uzun vadede kendine yetebilen ve güçlü bir uluslararası lobi sürecine sahip olan bir yapıya dönüşmemizi gerektiren bir çalışma yapmamız gerekiyor. Eğer böyle bir organizasyon olmayı düşünmüyorsak – BM, Avrupa Konseyi ve Dünya Sağlık Örgütü'nde danışmanlık statüsü almak gibi iddialı bir plana başlamamalıydık. Bunları başarmak isteyen bir örgüt, sağlam ve büyüyen bir örgüt olmalıdır.”

ILGA – Europe'un düşünsel kaynaklarından olan yukarıda konumu, ILGA – Europe'un kuruluş metninde de aşağıdaki şekilde görebiliriz:

“ILGA'nın Avrupa'da bulunan kuruluşları arasında, ILGA içindeki Avrupalı kuruluşların uyumunu güçlendirmek için daha çok proje bazında çalışacak olan, daha demokratik, şeffaf, verimli ve etkili bir organizasyon oluşturmak için belirgin bir ihtiyaç söz konusudur. Böyle bir bölgesel yapı, küresel örgütlenmeyi de güçlendirecektir.” (ILGA, 1996)

Her iki alıntıda da neoliberal akılsallığın, ILGA (-Europe)'un doğuşu ve gelişiminde etkili olduğu görülmektedir. Direkt olarak benzeştirmek haksızlık olacak olsa da kaba bir şekilde (ehlileştirilmiş) hedeflere erişmek için kaynaklara erişimin maksimize edilmesi amacıyla bürokratikleşme ve uzmanlaşma ve gerekliliğinin yüksek olduğu proje bazlı çalışmanın merkezi pratik olduğu ve uluslararasılaşmayı hedefleyen bir örgüt, model olarak şirketleşmiştir.

Bürokratikleşme, bir kurumun yönetiminde resmileşmiş kural ve yapıların giderek daha fazla yer kaplamasına; uzmanlaşma ise belirlenmiş alanlardaki uzman kabul edilen kişi veya bilgilerin kurumun çalışma alanında ve yönetiminde daha fazla yer almaya başlamasıdır (Lu & Park, 2018). Bürokratikleşme ve profesyonelleşmenin sebebi insan haklarının iyileştirilmesinin "verimlileştirilme"sidir. Bayraktar (2017) bu süreci aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

Temel hedef hizmetlerde etkinlik, verimlilik, performans ve dolayısıyla maliyetlerin düşürülmesi olduğundan her şeyden önce bu fonlama rejimi, formel ya da enformel doğrudan ya da dolaylı olsun, rekabeti mümkün olduğunca teşvik etmek üzerine kuruludur. Bu durum, finansal açıdan resmi fonlara ve dolayısıyla bu fon miktarını etkileyecek hükümet kararlarına son derece bağımlı olan üçüncü sektör örgütleri (Alexander vd., 1999: 455; Gibson vd., 2007; Zimmerman, 1996: 400), hem kendi aralarında hem de refah işlerini yürütmek üzere yeni dönemde ortaya çıkmış kâr amaçlı özel girişimlerle sınırlı sayıda fon ve kontrata ulaşmak için mücadele ettikleri aşırı rekabetçi bir ortama sokmuştur (CIVICUS, 2015: 153). Bu fonlamanın kısa vadeli ve istikrarsız oluşu da bunlara eklendiğinde örgütler açısından ortaya çıkan en temel sonuç, geniş çaplı bir finansal istikrarsızlık ve kırılganlık ortamı içerisinde fon sağlama faaliyetinin neredeyse asıl misyonlarının önüne geçtiği ve dolayısıyla STK sektörünün 'özelleşmesine' ve 'şirketleşmesine' dönük bir eğilimi güçlendirmesi olmuştur (Baines, 2004; 2010).

Bayraktar'ın çerçevesi doğrultusunda bürokratikleşme ve uzmanlaşmayı içerisinde barındıran şirketleşme, insan hakları savunuculuğunun proje bazlı çalışan kurumlar üzerinden işlemesi, yürütüldüğü platform/alan gereği kurumları şirketleştirmektedir. ILGA (-Europe) da bu sebeple benzer bir şirketleşme süreci yaşamıştır.

Uzmanlaşma, tek başına ele alınmaya çalışıldığında, LGBTİQ+ hareketinin hak savunuculuğunu birçok açıdan geliştirmiştir. Mütteliklerin sayısı arttırılmış, daha etkili ve geniş çaplı kampanyalar yürütölmeye başlanmış, örgütsel devamlılık için daha büyük hibeler alınabilmeye başlanmışır. Kurumsallaşma patikası üzerinden gerçekleşen büyüme sayesinde artık uluslararası toplantılara katılan, yeni teknolojiler kullanan örgütler, gazeteciler, devletler ve BM birimleri ile LGBTİQ+lar için savunuculuk yapmak mümkün hale gelmiştir (Thoreson, 2014, s. 57). LGBTİQ+ hareketinin kurumsallaşmış yanının kazandığı güç ve yetkinlik, hareketin STK'lar üzerinden algılanmasını ve hatta yer yer STK'lardan ibaret sanılmasını kolaylaştırmıştır. Söz konusu algı ve sanılmanın kolaylaşması ise neoliberal akılsallığın yaygınlaşmasının ve normalizasyonunun bir sonucudur. Neoliberal akılsallığın normalizasyonunun gereklilik olarak algılanması (Hay, 2004) ve neoliberalizmin sebep olduğu krizlere rağmen yerleşikleşmiş bu algının, özellikle Avrupa'da, pek sarsılmaması (Schmidt & Thatcher, 2014), LGBTİQ+ mücadelesi STK'lar "ibaret"⁶ algısının yaygınlığını açıklamak için güçlü bir perspektiftir.

Neoliberal akılsallığın normalizasyonunun önemli bir etkisi de neoliberal kendiliğin kendini rahat ve baskın bir şekilde var edebileceği bir ortam yaratmasıdır. Lazzarato'nun "pratikte neoliberalizm" kavramsallaştırmasına referansla, piyasa mantığı giderek daha fazla insan eylemliliklerini kapsayacak şekilde genişlemiş, kendilerini ve diğer insanlar hakkındaki düşünme biçimleri dönüşmüştür (2009).

---

⁶ "İbaret" nötr bir anlamda kullanıyorum çünkü neoliberal bağlamda STK'ların ibaretliği aynı zamanda yeterlidir.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ LGBTİQ+ HAREKETİNİN TARİHİNİ OKUMAK

Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin tarihi, araştırılma nesnesine göre farklı zamanlardan başlatılabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nda LGBTİQ+ların var olma biçimlerine kadar geriye götürebilecek olan bu tarih, bu tez kapsamında 1990'lar ve sonrasında arşivlerin odağı olan şehirler olmaları itibariyle Ankara ve İstanbul'a odaklanacaktır.

Erdal Partog, Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketini üç dönemde ele almaktadır (2012, s. 167):

1. 1993 – 2000: Hareketin kendini tanıdığı dönem
2. 2000 – 2012: Hareketin, diğer hareketlerle tanıştığı ve savaş karşıtı, anti-militarist, anarşist ve feminist hareketlerle bağ kurduğu dönem
3. 2010 – Günümüz: Queer ve hak mücadelesi

Partog dönemselleştirmesine çok net tarihi sınırlar koymasa da genel olarak dönemselleştirme yaklaşımının hareketin iç dönüşümleriyle bağlantılı olması itibariyle bu araştırma için elverişlidir. Partog, Türkiye'deki LGBTTT⁷ hareketini Lambdaistanbul ve Kaos GL ile başlatmaktadır. Hareket için çok önemli bir dönüm olsa da 1970'ler ve 1980'lerden kısaca bahsedilmesi, hareketin tarihsel bağlamını ve dönüşümünü daha iyi anlamak için önemlidir.

3.1. 70'LER VE 80'LER

1970 öncesinde varlıkları hem hukuki hem de pratik olarak yok sayılan LGBTİQ+lar, 1974'te Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) koalisyona girip hükümet kurduktan sonra İçişleri Bakanlığı'nı verdiği Milli Selamet Partisi (MSP),

---

⁷ Partog'un kullanımı

koalisyonun devam ettiği on ay boyunca polis baskısının yönlendiği ana kesimlerden biri olmuştur (Çetin, 2016, s. 7). LGBTİQ+ların, Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınan ilk nitelikleri “ahlak ve kamu düşmanlığı” olmuştur. 1980’e gelindiğinde ise 12 Eylül Darbesi’nin siyasi atmosferi ortadan kaldırması, LGBTİQ+ların kitlesel örgütlenme dahil olmak üzere birçok siyasi olanağı ortadan kaldırmıştır. 1980’lerin ikinci yarısına kadar devam eden olanaksızlıklar, 1985 sonrasında LGBTİQ+ların İbrahim Eren’in önerisiyle Radikal Demokratik Yeşil Parti (RDYP) etrafında örgütlenme girişimleri hafifletilmeye başlamıştır (İlaslaner, 2015, s. 3) fakat toplumsal bir hareket olarak devamlılık gösteren bir örgütlenme tarzı 1990’larla beraber ortaya çıkmıştır. 1980’lerin ikinci yarısındaki sol örgütlenmeler içerisinde LGBTİQ+ların dışlanması, LGBTİQ+ların öz-örgütlenmeye dair motivasyonlarını arttırmıştır ki sol örgütlenmelerin fobik tutumlarının LGBTİQ+ mücadelesinin tutum ve yaklaşımını etkileyen bir faktör olmuştur.

LGBTİ+lar 1990’lara kadar, siyasi partilerin sahip olduğu alanlardan yararlanma, kolektif evler kurma, kitlesel protestolar, oturma eylemleri ve açlık grevleri gibi eylemlilik biçimlerini işlevselleştirmiştir. Ek olarak küçük gruplar halinde deneyim paylaşımları odaklı düzensiz gerçekleşen toplantılar yapılmaktadır. 1990’ların ortasına kadar görece küçük ve genellikle yerel örgütlenmeler ve eylemlilikler ortaya çıksa da bunlar çoğunlukla artan devlet/polis baskısına tepki olarak gelişmiş ve özgönderimsellik niteliğinin düşüklüğü ile karakterize olmuştur. 1970 ve 1980’lerdeki LGBTİQ+ hareketinin eylemliliklerinde reaktif niteliğe ek olarak ortaklaşan başka bir nokta ise trans kadınların mücadelesinin görünürlüğüdür. Devlet baskısının açık ve direkt olarak hedef aldığı trans kadınlar, LGB’lere göre daha görünür ve protesto ve oturma eylemleri gibi geleneksel toplumsal hareketler repertuarına kabul edilen yöntemlerle mücadele etmiştir. Çetin, Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketinin bu dönemini aşağıdaki şekilde betimlemektedir (2016, s. 10):

“Hukuki anlamda kurumsallaşmasını 80’lerde tamamlayamaması itibariyle LGBTİ’ler, lobicilik yapma, farkındalık eğitimleri yapma ya da dava süreçlerine girme gibi projeler yapacak bir konumda değillerdi, bir bakımı

queer komünitesi devletten ve genel olarak toplumdaki haklarını talep edecek ve bu haklar için mücadele edecek “kendine ait” bir kuruma sahip değildi.”

Çetin’in betimlesindeki komünite kavramının kullanımının, hareket kavramına benzer bir şekilde kullanılmasını özneler ve deneyimlere odaklanan, özgönderimselliği yüksek nitelendirme, Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketinin yeni toplumsal hareketler kapsamında doğup şekillenmeye başladığının göstergesidir. Fakat komünite kavramının karmaşık tanımı ve özne – aktivizm bir aradallığının belirsiz durumu⁸ LGBTİQ+ hareketinin parçalı ve birbirinden bağımsız olarak da ilerleyebilen bir hareket olduğunu göstermektedir. Ek olarak hareketin bir “kurumunun” olmayışı ve kurumsallaşmayı tamamlayamamış olma üzerinden çizilen bir değerlendirme, kurumsallaşmayı zorunlu bir durak olarak ele almaktadır. Eğer “başarılı” bir hareket için kurumsallaşma “zorunlu” ise bu zorunluluğun kaynağı ve neden zorunda kalındığı, 1990 sonrası LGBTİQ+ hareketinin gelişimi anlayabilmek için kritik sorular haline gelmektedir.

3.2. 90’LAR: ‘ŞANLANIYOR’

1980’lerin karmaşık ve zayıflatılmış siyasi ortamının ardından 1990’lar LGBTİQ+ler için daha hareketli geçmiştir. Gökkuşaağı ’92 kurulmuş ve bir yıl sonra, 1993’te, Enternasyonal Eşcinsel Derneği ile İstanbul’da Onur Haftası etkinlikleri gerçekleştirilmiştir (Yıldız, 2007, s. 46). Resmi olmayan bir örgütlenme ile başka bir ülkedeki resmi bir derneğin teması iki önemli noktaya işaret etmektedir: LGBTİQ+ hareketinin kurumlarla erken teması ve uluslararasılığı. Hukukileşmiş insan hakları çerçevesinde Avrupa’daki resmi örgütlenmeler sayesinde Türkiye’de hareketin gelişmesi teşvik ve destekte bulunmuş ve kurumsallaşmayı arttıran pratikler ile karşılaşmıştır. Söz konusu karşılaşmadan önce de LGBTİQ+ların deneyimlerini paylaşabileceği ve birbiri ile etkileşime girebilecekleri alanlar çok sınırlı olduğu için yurtdışındaki, özellikle Avrupa’daki, LGBTİQ+ların mücadelesi önemli bir bilgi kaynağıydı. Basılı medya, isteği

---

⁸Polis tarafından işkence görmüş her trans kadın aktivist miydi; eşcinsel erkeklerin deneyimleri, LBT’lerin deneyimleri ile ne kadar ortaklaşmıştı, komünite oluşması için minimum gereksinimler neydi ve ne noktadaydı gibi sorular, Çetin’in makalesinde de cevapsızdır.

doğrultusunda ya da sürgün olarak yurtdışına gidip gelmiş LGBTİQ+lar, Türkiye'deki LGBTİQ+ komünitesini beslemiştir.

Dernekleşme ve dernekler etrafındaki örgütlenme fikri, 1986 yılında yayınlanmış Arslan Yüzgün'ün "Türkiye'de Eşcinsellik: Dün, Bugün" kitabında mevcut olan bir fikirdi (1986, s. 465) ve dernekleşmeye dair eğilimin, her ne kadar zorunlu olarak günümüzdeki haliyle olmasa da hareketin erken döneminden başlamış olması önemlidir. LGBTİQ+ların hukukileşme ve dernekleşme üzerinde büyüyen ortaklaşması, 2000'lere kadar kültür etkinlikleri ve yayınlar (dergi, gazete) üzerinden gerçekleşmiştir. Lambdaİstanbul ve KaosGL dergisi bunlara örnektir.

Erken 1990'larda İstanbul'da Lambdaİstanbul tanışma ve sohbet ağırlıklı etkinliklerini devam ettirirken, 1994 yılında Ankara'da KaosGL Türkiye'nin ilk gey lezbiyen dergisi olarak yayın hayatına başladı (Yıldız, 2007, s. 46). LGBTİQ+ların her türlü bir aradalıkların baskılandığı ve stigmatize edildiği bir dönemde LGBTİQ+ yayınların artıyor olması duygulanım, bilişsellik ve araçsallık açısından LGBTİQ+ hareketinin beslemeye başlamıştır.

Kaos GL ve Lambdaİstanbul'un 1990'ların sonuna kadar süren etkinliği büyük oranda LGBTİQ+ların bilinçlenmesi, görünürlüğü sağlanması ve deneyim aktarımı üzerine odaklıdır. Ülker Sokak Olayları ile transların polisler tarafından evlerinden edildiği ve işkence gördüğü süreçte LGBTİQ+lar, geç 1990'lara kadar bir arada kalabilme ve topluluklaşmaya odaklanmıştır. Bu on yıldaki önemli bir gelişme, Lambdaİstanbul'un 1996 yılında BM Habitat II konferansına katılması ve Ülker Sokak'ta translara gösterilen şiddeti gündemleştirmesidir (Selek, 2001). 1998 yılında başlayan, biri Ankara'da ve biri İstanbul'da olmak üzere, yılda iki kere LGBTİQ+ örgütlenmeleri tarafından "Türkiyeli Eşcinseller Buluşması" – "Güzİstanbul – BaharAnkara" (Yıldız, 2007, s. 49) gerçekleştirilmiştir.

3.2.1. Kaos GL Dergisi Üzerinden Türkiye'deki LGBTİQ+ Hareketinin 90'ları

Kaos GL'nin 1994'ten beri kesintisiz devam eden yayın hayatı, Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin gündemini ve düşünsel serüvenini izlemek için paha biçilemez bir kaynaktır. Bu nitelermeyi yapmamın iki sebebi var: Kaos GL'yi yayına hazırlayan kişilerin aynı zamanda politik LGBTİQ+lar olması ve derginin kamusal bir alanla benzeşen bir şekilde, birçok fikri bir arada sunması. LGBTİQ+ mücadelesini sürdüren kişilerin deneyimlerini aktardığı, farklı deneyim ve fikirlerinin buluştuğu, çeviriler ve okuyucu yazıları ile beslenen bir dergi olması itibariyle Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin izleğini yaratma konusunda oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Bu nedenlerle hareketin 1990'lardaki resmini betimlemek amacıyla Kaos GL'nin 1994 Eylül ve Aralık 1999 arasında çıkardığı 63 sayının incelemesi, hareketin 1990'lardaki resmini betimlemek, genel tutumunu, erken dönem akılsallığını ve kavramlara yaklaşımını anlamak için elverişli bir yöntemdir.

Kaos GL'nin ilk sayısı "Kaos Şanlıyor", politik olarak kendini güçlü bir şekilde konumlandıran bir başlangıç yapmaktadır (1994):

"[...] Biliyoruz ki iktidar egemenliği dışında her şeyden vazgeçebilir. İçinde yaşadığımız toplumun egemeni burjuvazi, de-mokrası adı altında, aynı şekilde kendi iktidarı dışında her şeyden vazgeçebilir. Belki "demokrası" o kadar gelişir, o kadar gelişir ki (!) gay'ler de özgür olabilirler! Ama bizler özgürlüğü bütünsel bir varolma olarak algıladığımızdan heteroseksist diktatörlülü-ğün politik ve toplumsal olarak bütünüyle naşlamasını hedefliyoruz. Bunun için çıkıyoruz..."

Kaos GL, görünür olma ve eşitlenme hedeflerini vurgulayan bir manifesto ile kendisini açık bir şekilde burjuvazi ve heteroseksizm karşısında konumlandırmaktadır. Bütünsel özgürlük vurgusu, özgürlük mücadelelerinin bağıllığına dikkat çekmektedir.

Politik içeriklerinin yanında dergi, ilk sayısından 14. sayısına kadar "Aylık Politik Dergi", 14. sayısından 62. sayısına (1999'un sondan bir önceki sayısı) "Aylık

Politik Gay ve Lezbiyen Dergisi” olarak betimlemektedir. 63. sayı ile dergi kendini “Gay ve Lezbiyen Araştırmaları Dergisi” olarak tanımlamaya başlamıştır.

Kaos GL hem ismi ile hem de ilk sayısından itibaren çevirileri, biyografileri, yazıları ve referansları ile anarşizme yakın bir konuma işaret etmiştir ve birçok sayısında (1, 2, 5, 7, 18, 19) bunu belirginleşmiştir. Bununla beraber birden fazla sayısında salt anarşist bir yayın olmadığını ve özgürlükçü perspektiflere sahip olduğunu vurgulamıştır (Sayı 7, s. 2; Sayı- 34, s. 29). Marksizm, sosyalizm, SSCB eleştirilerinin devlet varlığı ve gerekliliği üzerinden biçimlenmesi de anarşist yaklaşımı kuvvetlendirmektedir.

Mücadele pratiklerine yönelik ilk çağrı ise ikinci sayıda yayınlanmış “Türkiye’nin Bütün Eşcinselleri, Birleşelim!” yazısında yapılmıştır. Hak savunmak ve görünürlük kazanma amaçları doğrultusunda yapılan birleşme çağrısının somut bir yansıması olarak İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi Gay ve Lezbiyen Hakları Komisyonu gösterilmiştir (Sayı 2, s. 6). Buradan LGBTİQ+ hareketinin hak mücadelesinin görünür olmaya başladığı ilk zamanların, sivil toplumun imkan bulunabilen kısıtlı bir alanında gerçekleştiğini görülmektedir. Siyasi fırsatlar yaklaşımı çerçevesinde hem sivil toplumun hem de bu alandaki aktörlerin, LGBTİQ+ hareketinin doğup büyümesi için ideal bir fırsat sunduğu görülmektedir. Algılanan fırsatların LGBTİQ+ hareketi tarafından işlevselleştirilmesi, hareketin ilerleyen yıllarda da takip ettiği bir strateji olmuştur.

1994 – 1999 arasındaki sayılardaki en belirgin temalardan biri de derginin uluslararasılığıdır⁹. İkinci sayısından başlayarak dergi, neredeyse her sayısında Türkiye dışındaki ülkelerden haberler ve çeşitli konularda çeviriler mevcuttur. İkinci sayısında Türkiye dışındaki ülkelere LGBTİQ+ mücadelesine dair haberlerden 62. sayıdaki “Gay Küreseldir” yazısına kadar uluslararasılık neredeyse

⁹ Uluslararasılığı, uluslararasılık kavramına tercih ediyorum çünkü uluslararasılık genellikle en az iki ulus/devlet arasındaki ilişkiye odaklanırken sınırların varlığını konsolide etmektedir. LGBTİQ+lar ise uluslar/devletler tarafından düşmanlaştırılmış olmaları itibarıyla bu alana ait sınır kavramının da dışında kalmaktadır. Sınırların belirsizleştiği, devlet dışındaki aktörlerin görünür ve belirgin olmak için daha çok alana sahip olduğu uluslararasılık kavramının bu sebeplerle daha uygun olduğunu düşünüyorum.

kesintisiz olarak okunabilen bir tema olmuştur. Uluslararası müttefikleşmenin, kronolojik olarak önce ulusal olarak meşru taban yaratma, daha sonra müttefik sayısını meşru taban üzerinden arttırma ve Avrupa Birliği sürecinin hızlanmaya başladı erken 2000'lerde devlet üzerinden baskı yaratma amacı LGBTİQ+ hareketinin büyüme başladığı dönemde işlevselleştirilen fırsatlara işaret etmektedir. Ek olarak uluslararası müttefikleşmenin, özellikle LGBTİQ+ hareketin erken döneminde, ilerici fikirleri yaygınlaştırmasına yardımcı olması itibariyle hareketin gelişmesine yardımcı olabilecek meşru kültüre işaret etmesi, söylemsel fırsatların kullanılması olarak konumlandırılabilir. Koopmans ve Olzak tarafından ortaya atılan "Söylemsel Fırsatları Yapısı" (1999), inanılabilir, meşru ve gerçekçi fikirlerin toplumsal hareketler tarafından yaygınlaştırılmasıyla önceki fikirlerle verimli bir şekilde birleşerek kitlesel hareketlerin büyümesine olanak sağlamasını açıklamaktadır. Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketi de erken döneminden başlamak üzere uluslararası bir müttefik olarak kendini konumlandırmaya çalışmıştır ve yine erken dönemde bu girişim meyvelerini vermeye başlamıştır.

İkinci sayısında ILGA Bulletin'den alınmış Zimbabwe'de siyah eşcinsellerin mücadelesi ile ilgili yazı (Sayı 2, s. 16) hem ILGA ile bağlantı kurulmuş olduğunu göstermesiyle (Yazının notunda yazının ILGA Bulletin'den alındığı ve benzer aktarımların devam edeceği belirtilmiştir.) hem de Afrika'dan bir ülkenin haberinin seçilmesiyle önemlidir. 1994 Ekim'inde ILGA ile bağlantının kurulmuş ve takip ediliyor olması Partego'nun hareketin kendini tanıma aşaması niteliğini destekler niteliktedir: Sınırlı bilgi kaynağı ve sınırlı erişim sebebiyle ILGA'nın erişebilirliğinden faydalanmak ve yerel komüniteyi bu doğrultuda beslemek. Ek olarak ilgili Zimbabwe yazısında Zimbabveli röportaj yapılan kişilerin "Bu röportajların çok daha fazla olarak, radyo, televizyon ve sesimize kulak veren her türlü araçta yer almasını sağlamalıyız. Tüm lezbiyen ve gay'leri röportaj yapmak için göz ve kulaklarını açık tutmaya çağırıyorum." şeklindeki medyada LGBTİQ+ görünürlüğüne yönelik vurgusu, Kaos GL tarafından yazının notunda reddedilmektedir: "Medya konusunda, Zimbabveli kardeşlerimizden farklı olarak Türkiye'de eşcinsellerin ve kadınların kurtuluşunun aynı zamanda medyaya karşı da topyekün bir mücadeleden geçtiğini düşünüyoruz." Kaos GL'nin medyayı da

karşı olduğu bir iktidar aygıtı olarak aktarması, içinde bulunduğu kapitalist sisteme toptan karşıtlığını işaret etmektedir. Ek olarak hareketin, uluslaşırılığını ve yerelliğini aynı anda sağlaması dikkate değerdir: Diğer ülkelerdeki hareketlerden öğrenirken yereldeki hareketin öznelliği vurgulanmaktadır.

ILGA ile Kaos GL'nin gelişen ilişkisi bir diğer önemli noktadır. ILGA'nın ismi ilk olarak Sayı – 2'de ILGA Bulletin aracılığıyla geçmektedir (s. 16) ve Sayı – 5'te yine ILGA Bulletin üzerinden bir aktarım söz konusudur (s. 10). Mart 1995'te çıkan Sayı – 7'de ise "ILGA Nedir?" (s. 7) adlı bir yazı bulunmaktadır. İlgili yazı kullanılan bazı kelimeler sebebiyle ILGA'nın resmi bir tanıtım yazısının çevirisi gibi görünmektedir¹⁰ fakat yazı "İlgilenenler için yazışma ve bilgi adresini veriyoruz." şeklinde Kaos GL'nin ağzından bitirilmiştir. Yazıda ILGA uluslaşırısı, iş birliğini önceliklendirip yardımcı olan, farkındalık yaratmak için protesto eylemlerini destekleyen, diplomatik baskı kanallarını kullanan ve medya ile iş birliği yapan bir dernek olarak tanımlanmaktadır.

ILGA'nın söz konusu 1995 yılında çıkan yazıdaki tanıtımı, Kaos GL'nin o dönemde benimsediği mücadele pratiklerine yakın değildir. Kaos GL daha çok heteroseksist kapitalizme karşıtlık üzerinden mücadeleyi konumlandırırken, ILGA kuruluş hedefleri ile paralel olarak oldukça kurumsallaşmış, bürokratik bir işleyişe sahip, lobcilik ve farkındalık arttırma gibi yöntemlerin kullanıldığı uluslararası bir dernektir. Buradaki önemli noktanın Kaos GL'nin yayınlanmaya başladığından beri uyguladığı politikayı sürdürmesi olduğunu düşünüyorum: Direkt olarak benimsenmese bile LGBTİQ+ mücadelesine katkı sağlayan her türlü oluşumun yer alabileceği bir alan sağlanması ve geçerli kabul edilmesi. Böylece direnmenin ve mücadelenin farklı biçim ve stratejileri olduğu okuyuculara/lubunyalara aktarılabilir. Ek olarak direkt olan benimsenme söz konusu olduğunu düşünmesem de yazının Kaos GL'nin ağzından bitirilmesi, ILGA'nın işleyişinin kabul edilebilir görüldüğünün göstergesi olarak kabul edilebilir çünkü Kaos GL'de

---

¹⁰ Eşgüdümlemek (co-coordinate), ticari olmayan gruplar (non-profit groups), hükümetlerdışı uluslararası örgüt (non-governmental international organisation), ikizleme (twinning)

“Mektuplar” dışında yayınlanan yazılar, büyük oranda örgütün ve derginin politik konumlanması ile paraleldir.

Kaos GL 1996 Kasım’da çıkan Sayı – 27’de “Dizgiyi zor koşullarda tamamlayabildiğimiz için geçen sayımızda ILGA’nın grubumuzu üyeliğe kabul ettiğini unutmamız.” (s. 2) diyerek ILGA ile ilişkisini geliştirdiğini duyurmuştur. 1997 Ocak’ta çıkan Sayı – 29’da, üyeliğin duyurulduğu sayıdan iki sayı sonra, dergi ilk sayfasında “ilga” uzantılı bir e-posta adresine sahiptir ve hemen altında “KAOS GL ilga üyesidir.” ibaresi yer almaya başlamıştır (s. 2). Aynı sayıda gay’e efendisiz’in “Daha Ne Zamana Kadar Seyredeceğiz?” adlı yazısında ise neoliberal yaklaşım eleştirilmektedir (s.3)

“[...] neo-liberal dalganın, eşcinsellere getireceği ise gettolaşma, tüketim köleliği ve elbette ki iktisadi kalkınmayla gelir dağılımı eşitlenmediğine göre gerçekleştirilemeyen varoluşlar ve fuhuş! Neo-liberal yaklaşımın, eşitliğin yanısıra özgürlükle de en küçük bir derdinin olmadığı açık. Devletin ekonomideki belirleyiciliğine karşı binbir yalanla ortalığı velveleye veren neo-liberal yaklaşımın başı sıkıştığında çılgılık çılgılığa çağıracağı polis devletinden başkası olmayacaktır. [...] Neo-liberal yaklaşımın, Avustralya’dan Kuzey Amerika’ya, eşcinselleri “özgürce” hapsettiği gettolardaki yalıtılmışlığın ne anlama geldiğini ise uzaktan davulun sesi hoş geldiğinden henüz farkedemiyoruz. [...] lezbiyen ve gayler olarak kendimiz olmaya çalışırken her türlü tahakküme karşı mücadele etmek gibi özgürleştirici bir yol varken neden bize dayatılanlardan birini seçelim?”

gay’e efendisiz’in yazısı, manidar bir şekilde, ILGA’yı şekillendirmiş akılsallıktan kendini uzakta konumlandırmaktadır. Bireysel özgürleşme, totaliterleşme eğilimi, marjinalleştirme eksenleri üzerinden gerçekleştirilen ve “medet ummama” motivasyonunda birleşen neoliberalizm eleştirisi, daha bütünsel ve kolektif bir mücadele biçimine işaret etmektedir. Derginin ILGA üyeliğinin duyurulmasının unutulduğu sayı olan yirmi altıncı sayısında da neoliberalizm benzer şekilde eleştirilmektedir (Başaran, 1996):

“Neo-liberalizm ile özgürleşilmez, kullanılır. Neo-liberalizmin özgürlüğü, bizim tam da ihtiyacımız olan ötekine tahammülü öğretmez, köşemize çekilmeyi, paralarımızı saymayı, istediğimizi satın almayı öğretir. Böyle bir ortamda satılabilen her şey satılır, tabular, dogmalar yıkılır ama inançlar da

yıkılır. Satılabildiğimiz sürece, özgürleştığımızı sanırız, ama birbirimizle ve heteroseksüellerle kolektiflik kuramaz, zincirlerimizden kurtulamayız.”

Bu doğrultuda ILGA'ya üye olunması neoliberal akılsallık benimsenmesinden ziyade hareketin halihazırda sahip olduğu ve devam ettirdiği uluşışırılık niteliğinin ve müttefikleşme eğiliminin bir yansımasıdır.

1990'ların sonuna kadar Kaos GL'nin sayıları da Partog'un Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketini dönemselleştirmesi ile uyumlu bir patikada ilerlemiştir: hareketin kendini tanıma girişimi, girişim doğrultusunda benzerlikler ve ayrışmalar üzerinden öz-konumlandırma ve diğer hareketlerle müttefikleşmenin güçlenmesi. Bunlara ek olarak derginin özdönüşümselliği, hareketin özgönderimselliği ile uyumlu bir şekilde devam etmiş ve hem benzerlik hem de ayrışmalar üzerinden gerçekleştirilen konumlandırmada kritik bir rol oynamıştır.

3.3. Kaos GL Üzerinden Türkiye'deki LGBTİQ+ Hareketinin 2000'leri

Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin 1990'lar boyunca yarattığı birikim, 2000'ler ile etkisini daha görünür şekilde göstermeye başlamıştır. Ankara ve İstanbul dışında ortaya çıkan yeni gruplar, daha çok toplantı, eylem ve diğer hareketlerle artan temas oranı ile görünür olan bu etki hareketin özgüveninin de arttığının göstergesidir. BaharAnkara ve Güzİstanbul buluşmaları da devam etmiş ve örgütler birbiri ile daha çok temas noktası kurmuştur. 2001 yılında Kaos GL örgüt olarak 1 Mayıs'a katılmıştır ve 8 Mart'tan sonra Kaos GL'nin katıldığı ilk eylemlerden biri olmuştur. Bu süreçte LGBTİQ+ların üniversite örgütlenmeleri de daha görünür ve aktif olmaya başlamıştır.

LGBTİQ+ların üniversite örgütlenmeleri olan LEGATO'da yer almış Yeşim Başaran'ın (Kaos GL, 2019) Kaos GL'nin Sayı-72'deki “Sivil Toplum Kuruluşları, Avrupa Birliği, Örgütlenme” adlı yazısı (s. 32) bu çalışmada sorunsallaştırdığım konuya çok verimli bir şekilde ışık tutmakta ve bu sorunsallaştırmanın en az yirmi yıl önce başladığını göstermektedir. Başaran'ın yazısında Uluslararası Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transgender Gençlik Öğrenci Örgütü (IGLYO) tarafından 2002

yılında Ljubljana’da düzenlenen toplantıya dair düşüncelerini aktarmaktadır. Yazının aşağıda alıntılanmış kısımları özellikle ilgi çekicidir:

“Kişisel olarak uluslararası toplantıları önemli bulmakla beraber, bu toplantıların katılımcısı olmak istemiyorum. Tüm çelişkileriyle beraber yaşadığım yerden birden kopup, başkalarının önemseyip ödediği paralar sayesinde buradaki yaşamıma göre lüks havaalanları, oteller, şık yemekler arasında geçirilen birkaç günlük zaman, yüzüme koca bir demir parçası gibi çarpıyor. Biz burada kültür merkezine yeni bir mekan nasıl bulabiliriz, kültür merkezimizin cafe’leşmesinin önüne nasıl geçebiliriz, gizlenmeme konusunda birbirimize nasıl destek olabiliriz, paramız olmadığı halde kültür merkezinin ve derginin devamlılığını nasıl sağlayabiliriz sorularıyla, sıkışık zamanlarda boğuşurken, birdenbire geniş, ferah, lüks ortamlarda tartışmaların yapıldığı birkaç gün beni kendime yabancılaştırıyor. [...]

Başaran ilk olarak bulunduğu bağlamın, Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketinin genel bağlamına olan farklılığını negatif bir ton ile yadırgamaktadır. Yadırgamanın negatif tonunun sebebi ise LGBTİQ+ kimliği üzerinden yaşanan bir ortaklık olmasına rağmen gündelik sorunların farklı ülkelerdeki LGBTİQ+ komüniteleri arasındaki farklılığına istinadendir ve çok da gizil olmayan sınıfsal bir sitem içermektedir. Başaran yazısına, STK temelli mücadele pratiklerine odaklanarak devam etmektedir:

[...] STK’lar etrafında örgütlenilemeyeceğini düşünüyorum. Çünkü STK’lar, yani sivil toplum kuruluşları, genellikle bir ya da birkaç toplumsal proje etrafında bir araya gelen, bu çerçevede profesyonelleşip kişisel gelirlerini de bu projeler sayesinde kazanan insanlardan oluşuyorlar. İhtiyacı olan insanlara faydalı değerler katıyorlar, çeşitli günlük sorunların daha az acıyla geçirtilmesine yarıyorlar ama genel olarak farklı konularda hizmet veren, yaşamlarımızdaki tüm sorunları oluşturan egemen ideolojilerin ve zihniyetlerin sorgulanmasına fırsat tanımayan yapılar oluyor bunlar doğaları gereği. Hizmetlerinin faydalarını küçümsemiyorum kesinlikle ama birkaç kişinin emeği üzerinden oluşan ve proje bazında çalışan bu tür örgütlenmelerin (yani örgütlenememelerin) toplumsal muhalefet alanı olarak tanımlanıp yeterli farz edilmeleri durumunda, yaşama dair, özgürleşmeye dair toplumun içindeki tüm potansiyel enerjinin ehlileştirilmesi ve sevmediğimiz bütün ideolojilerin bizim onları tanıyamayacağımız şık, cicili bicili kılıklarda karşımıza çıkmaları tehlikesiyle başbaşa kalıyoruz. STK’ların toplumsal muhalefet değil toplumsal hizmet alanı olduklarını hiçbir zaman unutmamamız gerekiyor. [...] STK’larla ilgili ilginç bir durum da gelirlerini Batı, özellikle de AB menşeli Batı Avrupa kaynaklarından ediniyor olmaları. Bu durumda iş yapma biçimleri, hedefleri AB’nin yaşam anlayışına göre belirlenirken “hizmet verdikleri” toplumdan ayrılarak farklı bir yönde profesyonelleşiyorlar.

Profesyonelleşme ve bütünsel sorunların parçalı olarak ele alınması itibariyle STK temelli mücadele pratiklerini eleştiren Başaran, Kaos GL'nin sürekli olarak vurguladığı bütünsel özgürleşmeye dair potansiyelin, STK'ların hizmet temelli olması itibariyle ehlileştirildiği savunmaktadır. Aynı zamanda fon veren kuruluşların, anlayışlarını (neoliberal akılsallık) empoze ettiklerini ve hizmet sağlanan grupların ihtiyaçlarını göz edememe riskine işaret etmektedir. Başaran yazısını, STK'laşma değil de örgütlenme üzerine odaklanma motivasyonu ile bitirmektedir:

[...] STK profesyonelleri önlerine koydukları iş gereği içinde yaşadıkları toplumun sorunlarına çözüm üretmek için vakit ayırmak yerine İngilizce yazışmalar yapmak, projelerine kaynak aramak, projelerin raporlarını hazırlamak gibi alanlarda deneyim kazanıyorlar. Bu da ister istemez amaçlarının ve yöntemlerinin çerçevesini belirliyor. Yaşamlarımızı belirleme yetkisini bizden teslim almış sivil ya da resmi iktidar odaklarının siyasete ve hukuka müdahaleleri kurtuluşumuz için bir yöntem değil. Çünkü toplumsal sorunları çözmek için yasalarda birtakım değişiklikler yapmak güncel olanda çeşitli değişiklikler yaratsa da zihniyeti değiştirmeye yeterli olmayacaktır. Bu durumda nasıl STK'laşacağımızı değil, nasıl örgütleneceğimizi tartışmalıyız.”

Başaran bu yazısında Lang (2012) ve Choudry ve Kapoor'un (2013) STK'laşma tanımı ve süreçlerinde değindiği birçok sürece değinmektedir: Proje bazlı çalışma, profesyonelleşme, bürokratikleşme, toplumsal sorunların teknik problemler olarak algılanması, refah devletinin çekildiği alanların STK'lar tarafından doldurulması, hibe sağlayıcıların eylemlere olan etkisi ve hareketlerin ehlileştirilmesi. En önemlisi ise hukuki reformları yeterli bulmamasıdır.

Ve bu uzun alıntıya ek olarak vurgulamak istediğim bir bölüm daha mevcut:

“Kaos GL'nin oluştuğu günden bu yana en temel varolma gerekçesi “birlikte özgürleşmenin yollarını aramak” olduğu için bu kesinlikle STK formülasyonuna sığmıyor.”

Bu çalışmanın sorunsallaştırmasını mükemmel bir şekilde özetleyen Başaran, Kaos GL'nin konumunu, eleştirdiği teknikleşmiş, uzmanlaşmış, profesyonelleşmiş, bürokratikleşmiş yani kurumsallaşmış ve STK'laşmış bir hareketten uzağa yerleştirmektedir. Bu konumlandırma, Kaos GL'nin 1994'te

başlattığı ve devam ettirdiği anarşist yaklaşımla uyuşmaktadır. Öte yandan bu toplantı ile Batı'daki kurumsallaşmış LGBTİQ+ hareketi ile temasın giderek arttığını da görülmektedir.

Başaran'ın yazısından bir sene sonra, 23 – 24 Mayıs 2003'te Kaos GL'nin düzenlediği “Lezbiyen ve Geylelerin Sorunları ve Toplumsal Barış İçin Çözüm Arayışları” sempozyumu, hareket için önemli bir noktadır¹¹. Akademisyenlerin, sivil toplum çalışanlarının, gazetecilerin ve sendikacıların katıldığı sempozyum, hareket içerisinde tartışılacak konuların detaylandırıldığı ve muhtemel çözümlerin konuşulduğu bir ortam yaratmıştır. Sempozyumun ve ertesinde sempozyumla aynı isimle kitapçığın içeriği gereği, hareketin gelecek yıllarını şekillendiren akılsallıkların yansımaları görmeye başladığımızı düşünüyorum. Sempozyumdan bir ay önce Türkiye'nin Avrupa Birliği için Katılım Ortaklığı Belgesi'nin yayınlanması, sempozyumun gündemine etki etmiştir (Kaos GL, 2003, s. 1). Böylesine belirleyici bir sempozyumun, Avrupa Birliği ile olan ilişkilerin gelişiminin hemen sonrasında olması ve gündemine etki etmesini atik bir hareket olarak değerlendiriyorum. Halihazırda büyümek ve görünürlüğü arttırmak için oldukça dar bir alana sahip olan hareket, Kaos GL'nin girişimiyle hızlıca bu alanı değerlendirmiştir. Fakat bu potansiyeli değerlendirmenin ön koşulları mevcuttu: hukukleşmek ve kurumsallaşmak. Bu koşullar, meşru yolları belirlemiş oldukları için teoride ve pratikte “de-radikalizasyon” ihtimalini doğurmuştur.

Sempozyum sonrasında sempozyumdaki sunum ve tartışmaların aktarıldığı, Kaos GL tarafından çıkartılan kitapçığın “İnsan Hakları Çerçevesinde Gey ve Lezbiyen Hakları” adlı birinci oturumu, sempozyumu paradigma kayması olarak nitelememi sağlayan konuşmalara sahiptir. Öncelikle oturum başkanı dönemin ILGA Genel Sekreteri Kürşat Kahramanoğlu'dur (Kaos GL, 2003, s. 21). İlk konuşmanın başlığı ise “Avrupa Birliği”dir ve konuşmacı dönemin Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği'nden Siyasi İşler Danışmanı Sema Kılıçer'dir (Kaos GL, 2003, s. 22). Kılıçer konuşması boyunca Avrupa'daki LGBTİQ+

---

¹¹ Hatta önemli bir noktanın da ötesinde söylemsel ve pratik olarak paradigma kayması yaratmış bir sempozyum olduğunu düşünüyorum.

hareketinin hukuki durumuna, reformlara ve Avrupa Birliği'ne katılmanın politik koşulsallığına referans vermektedir (Kaos GL, 2003, s. 22 – 24).

Üçüncü konuşma, Avrupa Parlamentosu Parlamenterleri ve İngiltere İşçi Partisi üyesi Michael Cashman'a aittir ve konuşmasının adı "Avrupa Birliği'ne Girme Sürecinde Gey ve Lezbiyen Hakları"dır (Kaos GL, 2003, s. 25). Konuşmasını Kılıçer ile benzer bir patikada gerçekleştiren Cashman, politik koşulsallığı çok daha net bir şekilde örneklendirmektedir (Kaos GL, 2003, s. 26):

"(Eşcinsellerin maruz bırakıldığı ayrımcılığın azaltılmasına doğrultusunda) Bulgaristan ve Romanya neden değişiyor? Çünkü Avrupa Birliği üyesi olmak istiyorlar. Eşcinsel haklarının yasalarda ifade bulamaması, zannedilmesin ki sadece aday ülkelerin sorunudur. Üye ülkelerin de bir sorunudur."

Görüldüğü gibi politik koşulsallık, norm adaptasyonu ve norm uygulamaları Avrupa Birliği'nin yaptırım gücü olarak erken bir dönemde, özellikle insan hakları alanında, kendini göstermektedir. Oturumun devamında Uluslararası Af Örgütü'nün Türkiye Genel Sekreteri Özlem Dalkıran, LGBTİQ+ haklarının insan hakları olarak değerlendirilmesi için gereken mücadeleye vurgu yapmıştır. Dalkıran'a göre Söz konusu mücadelede acil eylemler, bilinç yükseltme toplantıları, atölye çalışmaları, Pride yürüyüşlerine katılım, raporlama gibi eylemlilik biçimlerine sahiptir (Kaos GL, 2003, s. 31). Dalkıran'ın konuşmasında en kritik kısım ise dernekleşme ile ilgili düşünceleridir (Kaos GL, 2003, s. 31):

"[...] Eşit yaşam hakkı, eşit ifade ve örgütlenme hakkı, yasalar önünde eşitlik, onur ve haklar bakımından eşitlik. Bu eşitlikleri sağladığımızda otomatikman LGBT hakları da kendiliğinden hayata geçmiş olacak. [...] İnsan hakları örgütlerinin mücadele etmesi gereken bir başka alan da dernekleşmedir. İyileştirme önerilerine bakarken insan hakları örgütleri bunu göz ardı edebilir. [...] Bir şeyin altını özellikle çizmek istiyorum: İnsan hakları örgütlerine çok iş düşüyor ama LGBT hakları için çalışan örgütlere çok daha fazla iş düşüyor; çünkü insan hakları örgütlerine bilgi sağlamak ve bizi bu konuda yönlendirmek gibi ekstra bir işiniz var."

Dalkıran, Kaos GL'nin sempozyuma kadar kendini konumlandığı hukuki reformun yetersizliği görüşüne zıt bir şekilde LGBTİQ+ların eşitlik talebini hukuki tabana indirgemıştır. Bu indirgemesine ek olarak hukuki eşitlik sağlanması için

öncelikli gördüğü mücadele alanını dernekler olarak belirtmiştir. Birinci oturumun bu noktasına kadar konuşan kişilerin uluslararası alanda güç sahibi olması ve genel olarak konuşmalarının bağlamı adeta öneri niteliği taşımaktadır. Bu nedenle sempozyumun, Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketi için bir paradigma kay(dırıl)ması olduğunu düşünüyorum.

Sempozyumun olduğu dönemde Bilkent Üniversitesi'nde akademisyen olan Şule Toktaş ve Gülbanu Altunok'un "Yeni Sosyal Hareketler Çerçevesinde Türkiye Gey – Lezbiyen Hareketi ve Siyasal Dönüşümü" (Kaos GL, 2003, s. 47) adlı konuşması genel olarak toplumsal hareketlerin dönüşümü/değişimi ile ilgili akademik bir görüş sunmaktadır. Bu konuşmanın kritik noktası ise "Nasıl Bir Politika? Gey – Lezbiyen Hareketinin Türk Siyasalını Dönüştürme Potansiyeli" alt başlığında topladıkları önerileridir (Kaos GL, 2003, s. 57):

"[...] Türkiye'nin öznel koşulları nedeniyle nicelik olarak az sayıda eylemciye sahip gey – lezbiyen hareket tabanını genişletmek zorundadır. [...] Bu nedenle, öncelikle cinsel kimlik politikası yürüten ulusal ve uluslararası gruplarla iletişim ve koalisyona girmesi gerekmektedir. Ortak duyarlılık ve amaçların geliştirildiği tüm gruplar ve sivil toplum kuruluşları hareketin iletişim ve etkileşim alanında yer almalıdır. [...] Türkiye Eşcinsel Hareketin hakların kazanımı aşamasında karşılaşılabileceği sorun ve sınırlamalara karşı Avrupa Birliği gibi kurum ve kuruluşlardan destek alması gerekmektedir. Yerel politikalarda ve yasal düzenlemelerde ortaya çıkan mağduriyetlerin giderilmesinde uluslararası grup ve kuruluşların koruma kapsamına ve hatta yaptırımcı gücüne başvurulmak zorunluluğu vardır."

Toktaş ve Altunok'un hareketin başarısını zorunlu formülasyonlarla koşullaması ve Avrupa Birliği'nin desteğini de bu zorunluluklara eklemesi ilgi çekicidir. Homomilliyetçi (Puar, 2007) ve homonormatif (Duggan, 2002) olarak niteleyebileceğimiz bu perspektif, LGBTİQ+ların özgürleşmesinin ancak hukukleştirilmiş bir mücadele biçimi ile, Avrupa'dakine benzer bir patika ile gerçekleşebileceğine işaret etmektedir. Oysaki Kaos GL, sempozyuma kadar olan sayılarında Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketini diğer ülkelerdeki LGBTİQ+ hareketlerine olan benzerlik ve farklılıklarıyla konumlandırmaya çalışmıştır.

Sempozyumla ilgili son olarak, bir sene önce “Sivil Toplum Kuruluşları, Avrupa Birliği, Örgütlenme” yazısı ile STK’laşmayı eleştiren Başaran’ın “Türkiye’de Eşcinsel Kurtuluş Hareketini Yaratırken” (Kaos GL, 2003, s. 42) adlı konuşmasını kritik buluyorum. Başaran, konuşmasında LGBTİQ+ hareketi içerisindeki deneyim aktarımının eksikliğini ve “kendini tarihini bilmeyi”, parçalılık halini sorunsallaştırarak çözümü kurumsallaşma olarak görmektedir (Kaos GL, 2003, s. 43). Başaran çözüm önerisini şöyle somutlaştırmaktadır (Kaos GL, 2003, s. 45):

“Biz eşcinsel kurtuluş hareketini yaratırken aynı zamanda bunun tarihini de yazacağımız, üzerine yeniden düşüneceğimiz, yarattığımız değerlere sahip çıkacağımız alanlar örgütlemeliyiz. Kurumsallaşma, örgütlenme ve politika üretme konularına öncelik vermeli, bu konularda gerçekten dersimizi çalışmalı, ayrıca bu çalışmaların deneyimlerinin tarihini de yazmalı, harekete katılan ve ulaştığımız arkadaşlarımızın da hangi deneyime, hangi mirasa sahip çıktıklarını öğrenebilmeleri için eğitim politikaları geliştirmeliyiz.”

Bir yıl önceki ilgili yazısında belirttiği sistem karşıtı politik konuma görece şaşkıncu bir şekilde uzak bir çözüm önerisi sunan Başaran, hareket/örgüt hafızasının hareket için oldukça önemli olduğunu ve bunu gerçekleştirmenin yolunun kurumsallaşma ve ek olarak eğitim politikaları olduğunu savunmaktadır.

Akılsallıktaki bu değişimin dört sebebi olduğunu düşünüyorum:

- 1- Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketinin erken 2000’lerde mevcut haliyle büyüyebileceği doğal sınırlara ulaşmış olması
- 2- Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinin Türkiye’deki sivil topluma sağladığı genişleme imkanları ve bunun Kaos GL gibi LGBTİQ+ örgütlenmeleri için fazlasıyla işlevselleştirilebilir bir alan olması
- 3- Türkiye’deki LGBTİQ+ örgütlenmelerinin uluslararası ilişkilendirmelerinin, doğal olarak, LGBTİQ+ların kazanımlarının gerçekleştiği ve gerçekleşmeye devam ettiği Avrupa’daki oluşumlarla olması ve bunun bir örnek ve belirli oranlarda hedef teşkil etmesi

- 4- Sempozyumda kuvvetli bir şekilde somutlaşmış olan ve akademi, sivil toplum, siyasetçiler ve aktivistler tarafından hareketin kurumsallaşmasına yönelik baskının varlığı.

Sonuç olarak neoliberal akılsallık ile şekil almış ve merkezinde ekonomik bir örgütlenme olan Avrupa Birliği'nin Avrupa'daki LGBTİQ+ mücadelesinin kazanım elde etmesinde oynadığı rol, Türkiye'nin ve Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin mevcut koşulları itibariyle işlevselleştirebilir olarak görülmüş ve hedeflenir hale gelmiştir.

3.3.1. Erken 2000'ler ve Avrupa Birliği

2000 yılında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık statüsünün tanınması ve 2003 Nisan'da ile Katılım Öncesi Mali Yardım'ların artmasının LGBTİQ+ hareketi için önemli bir yansıması vardı: adaylık statüsü ile gelen insan hakları alanında, politik koşulsallık ve norm adaptasyonu üzerinden gelişen, yapısal değişim baskısı ve sivil toplumun genişleyen alanı. Devlet Planlama Teşkilatı'nın Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi'nde üyelik için gerekli kriterlerde aşağıdaki maddeler yer almaktadır (2003, s. 7):

- Aday ülkenin, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve onların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlamış olması
- İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesinin olması

Yargı bağımsızlığı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, cinsiyet eşitliği, insan hakları ihlallerinin önlenmesi belgede yer alan diğer ilgili anahtar kelimelerdir. İnsan hakları ve demokrasinin hukukileşmesi ve yargı üzerinden gerçekleşiyor olması, hukukun dışında kalan/kalabilecek eylemlere/hareketlere işaret etmektedir – meşru olan tanımlandığında, doğal olarak meşru olmayan da tanımlanmış olmaktadır. Bu noktada hukukileşmeyen hareketler gayrimeşru olmuştur iddiasından çok, etki etmesi zorlaşmıştır iddiasına odaklanıyorum.

Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları katılım öncesi mali destek kapsamında güçlendirilmesi hedeflenen bir diğer alan olmuştur. Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları ilgili belgede birbiri yerine kullanılmıştır. Böylece AB nezdinde sivil toplumun sivil toplum kuruluşlarından ibaret olması, demokrasinin ve insan haklarının gelişiminin hukukileştirilmiş bir tabanda olabileceğini göstermektedir. Katılım Ortaklığı Belgesi'nde sivil toplum (kuruluşları) aşağıdaki şekilde ele alınmıştır:

“Sivil toplum kuruluşları da demokratik uygulamaların, hukukun üstünlüğünün, insan haklarının, kadın erkek eşitliğinin ve azınlıkların korunmasının geliştirilmesi ve güçlendirilmesini amaçlayan girişimlerin desteklenmesi çerçevesinde yardımdan faydalanabilecektir.” (2003, s. 1)

Buna ek olarak Katılım Ortaklığı Belgesi'nin “Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler” başlığının “Öncelikler” alt başlığı altında Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin etkileyecek maddeler bulunmaktadır (2003, s. 8):

“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde, gözaltına alınan ve tutuklanan kişilerin, gözaltına alındıkları andan itibaren bir avukatla özel olarak görüşme ve yakınlarının haberdar edilmesi haklarının uygulamada teminat altına alınması.

Türkiye'nin taraf olduğu ilgili uluslararası sözleşmeler ve Avrupa sözleşmeleri doğrultusunda, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, din veya inançlarına göre ayırım yapılmaksızın, tüm bireylerin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden hukuken ve fiilen tam olarak yararlanmasının teminat altına alınması.”

“Barışçıl toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüklerine ilişkin reformların sürdürülmesi ve uygulanması. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine (11, 17 ve 18'inci maddeler) uygun olarak, sendikalar da dahil olmak üzere, özellikle ulusal ve yabancı derneklere ilişkin yasal kısıtlamaların kaldırılması. Sivil toplumun gelişiminin teşvik edilmesi.”

Yukarıda belirtilen önceliklerde görüldüğü gibi, sivil toplum kuruluşları ve sivil toplumun gelişimi insan haklarının gelişimi için geçerli ve öncelikli patika olarak belirlenmiştir. Avrupa Birliği'ne katılım sürecinin büyük oranda politik koşulsallık üzerinden belirlenmiş olması ve bu koşulsallığın piyasa ekonomisinin işlerliğine

katkı sağlayacak olması bu belgedeki önceliklerin hayata geçirilmesini kolaylaştırmıştır.

3.3.2. Dernekleşme

Derneklerin ve vakıfların, günümüze yakın biçimleri Türkiye’de 1980 sonrasında ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye’de sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının, özellikle demokratikleşme ekseninde, gelişimi geniş bir literatüre sahiptir. Batılaşma, milliyetçilik, İslam, feminizm ve genel olarak kimlik politikaları ekseninde (Çaha, 1997; Heper & Evin, 1994; Keyman, 2000; Keyman & İçduygu, 2003; Navaro-Yashin, 1998) Türkiye’de sivil toplumun gelişiminin izini sürmüştür. 2000 sonrası çalışmalar ise Avrupa Birliği’nin sivil topluma olan etkisine daha çok odaklanmıştır.

Kaos GL de sivil toplum ile ilgili tartışmaların Avrupa Birliği’ne katılım süreci ile şekillendiği bir süreçte, 2005’teki 86. sayısında dernek olmak için hazırlıklara başladığını duyurmuştur ve 15 Temmuz 2005’te resmi dernek statüsünü kazanmıştır.

Söylemlerin izini derneğin dergisi / derginin derneği üzerinden sürdürdüğümüz için Kaos GL Dergisi’nin dernekleşmesinin ardından büyük bir söylemsel kayma yaşadığı söylenemez. Dergi coğrafi kapsayıcılığını, uluslararasılığını ve ulusaşırılığını dernekleştikten sonra da devam ettirmiştir.

Günümüze yaklaştıkça farklılaşan noktalardan biri derginin giderek daha tematik hale gelmesidir fakat bu söylemsel kaymadan veya uzmanlığa işaret etmekten ziyade, derginin yürütülme biçimiyle ilgili bir değişime işaret etmektedir. Siyasi söylem ve duruş açısından da derginin özgürlüğün nasıl elde edileceği veya nasıl mücadele edileceği ile ilgili söylemsel bir kayma söz konusu değildir. Anarşist düşünceye direkt olarak referans veren yazıların sayısı azalsa da anti-kapitalist söylemin devam ettiği söylenebilir.

Dernekleşmenin ilk döneminde (2005 – 2013) Kaos GL Dergisi'nin söylemsel olarak neoliberal akılsallığa işaret eden bir kayma yaşamadığı, söylemlerinin özgüvenin arttığı, farklı mücadele pratiklerini keşfettiği bir sürecin yürütüldüğü görülmektedir. Bu nedenle çalışmam, bu süreçten öncesi ile karşılaştırıldığında, 2005 – 2013 sürecine daha seyrek oranda değişmektedir.

3.4. GEZİ DİRENİŞİ VE POST-GEZİ

Gezi Direnişi, Türkiye'de birçok toplumsal dinamiğin etkilendiği kolektif bir eylemlilikti. Türkiye'nin toplumsal hareketler literatürünü de oldukça etkileyen ve zenginleştiren Gezi Direnişi, LGBTİQ+ların, LGBTİQ+ mücadelesinin görünürlüğünün, müttefik sayısının arttığı, mevcut müttefikleşmelerin güçlendiği bir alan sağlamış ve 2013 İstanbul Onur Yürüyüşü 50.000 kişiye ulaşarak Türkiye tarihindeki en yüksek katılımlı Onur Yürüyüşü olmuştur.

Gezi Direnişi'ne kadar LGBTİQ+ların mevcut hükümet tarafından tanınmama politikası devam ettirilmekteydi. Gezi Direnişi ile LGBTİQ+ların tanınması AKP tarafından olmasa da kitlesel olarak gerçekleşti ve LGBTİQ+lar, takip eden yıllarda, araçsallaştırılacak olan toplumsal kutuplaşmanın bir eksenini olmak için aday kesim konumuna gelmiş oldu. (evangelosareteos, 2022; Ozduzen & Korkut, 2020).

LGBTİQ+lar tarafından halihazırda devam ettirilen toplumsal barışa yönelik tartışmalar, Gezi Direnişi'nden kazanılan görünürlük ve artan müttefikleşme ile yükselmiştir. Kaos GL Dergisi'nin 131. (Temmuz – Ağustos 2013) ve 132. (Eylül – Ekim 2013) sayılarının teması neredeyse tamamen Gezi Direnişi ile şekillenmiştir. LGBTİQ+ hak savunucusu Levent Pişkin, Yıldız Tar ile yaptığı görüşmede artan görünürlüğünü aşağıdaki şekilde özetlemiştir.

LGBT dediğin zaman insanlar 4 tane sessiz harf yan yana geldiği için illegal örgüt zannediyordu Gezi Parkı'ndan evvel. İnsanların bildiği dilden, bildiği anlam dışında kendini ifade edebilmen meselesi. Gezi Parkı'nda onu çokça kırdık. (Pişkin, 2014)

Gezi Direniş'i'ndeki "LGBT Bloğu" (Okçuoğlu, 2013) LGBTİQ+ların politika ile ilgili düşünme ve yapıp etme biçimlerini yeniden değerlendirmelerine katkı sağlamıştır. Mehmet Sinan Birdal ve Mehmet Tarhan'ın Kaos GL Dergisi'nin 132. "Direniş" sayısındaki "Gezi Sonrası Üzerine" (2013) adlı yazılarında Gezi sonrasının LGBTİQ+lar için açtığı alanlar, yarattığı fırsatlar ve riskler üzerine odaklanmıştır. Gezi sonrası LGBTİQ+lar ve siyasi müttefikler için yeni bir patika oluşturmuştur. LGBTİQ+ların Gezi'yi temsil etme potansiyeli, Mart 2014'te gerçekleşecek yerel seçimler için LGBTİQ+ların müttefik olarak değerlendirilmesini kolaylaştırmıştır (Birdal, 2015, s. 132).

Gezi Direniş'i'nin LGBTİQ+lar için söylemsel ve spesifik fırsatlar yarattığı söylenebilir zira Gezi sonrasında dolaşıma giren ve yaygınlaşan tartışmalar, LGBTİQ+ mücadelesi için yeni alanlar açmış, var olanları genişletmiştir.

Gezi, yeni karşılaşmaları mümkün kılmış, dayanışma yaratarak kimlikleri görünür kılmış ve hem Türkiye'deki LGBT hareketi için hem de kolektif hafıza için kült bir eylem olmuştur (Ünan, 2015).

Gezi Direniş'i'nin hemen sonrası üretken bir siyaset alanını işaret ederken İstanbul Valiliği 2015 İstanbul Onur Yürüyüşü'nü yasakladığında kurumsal ve büyük ölçekli LGBTİQ+fobinin ilk örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştır. 15 Temmuz Darbe Girişimi ile uzun süreli olağanüstü hâl ilan edilmesi LGBTİQ+ hareketine yönelik spesifik hedef almalar dahil olmak üzere neredeyse Türkiye'de bütün toplumsal hareketlerin baskılandığı bir sürece girilmiştir.

Türkiye'nin 15 Temmuz Darbe Girişimi ertesinde otoriterleşmesi (Esen & Gümüşçü, 2016; Somer, 2016; Tansel, 2018; Yılmaz & Turner, 2019) ve Avrupa Birliği ile siyasi uzlaşısının azalması (İlbiz & Kaunert, 2021; Reiners & Turhan, 2021), LGBTİQ+ hareketinin genişleme potansiyelinin bulunduğu alanların hızlıca daralmasına ve Gezi öncesi kazanılmış alanların da kaybına sebebiyet vermiştir.

2023 Genel Seçimleri sürecinde ise LGBTİQ+lar, mevcut hükümet tarafından daha önce görülmemiş bir şiddetle hedef gösterilmiştir. LGBTİQ+lara yönelik medyada yer bulan nefret söylemi ve ayrımcı söylem 2022 yılında rekor seviyeye ulaşmış (Kaos GL, 2022), iktidarın LGBTİQ+lara yönelik söylemleri seçim stratejisi haline gelmiştir (Tar, 2023).

2015 ertesinde sivil toplumun genel olarak daralması ve LGBTİQ+lara yönelik sistematik şiddetin giderek artması, LGBTİQ+ hak savunucularının mücadele pratiklerini kısıtlamış ve dikkat çekmeyen/mevzi kaybetmemeye odaklı bir stratejiyi beraberinde getirmiştir.

4. BÖLÜM

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME BULGULARI

Bu araştırma çerçevesinde gerçekleştirdiğim derinlemesine görüşmeleri üç ana bölüm üzerinden temalaştırdım: Mücadele deneyimleri, aktivizm ve sivil toplum. Birçok noktada bu temalar birbiri ile kesişiyor fakat araştırmanın ana sorusu doğrultusunda bu temaların en verimli kesişimleri üreteceğini düşündüm. Çünkü LGBTİQ+ mücadelesinin öznelerinin sivil toplumla olan etkileşimini ve bu doğrultuda geliştirdikleri algının neoliberal akılsallıkla olan ilişkisini konumlandırmayı hedefliyorum.

Bulguları ikili bir kronolojiyi izleyecek şekilde sunacağım. Birinci kronolojiyi hareket ile tanışma, mücadele pratikleri, hareket algısı, hareketin dönüşümü ve son olarak hareketin kurumsallaşmış sivil toplum (kuruluşları) ile olan ilişkisi şeklinde yapılandırırken ikinci kronolojiyi ise yaş üzerinden yapılandırdım. Böylece belirlediğim temaların hareketin erken dönemindeki ve günümüze yakın dönemindeki yansımalarını görmek mümkün olmaktadır. Hareketin erken dönemini deneyimlemiş katılımcıları “+40’lar”, 2010’dan sonra harekete dahil olmuş katılımcıları ise “-30’lar” olarak gruptandırdım. Böylece aradaki minimum on yıllık makasın yaratmış olabileceği farkı vurgulayabileceğim bir alan yaratmaya çalıştım.

4.1. HAREKET İLE TANIŞMA

+40’ların hareket ile tanışmaları istisnasız olarak, yeni toplumsal hareketlerde yaygın olarak görüldüğü gibi, gündelik deneyimler üzerinden şekillenmiştir. Görüşmelerde hareket ile gündelik deneyimler üzerinden temas etmenin iki sebebi belirginleşmiştir: Kendi deneyimini anlamlandırmak için ihtiyaç duyulan bilgi ve (yalnız olmadığına dair) benzerlik arayışı ve çok daha belirleyici olduğunu düşündüğüm, hareket ile temas etmenin pratik olarak başka bir yolu olmaması. Halihazırda oldukça sınırlı, geçici ve uçucu olan (olmak zorunda olan)

örgütlenmelerle ancak motivasyonun yüksek olduğu durumlarda temas edilebiliyordu ki Behlül'ün aşağıdaki ifadesi bu durumun güzel bir örneğidir:

“LGBT hareketi içerisinde hani (*LGBTİQ+ hareketinden başka birinin*) şöyle bir sözü vardı [...], şunu söylüyordu “derdi olmayan insanın burada örgütlenmeye ihtiyacı yok” diyordu.” (Behlül, +40)

Behlül'ün (+40) alıntıladığı gibi LGBTİQ+ hareketine katılmak, Türkiye'deki büyüme aşamasında içsel bir motivasyon gerektirmekteydi. Fakat bu motivasyon sadece politik hedefler ve özgürleşme ile şekillenmiyordu, Behlül'e (+40) göre motivasyonların şekillenebileceği birçok kaynak mevcuttu:

“O yetmediğinde ve şey kaçak-göçek sevişmeler hani bir yerde şey tüketiyor da seni. Ve şey de var hani bir taraftan da gençlikle romantik olmak, istiyorsun aşık olmak istiyorsun, sadece boşalmak ya da karşı tarafın boşalması ile gelişen bir süreç hani onları yapamadığın noktada aslında hani şey böyle benim gibi insanların yanında olmalıyım dediğim bir dönem Kaos'a gidip gelmeye başladığım. Ama ilk gittiğimde de belki yazmışımdır ya da bir yerlere işte “eşcinsel politikası diyor ya!” şey diyordum hatta “lan politikanın eşcinseli mi olur?” hani “ne ayak, bunlar ne?” dediğim bir dönem de oldu.” (Behlül, +40)

Behlül'ün 1994 yılında hareket ile teması politika üretmeye dair bir motivasyon içerse de bu politikanın nasıl olacağı net değildir. “İnsanların yanında olmalıyım.” motivasyonu, tek başına politik bir kanvas sağlamaktadır. Öte yandan Bihter'in deneyimi üzerinden, 2005 sonrasında LGBTİQ+ hareketi içerisinde politize olmanın kolaylaştığı görülmektedir:

Düzenli olarak (*Bir LGBTİQ+ STK'sına*) gidip gelmelerim dışında bu işin politikasını yapmaya başlama, LGBTİ hakları için ne yapacağız, trans hakları için ne yapacağız meselesi idi. Bununla ilgili olarak sokaktaki basın açıklamalarını yazmaya kadar, çeşitli yerlerde söz almaya, konuşma yapmaya kadar çeşitli faaliyetleri örgütlemeye başlayınca dolayısıyla kendinizi de LGBTİ+ aktivisti olarak tanımlamaya başlıyorsunuz. (Bihter, +40)

Bihter'in +40 olup harekete 2006 yılında, LGBTİQ+ hareketinin politizasyonunun yükseldiği bir dönemde katılması kendisini hızlı bir şekilde LGBTİ+ aktivisti olarak

tanımlamasına yardımcı olmuştur. Firdevs'in de Bihter'e benzer şekilde belirgin şekilde politize olmuş bir katılım motivasyonuna sahiptir:

“Yani sokakta dayak yememek ya gerçekten. Ben mesela hareketin içinde, örgüt içinde de bir sürü tartışma olduğunda insanlarda böyle çok garip garip şeyler, durumlar da bile kendime öyle diyordum yani “(*kendine söyleyerek*) Hayatım sen buraya bu insanlar için gelmedin, senin burada bulunma motivasyonun-ben sokakta sevdiğim adamı, hoşlandığım adamı öptüğümde dayak yememek için mücadele ediyorum”. Bir de ben öldürülürsem cesedim sahipsiz kalmasın diye.” (Firdevs, +40)

Üç +40 katılımcının da motivasyonu heteroseksizmin tahakkümüne karşı şekillenmiştir. Firdevs ve Bihter'in katılım motivasyonlarına dair ortaklaştığı nokta ikisinin de harekete katıldıkları yılların (2003 ve 2006), Behlül'e göre (1994) daha geç olması ve katılmadan önce LGBTİQ+ hareketi dışında başka hareketlerle ilişkilenebilir olmalarıdır. Böylece harekete katılım motivasyonları hem hareketin politik olgunluğunun görece yükselmiş olması hem de benzeşebilen deneyimleri sayesinde hızlı bir şekilde somutlaşabilmiştir.

+40'ların harekete dahil olmaya başladıkları süreçte hareketin demografisi hem İstanbul hem Ankara için belirgin oranlarda benzerdir. Hareketin erişebilirliğinin kısıtlı olması, genellikle belirli özelliklere sahip kişilerin harekete katılımını kolaylaştırıyordu. Örnek olarak Firdevs'in (+40) harekete katılma sürecinde, hareketteki kişilerin demografisine yönelik gözlemleri, kendisinin farklı kesişimlerde harekete entegre olmasını zorlaştırmıştır:

LGBTİ hareketi ben geldiğimde çok üst orta sınıf beyaz Türk, ODTÜ'lü, Boğaziçili, ondan sonra böyle çok iyi eğitilmiş, dil bilen, maddi durumu iyi olan insanların çoğunlukta olduğu bir hareketti. O yüzden mesela bir başta birçok şeyden o anlamda zorlanmışım. (Firdevs, +40)

Firdevs'in de ifade ettiği gibi LGBTİ hareketi ile tanıştığı dönemde hareketteki kişiler sınıfsal, etnik ve dolayısıyla akademik olarak “ayrıcalıklı” kişilerdi. Hareketin erken döneminin bu niteliklerini doğuran nesnel koşullar, yaygınlaşmayı yavaşlatan etmenlerdendir ki Behlül (+40) özellikle İngilizce biliyor olmanın önemine değinmiştir:

Fırsatlara ve imkanlara daha fazla erişen kişiler mesela şeydi mesela daha şey oluyordu, İngilizce biliyor olmak, [...] hani eşcinsellik meselesiyle kesişimsel alanlarda olan insanların aktivizme bulaşması daha rahat. Psikoloji okuyorsan işte psikiyatri şeyi yapıyorsan işte ben sosyal hizmetler okuyordum bir başkası işte felsefe okuyorsa işte Platon'dan "İlahi Aşk" çeviriyordu, ediyordu. Bazı fırsatlar da aslında bizim kendi getirdiklerimiz ya da başka alanlarda tercihlerimiz ya da ailelerimizin potansiyeliyle oluşuyordu o yüzden onların daha rahat daha kendini ifade edebildikleri bir dönem oluyor. (Behlül, +40)

Firdevs'in nitelemesine benzer şekilde Behlül de bazı kesimlerin kendini ifade etmesinin daha kolay olduğunu belirtmiştir. Farklı ülkelerdeki/bölgelerdeki LGBTİQ+ hareketlerinin birbirinden öğrenme pratiklerini dikkate aldığımızda, bilinçlenme/bilinçlendirme ve güçlenme/güçlendirmenin hareketin erken dönemlerinden benimsenen bir taktik olduğunu görmekteyiz. Fakat bilinçlenen ve güçlenen kesimin niteliği görece ikinci planda kalmıştır çünkü bilinçlenme ve güçlenme pratikleri sadece LGBTİQ+lara hizmet eden bir pratik olmasının yanında LGBTİQ+ların heteroseksizm tarafından tanımlanış biçimini bozma ve kendimi tanımını oluşturmaya da odaklanmıştır.

-30'ların hareket ile temasına baktığımızda ise, 2010/2013 sonrası görünürlüğü ve politizasyonu artmış LGBTİQ+ hareketinin, bu grubu etkilemiş olduğunu görmekteyiz. Bu noktada da halihazırda politize olmuş deneyimler görülmektedir. Gezi Direnişi, LGBTİQ+lar ve LGBTİQ+ hareketi başta olmak üzere birçok toplumsal kesim ve hareketi bir araya getirmiştir. Gezi Direnişi'nin sağladığı alan ve görünürlük, LGBTİQ+ların harekete katılımını kolaylaştırmıştır. Deniz'in (-30) LGBTİQ+ hareketine dahil oluşu, Gezi Direnişi'nin politize edici etkisine örnek oluşturmaktadır:

Özellikle Gezi süreci biraz daha böyle toplumsal hareketleri sosyal medyadan izlemeye başladığım ve haberdar olduğum bir süreci benim için. Tam bir de benim-18 yaşındaydım Gezi yaşandığında. İşte Haziran'da Gezi oldu 2013'te Eylül'de ben İstanbul'a taşındım. Ve bu böyle daha da artık siyasetle daha içli dışı ilgilendiğim-Türkiye siyasetiyle belki- ilgilenmeye başladığım bir şeye dönüştü. Sonra işte böyle zaten İstiklal'de belirli mekanlarda takılmaya ve gece hayatına dahil olmaya başladım falan. Orada böyle işte (*bir bar ismi*) var çok böyle aktivizm yapan ya da aktivizm çevre çeperinde olan insanların takıldığı bir müdavim barıydı. Orada temas ettim ilk olarak İstanbul Onur Haftası'yla. Hani hâlihazırda zaten siyasetle vesaire

ilgilenen, hani onur haftasının varlığını-onur yürüyüşü falan tüm bunlardan haberdardım sosyal medya üzerinden. Onlarla temas edince ve hani çok da iyi anlaşınca o insanlarla komite toplantısına gitmeye başladım. (Deniz, -30)

Hareketle kurumsallaşmamış bir şekilde etkileşime girmek -30'larda da yaygın bir pratiktir. Gece hayatının LGBTİQ+lar için politik olarak örgütlenme sahası olması, hareketin ortaya çıktığı zamanlardan beri var olan ve uluşaşırı süregelmiş bir özelliktir (Gonzalez, 2022) ve Türkiye'de de benzer yansımalarının olduğu görülmektedir.

-30'lar için Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin görünürlüğünün büyük oranda dernekler üzerinden sağlanmış olması itibariyle hareket(ler)e kurumlar aracılığı ile katılmak tercih edilebilir bir patika olmaktadır. Bu tercih edilebilirliğin birkaç sebebi olduğunu düşünüyorum. Birincisi LGBTİQ+ hareketinin, iktidar tarafından sivil topluma/sivil toplum kuruluşlarına sıkıştırılmış olması. Sahip olunan resmiyet görece daha güvenli ve daha ulaşılabilir bir alan sunmaktadır. İkinci sebep, birinci ile bağlantılı olarak, daha küçük ve yerel örgütlenmelerin görünürlüklerinin daha düşük olması itibariyle daha az erişebilir olması ile alakalıdır. Hareketin, sivil toplumlaşmamış halinin daha az erişebilir ve kategorik na-meşruiyeti, kurumsallaşmış patikanın tercihini kolaylaştırmaktadır.

Hareket ile tanışma ve harekete katılma süreçlerinde okul toplulukları, kurumsallaşmış ve kurumsallaşmamış LGBTİQ+ mücadelesinin arasında/karışımı olarak var olmaktadır. Hacettepe Queer Deer, ODTÜ LGBTİQAA+ Dayanışması, Queer Anka (Ankara Üniversitesi), Kuir AYBÜ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Bilkent Renkli Düşün, İÜ Radar (İstanbul Üniversitesi) gibi üniversite toplulukları, LGBTİQ+ların hareket ile tanışmasını ve farklı mücadele pratiklerini deneyimlemelerine imkân tanımıştır.

-30 LGBTİQ+lar için için okul toplulukları, hareketle temasını oldukça kolaylaştırmıştır. LGBTİQ+ hareketinin demografik olarak genç bir hareket olması ve üniversitelerin LGBTİQ+ hareketi dahil olmak üzere birçok hareketle temas etmek ve bir parçası olmak için uygun ortam sunması 1990'larda da 2010

sonrasında da Türkiye’de işlevini korumuştur fakat -30’lar için bu patika daha belirgindir. Peyker (-30) ve Adnan (-30) mücadeleye katılma süreçlerinde okul topluluklarının etkisi açık bir şekilde görülmektedir:

201X’deydi galiba işte bu Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformuna girdim. Sonra dedim ki burada bir eksik var bir şey yok ve o zaman İstanbul’da yaşıyordum. Böyle 18-17 yaşındaydım. SPoD vardı İstanbul’da Lambda vardı. Böyle onlarla biraz tanıştım, konuştum. Sonra Ankara’ya taşındığım sene-önce Pembe Hayat mı Kaos mu hatırlamıyorum ama onlardan biriyle 2015’te tanıştım, karşılaştım falan. Aynı sene 2015 gibi bu şeyin-yazları İstanbul’a geliyordum. Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği ile bayağı haşır neşir olmuşum. Onlar da kendilerini trans feminist dernek-cis het kadın bakış açısı olmadığı için onlardan da bir şeyler kattım kazandım. Hatta böyle onların meslek uzmanlarına verdiği eğitimler vardı. X (*Okuduğu bölüm*) öğrencisiyim gelip dinleyeyim not alırım falan diye onlara gidiyordum. Sonra okulun kadın çalışmaları kulübünden-topluluğundan çıkıp (*bir üniversite LGBTIQ+ topluluğunun adı*) topluluğuna, LGBTİ topluluğuna girdim okuduğum üniversitenin. Yüksek lisansta da o topluluğun bir süre böyle yönetim-takıldık beraber. (Peyker, -30)

[...] Lisans hayatımda böyle daha sosyal hizmet bağlamında biraz daha bu konularda yani LGBTİ aktivizmi yürütüyordum ama biraz daha sosyal hizmetin içine katarak yürütüyordum. İşte ikinci bir üniversiteye başladım ve orada o üniversitenin öğrenci topluluğunun içinde aslında çok daha aktif çalışmaya başladım ve işte okul için de çeşitli böyle çalışmalar, belki eylemler filan yok diyorduk. İlk galiba o dönemde dedim yani aslında bugün tanımladığım vakitten yaklaşık 3 yıl sonra filan kendime aktivist olarak görmeye başladım. (Adnan, -30)

-30’lar ve +40’ların deneyim aktarımlarındaki en büyük farklardan biri, profesyonel(i) oldukları veya olacakları (lisans/yüksek lisans bölümlerini) alanların/mesleklerin harekete katılma aşamasında işlevselleştirmeleridir. +40’ların harekete katılımında arka planlarına dair öne çıkan ya da belirleyici olabilen faktörler Türkçe dışında diller bilmek (çoğunlukla İngilizce ve Almanca) ve genel olarak “eğitimli” olmaktır. Kişilerin profesyonelleştikleri alanlar +40’larda harekete katkı sağlayabiliyorken (Profesyonel olunan alanlara göre Kaos GL dergisinde yazmak gibi) önceliklendirilmiş bir faktör olarak belirginleşmemiştir. Fakat -30’larda kişilerin profesyonel oldukları alanlar, hareketin mevcut olarak en aktif olduğu alanda (sivil toplum) işlevselleştirilebilirdir ve hareket katılımı kolaylaştırabilmektedir.

-30'ların genel olarak hareketin bir parçası olmaya karar verdiklerinde, kaynaklara erişimlerinin yükselmiş olması itibariyle, politik olarak daha "berrak" bir tutumları mevcuttur. Buradaki "berrak"lığın sebebinin hareketin 1990'lar ve erken 2000'lerdeki kendini tanıma ve kurma aşamasının tamamlanmış olması ve kişilerin kendilerini özdeşleştirebileceği alanın mevcut olmasıdır. Fakat söz konusu berraklığı şekillendiren negatif faktörlerden biri ise özdeşleştirilip dahil olunabilecek alanların iktidar baskısı ile sıkıştırıldığı ve doğal olarak yoğunlaştığı alanlardır.

+40'lar ve -30'ların deneyimlerini "Hareketin nasıl parçası olunur?" sorusunun sağladığı bakışla incelediğimizde +40'ların oldukça sınırlı alanlarda oldukça yüksek içsel motivasyonlar ile, -30'ların ise sınırlandırılmış alanlarda (kurumsallaşmanın etkisi ve iktidar tarafından sıkıştırılmış olmak) politik olarak daha yüklü bir şekilde katıldıkları görülmektedir. -30'lar hareketin büyümüş, genişlemiş ve görünürlüğüne artmış olması sebebiyle biliş olarak (kendini ve hareketini anlamlandırma) daha nettir. Netlik ile referans verdiğim biliş hali ise politik hedeflerin daha somut bir şekilde belirlenmiş ve dışa-yönelikliğin yüksekliğidir.

Türkiye'deki neoliberalizmin gelişiminin, harekete katılma motivasyonuna direkt olarak etki ettiğini söylemek zordur. Neoliberalizmin dolaylı etkisi, daha çok harekete katılma biçimindeki değişimde görülmektedir. Hareketin belli alanları, bu alanların daha görünür ve daha meşru kılınmış olması itibariyle, harekete yeni katılacak kişiler için daha tercih edilebilir hale gelmiştir. Hareketin uzmanlıklar ve tekniklikler (technicalities) ile hizmetler ve daha derinlemesine bilgi sağlayabilecek bir nitelik elde etmesi, profesyonellere daha açık bir hale getirmiştir.

4.2. MÜCADELE PRATİKLERİ

Hareketin mücadele pratikleri hareketin devamlılığı, yaygınlığı, etkililiği, etkin olabildiği alanlar, kapsayıcılığı gibi faktörlerle şekillenmektedir. Türkiye'deki

LGBTİQ+ hareketi de bu faktörler doğrultusunda çeşitli pratikleri işlevselleştirmiştir.

+40'ların mücadele pratikleri dayanışma ve (öz)bilinçlen(dir)me ile başlamış ve erken 2000'lerde daha kamusal bir hale bürünerek eylemlere katılma, eylem örgütlenme, sempozyum/panel düzenleme gibi pratikleri içermeye başlamıştır. Hareketin erken dönemlerinde içsel motivasyonu yüksek kişilerden oluşan küçük grupların (fiziksel) bir aradalığı en eski ve merkezi mücadele pratiğidir. Kadın hareketinin gelişimine benzeyen bu süreç, Behlül'ün deneyiminde kristalize olmaktadır:

"[...] ilk gittiğim dönemde böyle iki üç ayrı toplantı silsilesi vardı işte bir perşembe toplantıları vardı bir pazar işte teknik dergi toplantısı işte dergi toplantısından sonra makale okunan tartışma vardı o toplantılar aslında benim şu andaki insanlar için de bilgi kaynakları sadece Kaos'tan ibaret olduğu için; işte şey birbirimizin deneyimlerinden öğrendiğimiz etkinliklerdi mesela şeyi konuşuyorduk; hamamdan geldim ya işte hangi gay'ler daha şeydir? Kalitelidir? Hamama giden gay'ler mi daha kalitelidir? Sinemaya gidenler mi? Parka gidenler mi? Kulübe gidenler mi? Bunlar mesela konuşmanın kendisi şeydi, çıkış noktası mesela çok şey gelebilir hani "eğlenceli" ya da "trajikomik" gelebilir ama o toplantıda şeyi fark ediyorduk, aramızda bazıları hem hamama gidiyor hem parka gidiyor, gece kulübüne de gidiyor sinemaya da gidiyor, aslında onlar ne? Hani aslında o tartışma bizi şeye götürüyordu, aktiflik-pasiflik tartışması, bunlar şeye aktifler var mıdır? Pasifler var mıdır? Herkes AP olmak zorunda mı? O toplantılar aslında bizi fark etmeden aktivizme hazırlamış". (Behlül, +40)

Behlül'ün belirttiği üzere toplantıların konuları günümüzde "eğlenceli" ya da "trajikomik" olarak nitelendirebilir olsa da büyük oranda gündelik deneyimlerdir. Kaos GL Dergisi'nin erken sayıların itibaren yapmış olduğu özgürlük ve özgürleşme vurgusu, pratiğe öncelikli olarak kendi kimliğini iktidarın tanımlamalarından uzaklaştırmak olarak yansımıştır. Bu sebepten aslında oldukça gündelik ve sıradan gözükten deneyimlerin paylaşımı, kişilerin iktidar tarafından daha az oranda şekillendirilmiş ve iktidar tanımından uzaklaşmaya daha elverişli bir alanın yaratılmasına olana sağlamıştır. Dolayısıyla Behlül'ün "o toplantılar aslında bizi fark etmeden aktivizme hazırlamış" cümlesi ekstra önem kazanmaktadır. "Eşcinsel" olmak dışında katılımı ön-koşullayan bir faktör

olmaması¹² ve sıkı bir şekilde yapılandırılmamış bir ortamın varlığı, deneyimlerin ortaklaşp farklılaşabileceği ve “normalize” edilebileceği imkanlar yaratmıştır. Erken 2000’lerde harekete katılan Firdevs de Behlül’e benzer şekilde deneyimler üzerinden bir şekillenen bir süreç aktarmıştır:

[...] İlk kez ikimiz (*ilk kez eyleme gittiği arkadaşından bahsediyor.*) böyle üniversite sınavına hazırlanıp dershaneye gittiğimiz zamanda Taksim’e gittik. Taksim’de Gezi Parkı’na gittik. Gezi Parkı’nda bir sürü lubunyayla tanıştık. Böyle şoklar şoku, şoklar şoku. Sonra onlardan bir tanesi dedi ki “Lambdaistanbul diye bir grup var, Taksim’de kendi yerleri yok o zaman, TAV diye bir kafe var, orada buluşuyorlar pazar günleri. [...] bir kere eşcinsellik hareketiydi adı. Ondan sonra neler yaşıyoruz, neler oluyor işte güvenli seks-biliyorsun dünyada da öyle yani LGBTİ mücadelesi-AIDS, özellikle böyle tehlikeli şeylerin olduğu ülkelerde AIDS organizasyonları etrafında örgütleniyor lubunyalılar çoğunlukla falan. Lambda’da da işte güvenli seks konuşuluyordu, açılma toplantıları yapılıyordu, ailemize nasıl açılıyor, iş yerinde neler yaşıyoruz öğretmen lubunyalılar bilmem ne böyle genelde... Sonrasında da yani kültür merkezine geçtiğinde de uzun yıllar devam ettirdiği pazar toplantılarıydı o. [...] yani hareketin gerçekten bir sürü zeminin olduğu insanların birbirleriyle konuşabildiği falan-benim Sezen Aksu şarkılarıyla falan anlattığım o dönem. Ondan sonra yani şeydi bir genelde benim de hatırladığım yani şey zamanı “açılma, neler yaşıyoruz? Homofobi, ayrımcılık ve buradan nasıl ilerleriz?” Ama şimdi çok kaynakları olmayan, çok gönüllülerle süren bir şey olduğu için çok böyle profesyonellikten kilometrelerce, fersah fersah uzak, çok birbiriyle biraz çay partisi gibi bir ortam vardı ama şeyi çok yüksek bir ortamdı-tartışma ve entelektüel, analiz yapma becerisi falan yüksek.” (Firdevs, +40)

Firdevs’in de Behlül’e benzer bir şekilde betimlediği nokta deneyim paylaşımı ve bilinçlenme odaklıdır. Firdevs’in deneyimlediği süreç erken 2000’lerken, Behlül’ün deneyimlediği süreç 1990’ların ortasıdır. Homofobi ve ayrımcılık ile nasıl mücadele edileceği gibi konuların gündemleşmesinin, hareketin iç konsolidasyonunun ilerlemesiyle ortaya çıktığı söylenebilir ki 2003’teki “Lezbiyen ve Geylerin Sorunları ve Toplumsal Barış İçin Çözüm Arayışları Sempozyumu” bu gündemleşmenin somut yansımasıdır. LGBTİQ+lar dışında artık LGBTİQ+ların hayatını etkileyen siyasete etki edilmeye çalışılmaktadır.

¹² Belirtmek gerekir ki Kaos GL, yarattığı alanın heteroseksist bir bakış açısına sahip olmayan herkese açık olduğu sık sık dile getirmiştir (Sayı 1, 2, 5, 11, 17). Bu nedenle eşcinsel olmak da bu toplantılara katılmak için bir ön koşul değildi.

Firdevs'in deneyimi, hareketin diğer hareketlerle iç içe geçiş sürecinin başlangıcına tanıklık etmemizi sağlamaktadır. Hareketin özgüvenin yükselmesi Firdevs'i daha da girişkenleştirmiştir:

Zaten LGBTİ+ mücadelesi feminist mücadeleyle çok erken şey zamanlarda o iç şeyi kurdu, bağlantıları kurdu çok kolay. Mesela Amargi'de bir sürü Lambda'lı vardı. SFK'da bir tür Lambda'lı vardı. Ondan sonra Lambda'da SFK'lılar, Amargi'liler vardı. Zaten bir sürü şey çok ortak yapıyorduk. Ama biz-şöyle bir şey oldu efendim bugün şey yapmazlar ama, İnsan Hakları Derneği anarşistlerle başladı. Böyle genelde şey, sonra biz SDP gibi sosyalist partiler, ÖDP gibi şeyler bizle irtibat kurdular sonra işte eylemlere çağırılıyorduk. Böyle temsilci düzeyinde, bir trans kadın öldürüldüğünde, bir nefret cinayeti olduğunda bir şey olduğunda genelde böyle örgütler temsilci yollamaya başladılar ama onu da şöyle yaptık, bir şeyle gidip bütün sol örgütlere "siz bu mücadeleyi niye sahipsiz bırakıyorsunuz?" diye hesap sorduk yani. Gittik, dedik anlattık. (Firdevs, +40)

LGBTİQ+ hareketlerinde yaygın olan özdönüşümsellik niteliğinin yanında etkileşime girdikleri hareketleri de dönüştürmek için çaba sarf etmeleri önemli bir noktadır. LGBTİQ+ hareketinde müttefikleşmeye içkin bu özellik, Firdevs'in 2004 ve sonrasındaki deneyimlerinde somutlaşmıştır:

Yani zaten yani tabii ki Kürtlerle ilişkileneceğiz çünkü Kürt lubunyalar var ama Kürt lubunyalar olmasa da Kürtlere yönelik şiddet dönecek dolanacak yine de bize gelecek. Tersane işçilerinin grevi niye önemli? Çünkü yani tersane işçilerinin arasında lubunyalar var ve açılmıyorlar yani. E biz gidip o işçilere ne diyeceğiz mesela? İşçilere kendimizi göstermeliyiz ki yalnız olmadıklarını, sendikalar içinde bir şey yaşadıklarında, işte o tersanelerde lubunyalıklarından bir şey yaşadıklarında nereye geleceklerini bilsinler. Böyle böyle yani. Nevrozlara gidiyorduk 1 Mayıs'lara gidiyorduk ay artık böyle eylem eylem, her yere gidiyorduk. Hani o kadar eylem yapıyorduk ki artık böyle iflahımız kesilmişti. (Firdevs, +40)

Kaos GL Dergisi'nin özellikle 2000 öncesi sayılarında sık sık belirtilen bütünsel ve kolektif özgürleşme vurgusunun, erken 2000'lerde hareketin eylem repertuarını ve dayanışma motivasyonunu beslediği görülmektedir. Bu dönemde hak kazanımının, tahakküm altındaki toplumsal kesimlerin dayanışması ile gerçekleşebileceği fikrinin pratik yansımaları mevcuttur.

Firdevs'in müttefik vurgusu, siyasi fırsatlar yaklaşımı içerisinde de önemli bir değişkendir çünkü hareketler ve hareket aktörleri, gelişim süreçleri içerisinde farklı müttefik(leşme) stratejileri geliştirmektedir çünkü müttefikleşme, karşısında müttefikleşilenin ve müttefiğın kendisinin tepkilerine göre sürekli-değişen bir süreçtir. Müttefikleşmeler bu bağlamda algılanan fırsat olarak ele alınabilir. LGBTİQ+ hareketinin alanını geliştirebilecek ve deneyimler üzerinden ortaklaşılabilir diğer hareketler ve özneleri, iki taraflı olarak hareketleri güçlendirecektir. Müttefik yapıları, LGBTİQ+ hareketinin Türkiye'deki erken döneminde önemli bir yere sahip olmuştur çünkü bu yapılar hem hareketin doğuşuna hem de gelişimine olanak sağlamıştır.

2006'da LGBTİQ+ hareketine dahil olmuş Bihter (+40), harekete dahil olduğu süreci "LGBTİ+ oluşumlarının dernekleşmeye başladığı yıllar" olarak nitelemektedir. Bu süreç, resmi statü kazanmış LGBTİQ+ örgütlerinin hem kendi öncelikleri hem de diğer hareketlerle daha sıkı bağlar kurduğu dönemler olmuştur. Bihter'in aktardığı üzere bağların kuvvetlenmesi, müttefik ilişkilerini geliştirmiş ve bu ilişkilerin gelişmesi eylemliliklere de yansımıştır:

(Pratiklerimiz) eylemlerdi. İş Kurumu'nun önünde basın açıklaması yapmak gibi. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun önünde basın açıklaması yapmak gibi. Mesela mum. Ölen, katledilen translarla ilgili mum eylemleri yapmak gibi. Onun dışında tam o dönem aslında mumlu eylemler yapılmaya başladığında, Eryaman Olayları dolayısıyla, tam Hrant Dink'in katli söz konusu olmuştu ve o dönem o eylemlere Hrant Dink eylemlerine katılarak bir süre ara vermişti. Daha doğrusu biz de artık burada yer alıyoruz. Aslında çok daha geniş kapsamlı şeylerdi yapılanlar. Sadece basın açıklaması yapmak şeklinde değerlendirmemek lazım. Bunun dışında çeşitli forumlar gerçekleştiriliyor, çeşitli siyasal partilerin, o dönem kimi siyasal partiler LGBTİ+ hareketiyle özellikle sol cemahta ilgilenmeye başlamıştı. DSİP gibi. Devrimci Sosyalist İşçi Partisi, Emekçi Hareket Partisi gibi partiler mesela LGBTİ+ hareketiyle ilişkilenmeleri diğer yapılara göre daha fazlaydı. Bu arada meclise de bağımsız vekiller girmişti. Demokratik Toplum Partisi'ni oluşturacak Sebahattin Yücel ve diğerleriyle lobi faaliyetleri ilk görüşmeler o zamanlar yapılmıştır. (Bihter, +40)

Bihter'in deneyimleri, büyüyen ve genişleyen bir hareketin yansımalarını içermektedir: eylem alanı ve biçimleri çeşitlendiren, farklı toplumsal kesim ve hareketlerle bağlarını güçlendiren ve müttefikleştiği alanlarda da mücadelesini

sürdüren bir hareket oluşmaya başlamıştır. Ek olarak lobiciliğin gerçekleştirilebileceği koşulların oluştuğu görülmektedir.

Lobicilik, en basit tanımıyla, lobicilerin “karar-alıcıları”, çıkarlarını temsil ettiği kesimin lehine politikaların işlerlik kazanması için etkileme girişimleridir. Tanımı gereği karar-alıcıların küçük ve elit bir kesim olarak konumlandırılması ve toplumsal bir kesimin “çıkarları” doğrultusunda etkilenmelerinin gerekliliği anti-demokratiktir zira müzakere edilen “çıkarlar” yaşama, çalışma, ayrımcılığa uğramama gibi temel hakları içermektedir. Lobiciliğin Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketindeki yansımalarına baktığımızda ise amacının daha çok LGBTİQ+lar ile ilgili sorunların bir kısmının formal siyaset tarafından gündem edilmesi, bir nevi formal siyasetin sahip olduğu kurumsal güç itibariyle müttefik edinme/muhatap alınma olduğu görülmektedir. Bihter’in 2000’li yılların başları için söyledikleri müttefik edinme/muhatap alınma durumuna örnektir:

Homofobi karşıtı buluşmalar çerçevesinde kimi akademisyenler bir araya getiriliyor, kimi sendikalar davet edilmeye çalışılıyor uluslararası temsilciler davet edilmeye çalışılıyor, Kimi mesela AKP’li vekillerden katılanlar da olmuştu. O dönem AKP daha liberal bir çizgi, İslamcı bir liberalizm diyelim öyle bir görüntü veriyordu Muhafazakâr demokratlık adı altında. O nedenle kimi unsurları kendisine eklemişti. Örneğin Zafer Üskül gibi, Homofobi Karşıtı Forum’a katılmıştı. Bu tür ilişkilene biçimleri devam ediyordu. Yine aynı yıllarda Hrant Dink katlinden sonra hem buradaki eylemlerde hem İstanbul’daki eylemlerde LGBTİ+ aktivistleri katıldı. Daha öncesinden itibaren zaten ben kendimle ilgili kısımları anlatmaya çalışıyorum onun öncesinden itibaren LGBTİ+ aktivistleri, işte 2004-2005 yıllarında ceza yasası değiştiğinde feministlerle ortaklık, daha öncesinde çok daha öncesinde anarşistlerle kurulan bir ittifak. Özellikle Savaşta Hayır Platformu’nda 2003’lerde yer almak gibi zaten aslında hani bir dizi pratik o zamana kadar olgunlaştırarak getirilmişti. (Bihter, +40)

Bihter’in belirttiği üzere erken 2000’ler hareketin hızlı bir şekilde genişlediği bir döneme işaret etmektedir. Bu süreçteki eylemlilik biçimleri, hareketin genişlemesini gösterir bir şekilde oldukça çeşitlidir. Hem formal hem informal eylemlilikler hareket içerisinde yer alabilmektedir. Firdevs’in 2004 ve 2006 yılları arasında yaşadığı müttefiklik ve dayanışma üzerinden devam eden pratikler, Bihter’in deneyimlediği 2006 sonrası döneme daha net bir şekilde yansımıştır.

Neoliberal akılsallığın ehlileştirdiği mücadele pratikleri içerisinde değerlendirilebileceğim lobcilik, araçsallaştırması itibariyle geçerli, mücadele envanterine katılan, fakat liberalleşme tavizini içeren bir pratik olarak Bihter tarafından aktarılmıştır:

Dergiyi işte yasal olarak, dergi de Kaos GL dergisi 2000'lerden itibaren bir fotokopi fanzini olmanın ötesinde yani yasal süreli dergi olma niteliğine kavuştu ki o dönem poşetin içerisine konulduğu zamanlar da oldu, işte bir sayısının pornografi sayısıydı, o pornografi sayısının toplatılması da gündeme geldi. Şimdi orada lobcilik esas amaç mıydı? Tabii ki değildi. Lobcilik bir araç yani. Şimdi dernekleştiginizde biraz önce de söyledim, yani dernekleştiginizde ve yasal mevzuatın içerisinde size sunulan olanaklar çerçevesinde, olanaklar demeyelim bazı sınırlar diyelim, sınırlar çerçevesinde belli bazı araçları devreye sokuyorsunuz. Şimdi 90'dan itibaren yürüttüğünüz şey bunu aslında mevcut sistemin, verili sistemin bürokratik aygıtlarıyla, siyasal aygıtlarıyla artık ne kadar yüz yüze gelebiliyorsanız, tartışıp konuşmaya yani bir muhatap ile konuşmaya başlama haliydi. Onun öncesindeki dönem aslında LGBTİ+'lara dair dünyadaki gündemi ve tartışmaları Türkiye'ye taşıma, bir LGBTİ+ hareketi inşa etme, bir LGBTİ+ hareketi inşa ederken aslında kimlikleri de inşa etme olarak düşünebiliriz. Yani bir eşcinsel kimliği inşa etme, bir trans kimliği de inşa etme süreçleriydi. Yani kendini arama dönemi olarak okumak gerekiyor. Orada baktığınızda eğitimle ilgili olarak da hani eğitim sistemini doğrudan hedef alan şeylerle karşılaşabilirsiniz, sağlık sistemini doğrudan hedef alan, medyayı doğrudan hedef alan. O zamanlarda daha radikal anarşizan sayılabilecek mesela bir dil, bir diskur. Tabi bu zaman içerisinde belli ölçülerde bu muhataplar ile karşılaştığınızda ister istemez kimi zaman törpülenen bir dil olmaya doğru dönüştü. Bunu da kabul etmek lazım. Ne denir böyle her şeye bir hafta yakıştırmak doğru değil, işte liberalleşti falan gibi bir şey söylemek istemem. Ama hani tabii ki ister istemez bir toplum dili belli ölçülerde liberal bir dünyaya ait bir dil. Onunla bir aşu yapılmış oldu harekete. (Bihter, +40)

Bihter'in mücadele pratiklerinin değişimine dair verdiği yukarıdaki cevap, araştırmamın ideal bir özeti olarak kabul edilebilir. Bihter, Partog'un Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketini dönemselleştirmesine benzer bir şekilde hareketi konumlandırmakta ve mücadele pratiklerinin "muhataplar"ın artmasıyla değiştiğini aktarmaktadır. Muhatapların, LGBTİQ+ hareketi için önemli bir kavram olan müttefikleşme kapsamında olduğunu düşünüyorum. Fakat müttefikleşme anlatısı genelde iktidara karşı birleşmeye referans verirken, "muhataplar" daha çok "muhatap alınma" üzerinden asimetric güç ilişkisine referans vermektedir. Bürokratik ve kurumsal alanlar (devlet, Avrupa Birliği, dernekleşebilme vb.) tarafından muhatap alınma, mücadele pratiklerine ve söylemine asıl etkiyi

göstermektedir. Sermayeye tabii alanlar tarafından kapsanmak, kapsanılan alanın avantajlarının ve dezavantajlarının bir arada olduğu bir müzakere sürecini beraberinde getirmektedir.

-30'ların mücadele pratikleri ise, daha karmaşıklaşmış bir bağlamda şekillenmiştir. Karmaşıklaşmasının sebebi, daha görünür hale gelmiş ve özellikle Gezi Direnişi ile daha da yaygınlaşmış bir LGBTİQ+ hareketi söz konusu iken, iktidar baskısının LGBTİQ+ları çok daha açık ve direkt bir şekilde hedef alması ile büyüyen kurumsal ve kitleselleşebilen devlet LGBTİQ+fobisinin varlığıdır. Özellikle erken 2000'lere kadar LGBTİQ+ların resmiyette görmezden gelinişine karşı yürütülen mücadele, -30'ların örgütlenmeye başladığı dönemde artık günah keçisi ilan edilmiş ve direkt olarak hedef gösterilmeye başlanmış LGBTİQ+lar çevresinde şekillenmeye başlamıştır. +40'ların mücadele pratikleri alan genişletmek, müttefikleri arttırmak ve somut kazanımları hedeflerken -30'ların mücadele pratikleri mevzi kaybetmemeye odaklanan bir bağlam içerisinde şekillenmiştir. Bu nedenle Türkiye'deki LGBTİQ+ mücadelesinde akılsallığın dönüşümünü, formal siyasetteki fobik dönüşümü dikkate alarak incelemek oldukça önemlidir aksi takdirde yaşanan dönüşüm rastgele anlaşılacaktır.

Kurumsallaşmış aktivizme dair -30'ların yaklaşımı uzlaşım noktasında değildir. Katılımcıların görüşlerinin, kurumsal aktivizmin sınırlılığına değinmesi ise ortaklaşmış bir konudur. Örneğin hem Deniz (-30) hem Adnan (-30), kurumsallaşmış aktivizmin etkililiğini ve etki alanını kısıtlı bulmaktadır:

Daha önce böyle yani-hâlâ bu arada şuna inanmıyorum mesela sadece işte tüzel kişiliği olan ve kurumsallaşmış sivil toplum örgütleriyle LGBTİ+ meselesinin çözülebileceğine inanmıyorum. Bazı iyileştirmeler yapılabilir. Çünkü bu dernekler biraz daha hem sistem içi olan hem de sistemi iyileştirmeye çalışan dernekler, temel amaçları ve kullandıkları araçlar da bunlara uygun vesaire falan. Dolayısıyla sadece buraya sıkışmış bir mücadelenin eksik olduğunu düşünüyorum. (Deniz, -30)

Topluluktayken [Üniversitenin LGBTİQ+ kulübünde] şu vardı direkt: LGBT+ların yani -şimdiki aktivizmim ile topluluktaki aktivizmim amaçsal olarak benzeşiyor; hayatlarını iyileştirmek, bu konuda savunuculuk yapmak. Ama şu anki aktivizmimde, profesyonel aktivizminde meslektaşlarım var,

onların da aslında bir türlü bir şekilde eğitim vermek, kapasitesini yükseltmek, bu LGBT+'ların kapsayan ama aşan bir pratik oluyor artık. Çünkü önceden topluluktaiken direkt LGBT+'ların okuldaki, kampüsteki, şehirdeki yaşamları varken şimdi LGBT+'lar dışındaki aktörler de olayın içinde. Bunun ne kadar etkili olduğunu tartışılabilir buluyorum. (Adnan, -30)

İfadelerinde kurumsallaşmış aktivizmin etkililiğini ve etki alanını kısıtlı olarak değerlendiren Deniz ve Adnan, bu darlığın kaynağının tam olarak ne olduğu belirtilmemekle beraber Bihter'in (+40) "muhatap alınma" kullanımının referans verdiği ehlileştirilmiş bir savunuculuğun etkisi olduğunu düşünüyor. Hak savunuculuğunun işleşmesi ve işleşen alanın maddi dış bağımlılığının ve süreksizliğinin yarattığı prekaryatik koşullar, LGBTIQ+ hakları savunuculuğunun sivil topluma sıkıştırılmasına ek olarak etkileri daha da azaltabilmektedir.

Kurumsal ile kurumsal olmayan savunuculuk alan arasındaki ilişkinin genellikle tamamlayıcılık üzerinden -30'ların söylemlerine yansıdığı görülmektedir. "Sokak aktivizmi" ve "salon aktivizmi" kategorizasyonu bu ilişkinin somutlaştığı taraflar olarak aktarılmıştır. İkisine aynı anda kanalize olmanın imkansızlığı noktasında şüpheleri olan Nihal (-30) şöyle devam etmektedir:

Sokak aktivizmi ile daha savunuculuk salon aktivizmi arasında fark var. İkisi birbirinin yerini tutmuyor, ikisi de birbirinin değilleyen şeyler değil ama ikisi de olmalı. Bir insan aynı anda ikisini yapabilir, ikisine de tam angaje olabilir mi? Ondan emin değilim. (Nihal, -30)

Görüşme boyunca Nihal'in kurumsal aktivizme ve hiyerarşik yapılanmalara olumlu bir yaklaşım sergilerken "salon aktivizmi" betimlemesini kullanması beni şaşırttı çünkü salon aktivizmi genel olarak pejoratif bir şekilde kullanılmaktadır. Bunun üzerine Nihal'e "salon aktivizmi" betimlemesini kullanma sebebini sordum.

Şöyle ya aslında salon aktivizmi çok doğru bir ifade değil. Bir yandan sokak aktivizmi yapan da bir kurumdayım. Türkiye'de yapamıyor şu an ama biz eskiden yapardık. Yani biz (*çalıştığı insan hakları kurumunda*) basın açıklaması da yapardık. Metroda eylem de yapardık. Her türlü sokak, [bir kurum] karşısında haftalarca [eylem yaptık.] [...] Yani şu an asla yapamayız. Öyle bir şey ama bir dönemin Türkiye'sinde buna izin veriliyordu ya da bu mümkündü. Böyle bir karşılaştırma kurmuyorum aslında, salon aktivizmi [kullanımı] bu açıdan doğru olmadı. (Nihal, -30)

Nihal'in "salon aktivizmi" ile ilgili soruma "doğru bir kullanım değil" şeklinde cevap vermesi, salon aktivizmi betimlemesinin yaygın pejoratif anlamını doğrular niteliktedir. Ek olarak Nihal'in açıklaması "salon aktivizmi yapmak, sokak aktivizmi yapmaya engel değil" anlamını da içermektedir. "Salon aktivizmi" kurumlar, otoriteler, fon verenler, karar-alıcılar ile hak savunucularının lobicilik, imza kampanyası gibi bürokratik etkileşimlere referans verirken, "sokak aktivizmi" protestolar, gösteriler, yürüyüşlere referans vermektedir. İki kategori arasındaki asıl ayrım için mücadele pratiklerinden ileri gelmektedir ve basın açıklaması, eylem yapmak, mum yakmak sokak aktivizmine ait olarak aktarılmaktadır. Somutlaşan bir önemli noktanın da "salon aktivizmi", hak savunucularını devletlerin ideolojik aygıtları ile bir araya getirmesi, "sokak aktivizmi"nin ise devletin baskı aygıtları ile karşı karşıya getirmesi olduğunu düşünüyorum. Hem aygıtlar arası asimetrinin hem de bir araya gelme – karşı karşıya gelme asimetrisinin, savunucuların salon aktivizmine dair tepkiselliğini içermesini mümkün kılabilir. Firdevs'in (+40) kurumsal aktivizm eleştirisi de "salon aktivizmi" betimlemesinin pejoratif kullanımına örnek oluşturmaktadır:

[İstanbul Onur Yürüyüşü ertesinde] dediler ki bize Belçika'dan bir tane bir aktivist ekip geldi, o 25 metre bayrak var ya, onu da onlar getirdi. Sonra bütün eylem bitti falan bayrağı bunlar topladılar, sonra dediler ki Belçika Konsolosluğu'nda, Sıraselviler'de, Onur Haftası ekibine sadece, bir kokteyl düzenliyoruz falan. Ben İngilizce bilmiyorum [...]. Ondan sonra gittik. [...] Gittik biz, yani kan ter içinde halimizle. Diğerleri yanlarında yedek kıyafetler getirmişler. Abi ben sinir oldum gittim, inat ettim gittim. Çünkü şey dediler ben çalıştım, çalışanlar bunlar, siz hiçbir şey yapmadınız Onur Haftası Komisyonu'nda ve siz mi gidiyorsunuz bu kokteyle? Niye ki yani? diye. Ve Onur Haftası Komisyonu'ndaki paçoz bir grup lubunyayı da aldım götürdüm beraber. Bu Belçikalı grup, ay kokteyller içiliyor, ay kanepeler geliyor falan. Asla kimseyle konuşamıyoruz çünkü orası bize ait, ait olduğumuz bir yer değil ki yani. [Bir LGBTİQ+ kurumunun] kurucuları bütün konuşmaları yaptılar ettiler, kimlerle konuşacaklarını, dil biliyorlar eğitilmişler falan filan. (Firdevs, +40)

Firdevs'in aktardığı anı, "salon aktivizmi" betimlemesinin pejoratif nitelik kazandığı jenerik kategoriye aittir. İçerlemişlik ve öfkeye eşlik eden na-aidiyet (non-belonging) oldukça yüklü bir deneyimdir. Sokakla olan aktif bağı ile meşruiyet ve görünürlük elde etmiş LGBTİQ+ mücadelesinin bir öznesinin,

bürokratikleşmiş bir alanda neredeyse cebri bir şekilde muhatap alınmasının yarattığı sarsıntı, “salonda” olanlara karşı tepki oluşturmaktadır.

-30 katılımcılarda yaygın olan bir başka deneyim, üniversite hayatlarının LGBTİQ+ hareketinin bir parçası haline gelmelerini kolaylaştırması veya pekiştirmesidir. Üniversitelerdeki genellikle resmileşmemiş/resmileştirilmemiş LGBTİQ+ öğrenci toplulukları etrafında bir araya gelen öğrenciler, harekete dair ilk etkileşimleri bu alanlarda yaşamışlardır. Adnan, Peyker ve Nihal’in ifadeleri buna örnektir:

Yani aslında lisans hayatımda böyle daha sosyal hizmet bağlamında biraz daha bu konularda yani LGBTİ aktivizmi yürütüyordum ama biraz daha sosyal hizmetin içine katarak yürütüyordum. İşte ikinci bir üniversiteye başladım ve orada o üniversitenin öğrenci topluluğunun içinde aslında çok daha aktif çalışmaya başladım ve işte okul içinde çeşitli böyle çalışmalar, belki eylemler [...] (Adnan, -30)

[İstanbul’da bir üniversitede] [bir üniversite LGBTİQ+ topluluğu] vardı. 2012 yılında ilk orada örgütlendim aslında. Bu toplulukla tanışmam da şöyle oluyor, Homofobi, Transfobi, Bifobi Karşıtı Öğrenci Buluşmaları vardı. O zaman üniversiteler arası ulusal bir buluşma, onun bir buluşması Yeşil Ev’de oldu. Taksim’de Beyoğlu’nda. Bu Yeşiller ve Sol Geleceğin şeyi orada. Orada üniversitenin LGBT topluluğundan X [*kişi ismi*] ile tanıştım. O beni örgütledi. [...] Sonrasında da Y [*resmi bir insan hakları örgütü*] aktivist grubunda örgütlenmeye başladım. O da Gezi Olayları ile başladı. (Nihal, -30)

Üniversitelerdeki LGBTİQ+ örgütlülükleri, Türkiye’de LeGaTo ile 1996’ya kadar giden bir tarihe sahiptir (Yıldız, 2007, s. 46). Üniversitelerin, aileden uzak olmak, farklı LGBTİQ+lar ile tanışabilmek, kentte olmak (D’emilio, 2006) gibi fırsatlar sağlaması itibariyle hareket için uygun ortamın sağlanması bunu özellikle kolaylaştırmıştır.

Örgütlendikleri yıllarda üniversiteye erişimin daha düşük olması ve farklı örgütlenme pratiklerinin (direkt toplantılara katılabilme, eylem yapabilme vb.) işlevselleştirilebilir olması itibariyle +40’ların aktardıkları mücadele pratiklerinde bir alan olarak üniversite önemli ve etkin fakat tek değildir. Üniversitedeki LGBTİQ+ların hareketle olan organik bağı genel olarak korunagelmemiş olsa da -

30'larda üniversite deneyiminin daha belirleyici olmasının hareketin sıkıştığı alanlardan birinin üniversiteler olması ile ilgilidir. Kamusal alandaki LGBTİQ+ görünürlüğünün ve eylemliliğinin Gezi Direnişi sonrasında devlet tarafından daha kapsamlı şekilde ortadan kaldırılması ile üniversiteler LGBTİQ+ların hareket alanlarının görece daha geniş kalabildiği alanlara dönüşmüştür. -30'ların deneyimlerinde üniversitelerde hareketin kurumsallaşmamış halinin öneminin arttığını görülmektedir.

-30'lar mücadele pratiklerini aktarıırken profesyonel olan/profesyonel olmayan ayrımı yapmaktadırlar. +40'larda mücadele pratiklerine dair bu tür bir ayrım direkt olarak profesyonel olan/olmayan üzerinden yapmamıştır fakat -30'larda bu ayrım, Deniz (-30) ve Peyker (-30) gibi katılımcılar tarafından net bir şekilde dile getirilmiştir:

2016'dan beri de LGBTİ+ aktivizmi yapıyorum. Geçen yıla kadar bunu böyle-hani profesyonel olmayan ve para kazanmadığım bir şeydi benim [...] kampanya odaklı işlerde de bulundum. [...] böyle fon almayan, tüzel kişiliği olmayan vesaire bir örgütte bulundum. (Deniz, -30)

[...] bir yerlerde gönüllülük falan devam etti bu sırada. Üç senedir de profesyonel olarak çalışıyorum. (Peyker, -30)

-30 katılımcıların profesyonel olan/olmayan ayrımı üzerinden aktardıkları pratikler de farklılaşmaktadır.

İşte Onur Haftası ve yürüyüşünü organize eden ekipteydim. Onun dışında böyle kampanya odaklı çalışmalarda yer aldım. İşte mesela "DİREN" diye bir transın açlık grevine girdiği süreçte onun kampanya ekibindeydim. İşte 2017'deki "Referanduma Hayır"ı örgütleyen lubunyalar vardı, o kampanya ekibindeydim. (Deniz, -30)

Yani emin değilim çünkü aslında ayrı kimlikler oradaki pratiklerimde daha aslında alanda daha böyle daha şey bir yerdeydim, daha aktif mi diyeyim daha provokatif (gülerek). Yani şu anki halim biraz daha meslek profesyoneli gibi bir yerden bir aktivizm olduğu için aslında çok benzeşmiyorlar bir taraftan, çok ayrı şeyler. (Adnan, -30)

[Resmi bir insan hakları örgütünden bahsediyor] daha benim dünyama hitap etmeye başladığı zaman içerisinde o kurumsallık bürokrasi çok *humble* bulsam da hiyerarşik bulsam da beni çeken şeylerden birisi idi. Antihiyerarşik örgütlenmeye karşıyım. Bunun çok tüketici olduğunu düşünüyorum. Ve liderlik mefhumuna inanan bir insanım. O yüzden benim için farkı var tabii ki. (Nihal, -30)

Aktivistlerin kendi aktivizmlerini kategorize etmesi, farklı aktivizmlerin kapsadıkları alanlara ve sınırlılıklara dair bilişlerinin varlığının göstergesidir. Farklı girdilerin aynı çıktıları vermeyeceğine dair kategorik bilgiyi de gösteren bu bilişler, sorunsallaştırdığım neoliberal akılsallığın yaygınlığına dair soru işaretleri doğurmaktadır. Neoliberal akılsallığın LGBTİQ+ hareketindeki yansıması, bireysel olarak güçlendirilmiş ve kapasiteleri arttırılmış LGBTİQ+ların dezavantajlı konumlarından başarıları ile sınırlanabilecekleri düşüncesi ve hareket pratiklerinin bu düşünceye uyumlaştırılmasıdır. Bu düşünsel akışta özgürlüğün yeniden çerçevelenmesi ve bu özgürlüğe yönelik yeni bir yol haritasının sunulması söz konusudur.

-30 katılımcıların deneyimlerini dikkate aldığımızda, özgürlüğün ve mücadele pratiklerinin farklı bir patikaya girmesi, belirli bir tür akılsallığın yaygınlaşması ile sonuçlanmış görünmemektedir. Kaos GL Dergisi'nin 1990'larda aktardığı özgürlük anlayışının terk edildiğine dair açık bir düşünce belirgin değildir. Kaos GL'nin anarşist ve toptan özgürleşme anlayışının terkinden ziyade bu anlayışın, Türkiye'nin ve hareketin siyasi dönüşümü itibarıyla (mümkün kılınmış) başka anlayışlarla birleşimi söz konusudur. Adnan'ın LGBTİQ+ hareketinde profesyonel olarak çalışıyor olması söz konusu birleşime bir örnek oluşturmaktadır:

[...] zaten mesleki olarak da çalıştığım alan tam olarak aslında çok benzer bir noktadan olduğu için zaten yürüttüğüm bir aktivizm varken mesleki olarak da bunu yapabilme halim olduğu için aslında ikisinin birleştirme. Birleştirmek zaten istediğin şeydi, öyle de yaptım. Ancak dediğim gibi aslında ikisinin birleşmesi çok daha yeni bir şeydi. O yeni bir aktivizm hali doğuruyor ve öncekinden daha ayrı bir yere getiriyor. (Adnan, -30)

-30 ve +40'ların mücadele pratiklerine baktığımızda siyasetin, LGBTİQ+ hareketini şekillendirmesinin etkileri görülmektedir. +40'lar LGBTİQ+ların ve

oluşturup kapsadıkları alanların devlet tarafından, tanımama itibariyle, daha az baskı altında olduğu ve Avrupa Birliği uyum sürecinin başlamasının getirdiği artmış nispi örgütlenme özgürlüğü ile mücadele pratiklerini daha kitlesel tutabilmişlerdir. -30'larda ise Gezi Direnişi'nin ertesinde kurumsallaşmış mücadele pratikleri daha yaygındır. Söz konusu yaygınlığın sebebinin, aktif bir şekilde kurumsallaşmış pratikleri tercih etmeleri olduğu söylenemez. 2015 ertesinde LGBTİQ+lara karşı artan sistematik ve örgütlü şiddetin, LGBTİQ+ mücadelesini mevzi kaybetmemeye yönelik pratiklere yöneltmiştir. Bu pratiklerin LGBTİQ+lar tarafından "özgürlüğe giden yeni ve tek yol" olarak benimsendiğini söylemek imkansızdır. Bilakis, LGBTİQ+lar benimsedikleri mücadele pratiklerinin sınırlılıklarının farkındalar ve bu doğrultuda hareket etmektedirler.

Benimsenen mücadele pratiklerine yönelik "içerden" eleştiriler ise benimsenen mücadele pratiklerinin, LGBTİQ+ların amaçladıkları kazanıma hizmet etmediği ve etmeyeceği düşüncesinden ileri gelmektedir. Bu eleştiriler, biçimsel olarak neoliberal akılsallığın LGBTİQ+ mücadelesine olan etkisine yönelik eleştiriler ile oldukça benzerdir: dışlayıcı pratikler içermesi (uzmanlık, lobcilik vb.), sınıfsal ayrıcalıkların belirleyiciliği (dil bilme, eğitim seviyesi vb.), bireysel ve kurumsal gelişimi önceliklendirmesi (kapasite ve verimlilik odaklılık) ve dış etkilere açıklık (fon veren kuruluşların yaptırım ve çerçeve belirleme gücü). Fakat literatürde neoliberal akılsallığın benimsenmesi ile demokratik alanların kaybı ile mevzi kaybetmeme amacıyla bu akılsallığa ait görünen pratiklerin benimsenmesi arasındaki fark belirginleştirilmemiştir. Katılımcıların mücadele pratiklerine dair verdiği cevaplar, söz konusu farkı belirginleştirmiştir.

Son olarak mücadele pratiklerini etkileyen faktör olarak müttefik ve muhatap farkına değinmek istiyorum. Her ne kadar "muhatap" sadece bir katılımcı tarafından (Bihter, +40) kullanılmış olsa da açıklayıcılık potansiyeli yüksek bir kavramsallaştırma olduğunu düşünüyorum. Müttefikleşme, Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin erken (1990 – 2000) ve büyüme (2000 – 2014) döneminde daha olası, olanaklı ve sık işlevselleştirilen bir pratik iken, 2014 sonrası değişen siyasi konjonktür itibariyle azalmaya başlamıştır. Muhatap alınma ise daralan

alandan işlevselleştirilebilir kalan kısmına yönelik eğilimi arttırmıştır. Eğer LGBTİQ+lar sendikalar, siyasi partiler, barolar, diğer insan hakları savunucuları ile daha az müttefikleşebiliyorlarsa, muhatap alındıkları ve kaynak sağlayan alanlarla daha çok bulunmaları kaçınılmazdır. Bu stratejik tercih ve/veya zorunluluk, neoliberal akılsallığın benimsenmiş olduğuna dair kanıt oluşturmamaktadır. Bu durum aynı zamanda siyasi fırsatlar yaklaşımı çerçevesinde de makro ölçekte dönüşüme uğrayan siyasi konjonktürün LGBTİQ+ hareketinin stratejik kararlarını nasıl etkilediğini göstermektedir. Müttefik – muhatap dönüşümünü siyasi fırsatlar yaklaşımı içerisinde daha iyi anlamak için Kirk ve Medson’ın *After the Ball* (1989) adlı eserinde sundukları “*unwelcome opportunity*” kavramını kullanmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Kirky ve Medson, HIV/AIDS epidemisinin LGBTİQ+ aktivizminin “tembellik” yapma lüksünü ortadan kaldırdığını ve istemeyerek de olsa mücadeleyi belli bir patikaya soktuğunu savunmaktadır (1989, s. 27). Olumsuz dış koşulların hareketin gidişatını direkt olarak olumlu etkilemesini “*unwelcome opportunity*” olarak adlandırmaktadırlar. Türkiye’deki siyasi konjonktürün LGBTİQ+ların hareket alanını kısıtlaması, LGBTİQ+ların sivil toplum alanında retorik ve söylemsel fırsatları işlevselleştirerek bu alanda hak savunuculuğunu kurumsallaştırması, “*unwelcome opportunity*”nin koşullardan mekanizmalara olacak şekilde dönüşüme uğratılmasıdır. Koşulların, kurumsallaştırılarak mekanizmalara dönüştürülmesi hem kısa dönem hem de uzun dönem için bir çözüm olabilecek şekilde işlev kazanmıştır.

4.3. SİVİL TOPLUM VE UZMANLIK

Neoliberal akılsallık ile şekillenen aktivizmlerde, kurumsallaşma ve uzmanlaşmanın getirdiği “daha meşru olma” niteliği, daha fazla kaynağa erişimi sağlayabilmektedir.

LGBTİQ+ların halihazırda devletler tarafından baskıya maruz bırakılması veya yalnızlaştırılması ile erişilebilir temel hizmetlerin sayısının azalması ve devletlerin çekildiği hizmet alanlarının STK’lar tarafından doldurulması, uzmanlaşmayı

LGBTİQ+ STK'ları için daha kritik kılmaktadır. Bu kesişim ve kritiklik, ILGA'nın erken döneminden itibaren, Türkiye'de de 2003'ten itibaren günümüze yaklaştıkça belirginleşmiştir. Hem neoliberal akılsallığın pratik yansımaları hem de LGBTİQ+ların ihtiyaçlarının varlığı, özellikle sağlık ve hukuk gibi alanlardaki, paydası artan uzmanlıklarının olumlu yanlarına işaret etmektedir. Zira literatürde uzmanlaşma çoğu zaman negatif yanları ile dile getirilmiştir. Skocpol (2000) ile McCharty ve Zald'ın (1977) uzmanlaşmanın, uzmanlaşılan alandaki doğal veya resmi üyelerin etkisini azaltacağı argümanları LGBTİQ+ hareketi söz konusu olduğunda daha az geçerli hale geldiği söylenebilir, çünkü uzmanların artması ve uzmanlaşmanın yaygınlaşması nesnel ihtiyaçlara cevaben ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda günümüze yakın araştırmalarda, sivil toplumda uzmanlaşmanın sahip olduğu kötü ün, görece azalmıştır (Diefenbach, 2019; Heylen vd., 2020). Ek olarak Avrupa'daki LGBTİQ+ örgütlerinin profesyonelleşmeye dair belirgin bir negatif tutumları mevcut değildir (McKenzie, 2020).

Araştırma kapsamında yapılan derinlemesine görüşmelerde, Avrupa kaynaklı araştırmaların sonuçlarına benzer şekilde uzmanlığa dair açık bir negatif tutum ortaya çıkmadı. Ortaya çıkan tema daha ziyade uzmanlığın işlevselleşme biçimi oldu. Katılımcılar daha çok uzmanlığın kendi deneyimlerini nasıl etkilediği üzerine odaklanmışlardır. Örnek olarak Bihter, uzmanlığın ihtiyaçlar ve işlevselleştirilebilen pratikler sebebiyle zorunlulaşmasına dikkate çekmektedir:

[...] işte bir uzman şeyi alma-ama belki de koşullar bunu bazen dayatıyor. Sonuçta o alanda işte bir kaynak geliştirme vesaire, uzmanına ihtiyaç duyuyorsunuz. Kaynak geliştirme uzmanına ihtiyaç duyduğunuzda da o alanda hakikaten işte çalışmış, belli bir birikimi olan, deneyimi diyelim tecrübesi olan birini oraya zaruri kılıyor. Çünkü bu örgütler artık hani büyümüş haldeler yani en azından kurumsal kapasiteleri gelişmiş durumda [...] (Bihter, +40)

Bihter'in belirttiği üzere LGBTİQ+ hareketinin olgunlaşması daha fazla kaynağı olası kılmaya başladığı için bu kaynaklara ulaşmada uzmanlık bir gereklilik haline gelmiştir çünkü artık kaynaklar, kurumsallaşma ve geliştirilen politikalar itibariyle daha erişilebilirdir. Bihter'in uzmanlık ihtiyacı konumlandırması, literatürde risk olarak belirtilen üye temsiliyeti azaltıcı etkisinden uzaktadır. Uzmanlaşmanın

önemli olduğunu ancak bu konuya da eleştirel yaklaştığını belirten Behlül (+40) şöyle devam etmektedir:

Biz (*çalıştığı dernekten bahsediyor*) uzmanlaşmayı yaptığın işte uzmanlaşılması olarak tarifliyoruz. Bizim için yaptığın işte uzmanlaşmak önemli. Dış uzmanlar, dışarıdaki uzmanlar noktasında biraz daha şu noktada şöyle bir eleştirimiz hep var, ne yazık ki hareketin gündemini ve LGBT alanını bilmeden kariyer yapıyorlar ve dışarıda yaptıkları kariyer bunu şeyi zorluyor, bizimle ilişkisini sürdürmekte zorlaştırıyor. (Behlül, +40)

Behlül'ün dış uzmanlar eleştirisi, literatürdeki üye temsiliyetinin azalması riskine karşı alınmış bir önlem olarak öne çıkmaktadır. LGBTİQ+ hareketinin çeşitli dinamiklerine hâkim kişilerin uzman olarak seçilmesi, her iki tarafın da (hizmet alan ve hizmet sağlayan) işini kolaylaştırmaktadır. Ek olarak “dış uzmanın ilişkisini sürdürmekte zorlanması”nın vurgulanması LGBTİQ+ hareketinde kurulan kurum-kurum, kurum-kşi bağlarının önemini göstermektedir. Kurulan bağlar basit bir hizmet alma – verme ilişkisinden farklı olarak kalıcılığa isteğini göstermektedir. Kalıcı bağlar, Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin söylem üretmeye başladığı erken 90'lardan itibaren belirgindir ve pratiklerine müttefikleşme olarak yansımıştır. Behlül'ün uzmanları konumlandırışı profesyonel bir hizmet satın almaktan fazlasıdır:

[...] sendikalar müttefikimiz, eğitimciler müttefikimiz, sağlık ve ruh sağlığı alanında çalışanlar, sosyal hizmet uzmanları bizim müttefikimiz, özellikle akıl sağlığı, ruh sağlığı, sosyal hizmet eğitim ve barolar mesela 2017-2020 arasında 3 sene boyunca şeye yatırım yaptık, daha önce de yapıyorduk bunlara 2011'de başladık biz öğretmen eğitimi, sosyal hizmet uzmanları, doktorlar [...]. (Behlül, +40)

Behlül tarafından uzmanlar LGBTİQ+ların ihtiyaçlarına yönelik iyileştirme ve kolaylaştırma çalışmaları yapan, bir nevi potansiyel aktivist olarak konumlandırılmaktadır. Behlül (+40) ve Bihter'in (+40) görüşlerine zıt olarak Firdevs (+40), uzmanlığa daha eleştirel yaklaşmaktadır. Firdevs'in uzmanlaşılacak alanları ve eylemleri niteleme biçimi, “ibaretleşme” teması altında okunabilir. “İbaretleşme” temalı eleştiriler sivil toplum kuruluşları ile yürütebilen, benimsenmiş ve yaygınlaşmış pratiklerin informal, kurumsal olmayan, devletin

baskı aygıtları ile karşı karşıya gelme ihtimali daha yüksek pratiklerin yerini almasına referans vermektedir. Firdevs, bu durumun, literatürde de vurgulanan, üye temsiliyetinin azalması ile sonuçlandığını savunmaktadır:

[...] mevzu artık çok konformist. Yani raporlar yayınlansın, bunda hiç sorun yok, onların hepsi işe yarıyor tabii ki. Ama sen, sokakla, tabanla ilişkini kestiğinde, bir milyon tane kokteyle katıl, anlat LGBT'leri sonra, LGBT'lerden haberin yok senin. Yani onları duymuyorsun, onları dinlemiyorsun. (Firdevs, +40)

Firdevs, ek olarak uzmanlıkların, özellikle ücretli olanların, LGBTİQ+ların ihtiyaçlarını önceliklendirmesini eleştirmektedir. Firdevs'in eleştirisi uzmanlığın varlığının doğurabileceği üye-dışlayıcı riske değil, uzmanlığın yoğunlaştığı alanların yaratabileceği sonuçlara yöneliktir ki bunlardan birisi de gönüllü çalıştırma/çalışmadır:

[...] şunu öğrendim SPoD'un danışma hattı gönüllüymüş hepsi. [...] Danışma hattı kampanyadan bir milyon kat daha faydalı bir şey değil mi? Sen niye orada gönüllü çalıştırıyorsun insanları ayıp değil mi? (Firdevs, +40)

Faydalı uzmanlığın nasıl olabileceği ise sahip olunan yetkinlik ile LGBTİQ+ kimliğinin açık bir şekilde bir arada var olabilmesi olarak tariflenmektedir. Bu tarif, uzmanlığın barındırdığı üye-dışlayıcı, temsiliyet-azaltıcı ve mücadeleyi aşırı-tekniikleştirici risklerine bir karşı-strateji oluşturmaktadır. Bu hareket/mücadele içerisinde olanların aynı zamanda öznesi olma ve politik bir duruşunun gerekliliğinin öneminden bahseden Bihter (+40) avukat örneği üzerinden bu durumu ifade etmektedir:

[...] Yani örneğin lobi ile ilgili bir çalışma yürüteceksiniz. Lobcilik ile ilgili diyelim ki daha önce bu alanda çalışmış, gayet LGBTİ+'ları bilen, mesela yani zaten bunu destekçisi olan, bunun doğrudan politikasını yapan ve mesela kalkıp da işte bir sorduğunda-yoo ben LGBTİ+ değilim, sadece çalışıyorum-gibi değil de bunun bizatihi politikasını yapan arkadaşların orada oluyor olması önemlidir. Mesela avukat arkadaşlarla da ilk baştaki ilişkilerimizi düşünün. Yani en başta açık kimlikli LGBTİ+ avukatlar yoktu ve hani bu genelde LGBTİ+ politikasına destek vere avukatlar üzerinden yürüyordu. Şu an açık kimlikli LGBTİ+ avukatlar var. Şimdi o nedenle şeye bakmak lazım, nerelerde, kimlerle bir araya gelinebilecek. Bir toptan reddiyetin de söz konusu olmaması gerekir. (Bihter, +40)

Bihter'in uzmanlık tarifi, aynı yaş grubundan uzmanlığa dair yöneltilen eleştirilere cevap vermektedir: LGBTİQ+ların ihtiyaçlarını doğru bir şekilde önceliklendirmiş, LGBTİQ+ kimliklerini stigmatize etmeden taşıyan ve müttefiklerin/müttefikleşmenin önemini göz ardı etmeyen bir uzmanlık. Bu doğrultuda uzmanlığın önceliklendirilmiş gerekliliği kabul edilmekte ve bu uzmanlığı, aktivist kimliğini kaybetmeyen bir tarif şekillendirmektedir.

Birbirine yakın yıllarda LGBTİQ+ mücadelesine dahil olmuş +40'ların sivil toplum ve uzmanlık söz konusu olduğunda ortak bir görüşe sahip olmadığı görülmektedir. Uzmanlığa yönelik tutum farklılığı, katılımcıların LGBTİQ+ hakları alanında faaliyet gösteren kurumlarla iş birliği içerisinde olup olmaması ile ilişkili olabilir zira uzmanlığa yönelik daha total eleştiriler, mücadelesini kurumlar ile yürütmeyen kişiler tarafından üretilmiştir.

-30'ların uzmanlığa dair görüşleri ise +40'lar ile karşılaştırıldığında daha spesifiktir ve göre daha ılımlıdır. LGBTİQ+ mücadelesi içerisinde uzmanlığın tercih edilir biçimleri +40'lar ile benzerdir fakat eleştiriler daha çok uzmanlığın ana akımlaşmış teknikliği itibarıyla ortaya çıkan dışlayıcılığına odaklanmaktadır.

[Uzman olabilmek için] biraz daha derneğin sözünü taşıyabiliyor olman, hak savunuculuğunu yapabiliyor olman ve bu konuda da bana güveniyor olmaları ile ilgiliydi. O süreç böyle ilerledi yani. (Deniz, -30)

Uzman olarak çalışan Deniz, uzman olarak istihdam edilmesi için bilgi birikimi ya da profesyonel deneyimden farklı olarak güven duyulma ve hak temelli savunuculuk yapabilme gibi kıstaslara dikkat çekmektedir. Deniz'in bu açıdan "nasıl bir uzman(lık)" sorusuna olan cevabı, +40'ların uzmanlığa olumlu bakanları ile benzeşmektedir.

Hayata geçirebilir uzmanlığın direkt ve dolaylı dışlayıcı pratikleri ise -30 aktivist olan Peyker (-30) tarafından dile getirilmiştir:

"İngilizce bilmiyorsan güle güle". Bu bence ağırlıkla var. Yani sen İngilizce bilmiyorsan ve senin örgütünde kimse İngilizce bilmiyorsa bitti. En azından

1-2 kaçınız, biriniz İngilizce bilmek zorunda. Sınıfsal bir olay var. Yani sen gidip ilkokul mezununa ya da eğitimi-anadili Türkçe olmayan birine İngilizce eğitim-hani artık şeyi bile geçtim yani hani Türk isen bile zorluk yaşıyorsun zaten Kürt isen senin adına Türkler konuşsun, onlar bir şey yapsın. Gerçekten böyle oluyor. Hani kendi temsilleri yerine-ne bileyim-ben sanmıyorum Amed’de normalde eşit bir şeyler olsa bunun bu kadar olacağını yani -az anlamında demiyorum ama örgütlülüğün ve hak savunuculuğunun bu kadar olacağını sanmıyorum (Peyker,- 30)

Uzmanlığa yönelik Peyker’in belirttiği kıstaslar, literatürde en sık sorunsallaştıran konulardan biridir: Batı’nın epistemolojik geleneklerine göre geliştirilmiş tekniklikler ve en başta kültürel olmak üzere genel olarak okunulabilir/anlanılabilir kılma pratikleri belirli kesimleri dışlamaktadır. Dışlanmayı belirleyen en önemli kıstas sınıfsaldır zira kaynaklara erişim için formal eğitim görmüş olmak, İngilizce bilmek, terminolojiye hakim olmak ve hak savunuculuğunu raporlanabilir bir proje haline getirebilmek temel varsayımlardır.

LGBTİQ+ mücadelesinin, birçok hak mücadelesi gibi çeşitli kültürel değerler ve anlayışlar içermesi, farklı coğrafyaların farklı ihtiyaçları doğurması ve farklı pratikleri gerektirmesi gerçeğinin karşısında evrenselleştirilmiş uygulama biçimlerinin olması kurumsallaşmış hak mücadelelerinin etkililiğini negatif olarak etkileyebilmektedir. Mantıksal çerçeve (logframe), sonuç zinciri, sonuç odaklı yönetim, SMART metodu, stratejik planlama, genel amaç, özel amaç, çıktı gibi neredeyse bütün projelerde karşılaşılan pratikler ve terminoloji, mücadele yürüten kesimlerin kaynaklara ulaşımını engelleyen/zorlaştıran bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitlendirilmiş, yerel toplulukların ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilecek projeler veya eylemler yerine, Küresel Kuzey’in en uygun gördüğü “aynılaştırıcı” pratikler neredeyse cebri bir şekilde uygulanmaktadır. Cebri niteliğini seçmemin sebebi ise fon veren kuruluşlar ile anaakım pratiklerden farklılaşan pratiklerin uygulanabileceğine dair bir müzakere olasılığının yok denecek kadar az olmasından kaynaklanmaktadır. Fon veren kuruluşun bürokratik ve diplomatik düzeyi yükseldikçe¹³ müzakere alanı yok

¹³ Fon veren kuruluşların bürokratik ve diplomatik düzeyine yönelik hiyerarşiyi kabaca “Birleşmiş Milletler> Avrupa Birliği> Uluslararası kurumlar> Ulusal kurumlar> Bölgesel kurumlar> Yerel kurumlar” olarak kuruyorum.

denecek seviyeye düşmektedir. Mawsdley (2002), totalleştirici yaklaşımları “küresel kalkınma pratiklerinin güçlü dalgalarının, geldiği yerdeki pratikleri silip süpürmesi” itibariyle eleştirmektedir. Benzer şekilde Wallace, yerel ihtiyaçlara yönelik geliştirilen direkt çözümlerin fon veren tarafından değiştirilmesinin yarattığı etkisizliğine değinmektedir (2004):

“Onaylanan mantıksal çerçeveler, katılımcı bir şekilde oluşturulmuş ilk hallerine çoğu zaman benzememektedir ve bu da uygulamayı gerçekleştiren kurum, onaylanan projenin yerelde benimsenmesine yönelik problemlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Örnek olarak, yereldeki kadınlar daha iyi sağlık hizmetine erişmeyi [...] önceliklendirirken, fon veren bunun uygun bir yaklaşım olmadığını düşünüyor ve mantıksal çerçeve değiştiriliyor. Proje başvurusu artık kadınların hakkı olan sağlık hizmetlerine erişim için belediye meclisi ile lobicilik yapmaya yönelik eğitimleri içeriyor. Belediye meclisinin yolsuzluk yapması, tek bir etnik köken tarafında domine edilmesi ya da belediyenin kaynağı olmaması gibi olasılıklar göz ardı edilmektedir.”

Benzer şekilde Türkiye’de de fon veren kuruluşların uygun veya kabul edilebilir gördüğü pratikler, ülkenin veya yerellerin politik bağlamını göz ardı edebilmektedir ya da etmek zorunda kalabilmektedir. Bu durum da LGBTİQ+ların yaşamlarını iyileştirme konusunda LGBTİQ+ alanında çalışma yürüten sivil toplum kuruluşlarının etkisini azaltabilmektedir.

-30’lar arasında uzmanlaşmayı gerekli gören ve diğer katılımcılar tarafından belirtilmiş negatif yanlarının belirtilmediği görüşler de bulunmaktadır. Sözü edilen bağlamda uzmanlığın “gelecek için hazırlık sağlaması”, önemini arttırmaktadır. Örneğin Nihal’in (-30) ifadesi buna örnektir:

[...] bir politika üretmek [...] ya LGBT+ aktivizmi sadece bir şeye karşı olmak değil, bu iktidarda maalesef sürekli savunma halindesin ve çoğu iş, reaktif iş. Ama reaktif işin yanı sıra bizim proaktif iş yapmamız lazım. Politika üretmemiz gerekiyor. [...] Bir külliyat oluşturuyoruz. Çünkü bir zaman gelecek ve biz ilerleyeceğiz. Yani bu sonsuza kadar böyle gitmeyecek geriye gidip de olmayacak. [...] . Şu an yaptığımız her şey bu geleceğe yatırım. (Nihal, -30)

Nihal’in yaklaşımı, diğer katılımcıların uzmanlık ile hizmet sağlamaya yönelik yaklaşımından farklı olarak politika üretimine odaklanmaktadır. Politika üretimi, LGBTİQ+lar için olumlu değişimin nasıl gerçekleşebileceğine dair kabuller içeren

yüklü bir pratiktir ve sistematik meşruiyeti kurumsal olarak onanmıştır. Bu onama ile politika üretmek, “uygun” ve yapılabilir kılınmıştır fakat siyasi konjonktür bu pratiğin etkisini mevcutta etkisizleştirmiştir. Bu nedenle LGBTİQ+ların hayatını aktif olarak etkileyecek politikalar geliştirme hedefi, yerini politikaların etki yaratabileceği siyasi konjonktür için “külliyat oluşturma”ya bırakmıştır. Nihal, mevcut mücadele pratiklerinin “şimdiye” değil, “geleceği” hedeflediğini söyleyerek bu argümanı somutlaştırmaktadır:

Çünkü zamanı geldiğinde sorulacak bu burada ne yapmak gerekiyor diye oraya hazırlık olmak lazım, bu da uzmanlaşmayı beraberinde getiriyor. (Nihal, -30)

Behlül’ün (+40) uzmanlarla uzun süre ilişki kurmanın zor olabildiği ile ilgili ifadeye, Nihal (-30) LGBTİQ+ hareketinin uzman yetiştirme ve tutma biçimiyle yanıt oluşturmaktadır:

Biz uzman yetiştiren bir hareket de değiliz Türkiye’de maalesef. Çünkü çok hızlı tüketiyoruz insanları. Ve bir anda atıyoruz dışarıya. Hani çok uzun süre dayanan insan çok azdır bizim hareketimizde. Ya başka profesyonel bir işi vardır ya da hobi olarak aktivizm yapıyordur ya da hareket içerisinde uzun yıllardır profesyoneldir. Anca mecburen, işi odur, o yüzden oradadır. Onun dışında çok çabuk tüketiyor ve dışarıya tükürüyor. Bu da insan kaynağı anlamında dezavantaj yaratıyor. (Nihal, -30)

Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketinin uzman üretmesinin/yetiştirmesinin kısıtlı olması ve LGBTİQ+ alanında uzmanların kalıcılığının az olmasına hem -30’lar hem de +40’lar tarafından dikkat çekilmiştir. +40’lar tarafından dikkat çekilen kısım müttefikleşme üzerinden konumlandırılırken, -30’lar hareketin ilerlemesi için yararlı olabilecek teknikliğe ve derinleşmekten mahrum kalmaya odaklanmaktadır.

Uzmanlaşma konusunda her iki katılımcı grubun da ortaklaşmış ve net bir şekilde vurgulanan olumsuz yönler mevcut değildir. İki yaş grubunda da uzmanlaşma kategorik olarak problematize edilmekten ziyade çeşitli açılardan riskler barındırması, müttefikleşme için önemli bir kanal olması, LGBTİQ+ların

hizmetlere erişimini kolaylaştırması nitelikleri üzerinden ortaklaşma eğilimi mevcuttur. Uzmanlığa dair farklı görüşlerin görece belirginleştiği nokta ise katılımcıların bir sivil toplum kuruluşunda halihazırda faaliyet gösterip göstermediğidir. STK'larda mevcut olarak çalışan ve çalışmış kişilerin uzmanlığa yönelik görüşleri, mevcut olarak çalışmayanlara göre daha ılımlıdır.

4.4. GELECEK PROJEKSİYONLARI: GEÇMİŞİMİZ BİZE GELECEĞİMİZ HAKKINDA NELER SÖYLÜYOR?

Derinlemesine görüşmelerin son bölümünü katılımcıların LGBTİQ+ hareketinin geleceğine dair görüşleri oluşturmaktadır. Bu kararın iki sebebi var: Birincisi katılımcıların görüşme boyunca hatırladıkları anıları, deneyimleri, duyguları, gerçekleştirdikleri akıl yürütmeleri sentezleyebilecekleri bir alan yaratmak. İkincisi ise görüşmenin sonuna yaklaştığımız için derinleşmenin etkisiyle artmış olabilecek duygulanımı hafifleterek temennilere ve umut duygusuna yer açabilmek. Bu amaçlar doğrultusunda katılımcılara küresel, bölgesel ve ulusal olarak LGBTİQ+ hareketinin geleceğine dair düşüncelerini sordum.

Görüşmelerin bir tanesi hariç hepsini 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimi'nden önce gerçekleştirildiği için seçim, bu soru kategorisindeki cevapların şekillenmesinde önemli bir rol oynadı. Böylesine bir şekilleniş, LGBTİQ+ların formal siyaset ile olan ilişkisinin dönüşümünü göstermektedir. Bu dönüşüm LGBTİQ+ların formal siyasete katılımını arttırmak için yaptıkları çalışmaların yanında mevcut iktidarın LGBTİQ+ları şiddetli bir şekilde demonize etmesi ve hedef göstermesi nedeniyle¹⁴, seçimler LGBTİQ+lar için öncelikli bir gündem haline gelmiştir.

Mevcut iktidarın devam ettiği durumda zaten hani bir şedid denilebilecek bir saldırı dalgasıyla karşı karşıya kalacaktır LGBTİ+ örgütlenmeleri. Buna ne ölçüde hazırlar ya da değiller, bunu zaman gösterecek tabii. Buradaki mesele sadece LGBTİ+ örgütlenmelerinden de ibaret değil. Hani onun müttefiki olan yapıların da artık bu konuda yani dayanışma pratiklerini yükseltmeleri, dayanışma siyasetini yükseltmeleri gerekiyor. Dolayısıyla yani bir kaçak

¹⁴ 2023 seçimlerinin çelişkili tartışması: Millet İttifakı ve LGBTİ+'lar, <https://teyit.org/dosya/2023-secimlerinin-celiskili-tartismasi-millet-ittifaki-ve-lgbtilar> , Erişim Tarihi: 27.07.2023

güreş içerisinde yani işte hani bu konuda siyaset üretmeyerek, söz üretmeyerek, geçiştirmeye çalışarak bir politika yürütme zamanı geçiyor. Şimdi ikinci durum, aslında bundan bütünüyle bağımsız değil. Şimdi bu iktidar değiştiğinde, yani işte muhalefet kazandığımda dahi LGBTİ+lar açısından cennetin kapıları da açılmış olmayacak, cehennem kapıları da ne ölçüde kapanmış olacak, o da tartışılır. (Bihter, +40)

20 sene önce şu aşamada olacağımızı düşünmüyorduk biz. 20 sene sonra eşit haklarımızı alacağımızı da düşünmüyoruz. Yani hani şey mücadelenin devam edeceğini düşünüyorduk. [...] Şu anda Türkiye'nin sorunu ekonomi değil, deprem değil, Kürt meselesi değil LGBT'lerden prim kazanacağını düşünüyor. Ama bir taraftan da LGBT haklarından bahsederken sessiz sedasız LGBT haklarını savunan insanlar da var. Şey değil, o anlamda [seçimi] kaybetsek bile geçici bir kaybetme olur diye düşünüyorum. Refah Partisi işte, HüdaPar LGBT örgütleri kapatılsın diyor. Yani şey demiştim ben: Hamam böceği gibiyiz, öldürülemeyiz, burada üstümüze basarlar başka bir yerde biz tekrar hayatımıza gideriz. [...] Doğal olarak şey değil, çok kötü, ne kadar kötü olabilir noktasında şey gelebilir, bu propaganda yasağı ön görülebilir, LGBT örgütlerinin faaliyetleri durdurulabilir. Orda da başka bir şey yapıyor olacağız. Onun kendisi bir kırılmaya yol açabilir belki. Şey diyorlar hani çok, bir yandan da karamsar olmak da istemiyorum belki de Kılıçdaroğlu gelir. (Behlül, +40)

Her iki +40 katılımcınının LGBTİQ+ hareketinin geleceğine dair görüşlerini “ihtiyatlı bir umutluluk” olarak betimlemeyi tercih ediyorum. Katılımcıların LGBTİQ+ hareketini devamlılığını daimi olarak görmesi ve hedeflenen kazanımları veya dönüşümleri LGBTİQ+ hareketini sona yaklaştıran adımlar olarak görmemesi, var olma hallerini nasıl kurguladıklarını gösterir biçimdedir: siyaset, kültür, ekonomi gibi makro yapılarla sıkı sıkıya bağlı fakat aynı zamanda söz konusu makro yapıların zamansallıklarının ötesinde, aşkın bir politikliğe sahip bir var oluş. Katılımcıların var olma biçimine içkin duygu da umut olarak karşımıza çıkmaktadır. Umud, queer siyasette Marksizm ile yakınsayan ve zaman zaman kesişen vurguya sahip bir duygudur (Floyd, 2009). Lisa Duggan da umut duygusunu, mutluluk ve iyimserlik gibi ayrıcalıklı duygulardan farklı bir konuma yerleştirmektedir (2009). Muñoz da benzer bir perspektiften queer oluşun henüz gerçeğe dökülmemiş yaşamlar, siyasetler ve var oluş biçimleri yaratmak olduğunu savunmaktadır (2009). Muñoz'un “zehirli şimdilik”e daha iyi “gelecek” alternatifleri bulmak için geçmişe bakmayı önermesi ve bakmayı önerdiği geçmişin AIDS krizinin yıkıcı etkisinin olduğu 1980’ler, “umudun varlığının en az olabileceği” (2009, s.38-39), zamanlarda olması LGBTİQ+ hareketinin umut ile

olan ilişkisini anlamakta kritik bir yere sahiptir. Özellikle Behlül'ün hamam böceği analogisi ve “20 sene önce şu aşamada olacağımızı düşünmüyorduk biz. 20 sene sonra eşit haklarımızı alacağımızı da düşünmüyoruz” cümlesi ve bu cümleyi kurarken kullandığı tonlama, Muñoz'un queer oluş, gelecek ve umutla ilgili kavramsallaştırmaları ile kesişmektedir.

+40'lar içerisinde LGBTİQ+ hareketinin geleceği ile ilgili proaktif yaklaşımın önemini vurgulayan katılımcıların, “ihtiyatlı umudun” ihtiyat kısmına ağırlık verenleri olarak değerlendiriyorum. İhtiyat gerektiren umudun ve umulabilecek “medetlerin” nerede aranabileceği, Firdevs'in düşüncelerinde oldukça eleştirel bir şekilde ortaya çıkmaktadır:

Ben güvenmiyorum bu insanlara (*LGBTİQ+ derneklerinde çalışanları kastediyor*). Kendim kişisel anlamda güvenmiyorum. İşler onların (*kurumsallaşmış aktivizmi benimsemiş hak savunucuları*) lehine gitseydi ben bizi (*kurumsallaşmış aktivizmi reddeden savunucular*) satacaklarından eminim. Senden birinden vazgeçmeni isterler, cis gay lezbiyenler; translara yaptı onu, göçmen lubunyalara yaptı, siyah lubunyalara yaptı. Aynı şey yani. [...] Dünyanın her yerinden ilk sattıkları mesela translar oldu. Ve göçmen ve beyaz olmayan translar. Bu topluma entegre olma, o anaakim siyasetin parçası olma arzusu, o lobiler bilmem ne. Sor işte şeylere, o çağrıldıkları konsolosluk kokteyllere kim gidiyor? Bu kadar diyorum sana. Oralara kim gidiyor? Kimden utanmıyorlar kimden utanıyorlar? Bu kadar. Bak o kadar söylüyorum sana. Kimin kıyafeti oraya uygun kimin değil? Bunlar mesela şey diyorlar ama bütün, bak genel olarak söylüyorum, bak Batı'daki hareketi gör. Ne yaptı cis gay, beyaz orta sınıf cis gay, lezbiyenler? Evlilik hakkı ve çocuk evlat edinme hakkıyla dediler ki tamam. Ne oluyor şu an tam bu hakların olduğu yerde? O haklara saldırıyor yeniden, ikinci turları dönüyorlar yeniden. LGBT haklarına inanılmaz korkunç örgütlü bir saldırı geliyor. (Firdevs, +40)

Firdevs'in ihtiyatı, LGBTİQ+lar içerisindeki farklı güç ilişkilerine ve kesişimsel kimliklerden kaynak almaktadır. İhtiyatlı olma ihtiyacı hayatlarını ve hayatlarının her alanını, göçmen olmayan, sınıfsal ve kültürel olarak avantajlı gey ve lezbiyenlerden daha çok, prekeryatik kılmış neoliberal politikaların bir sonucu olarak durmaktadır. Bu doğrultuda Binnie'nin “neoliberalizmin kazanan ve kaybeden queer'leri” (2014) betimlemesini “neoliberalizmin kazananı olabilmemiş gey ve lezbiyenleri ve kaybeden queer ve trans'ları” olarak revize etmek istiyorum. Neoliberalizm, prekeryalaştırdığını queer-ize, queer-ize ettiğini ise

prekeryalaştırabilmektedir. Yüzeysel bireysellik vurgusunun altında, “normallik” neoliberalizm için oldukça önemli bir kıstastır ve queer bunun tersi olacak bir şekilde normal addedilenin bozumu ve kategorilerin destabilizasyonu için çalışmaktadır. Piyasanın kendi dengesini bulacağı neoliberal varsayımı, kimliklerin normalizasyonunu, “ortalanmalarını” ve benzeştirme arzusunu beraberinde getirmektedir. Dean Spade, “Normal Life” (2015) kitabında haklara yönelik neoliberal gey ve lezbiyen odaklı yaklaşımın trans haklarını ikincilleştirdiğini ve bazı durumlarda geriye götürdüğünü savunmaktadır. Spade’in argümanları, Halberstam’ın Gaga Feminism (2012) kitabında gey evlilikler ile ilgili eleştirilerinde somutlaşmaktadır. Halberstam’ın, ABD odaklı olsa da gey ve lezbiyenlerin evlilik haklarının pratiğe yansımalarının muhafazakâr ve baskıcı bir ideolojiye ait olduğu değerlendirmesi ve gey ve lezbiyenlere tanınan evlilik hakkının ortaya çıkardığı ırksal ve sınıfsal ayrıcalıkları ve ayrımcılıkları göstermesi, Firdevs’in (+40) homonormatif LGBTİQ+ hak savunuculuğuna dair eleştirilerini desteklemektedir.

Alternatif örgütlenme pratiklerine dair söylemlerde ise topluluk temelli örgütlenme/örgütler (community-based organisations) hem +40’larda hem de -30’larda fikirsel olarak ortakdır.

[Bir LGBTİQ+ STK’sı] bir öğrenci topluluğu olarak örgütlendi ama şu anda öğrenci topluluklarını örgütleyen bir yere dönüştü [...] Şimdi şeyi de konuşuyoruz; öğrenci toplulukları, ama onur haftası komiteleri ve LGBT inisiyatifleriyle daha örgütlü ilişkiler nasıl kurabiliriz? Bir örgütlenme ve katılım ve aktivistlerin dahil olma meselesine ilişkin de başka bir deneyimde şey bu, topluluk temelli örgütlenme, bu Türkiye geleneğine çok yakın değil ama Amerikan ekolüne daha yakın. (Behlül, +40)

Ben bu bir araya gelen küçük grupların falan daha kıymetli olduğunu düşünüyorum o yüzden. Her yerde de böyle şu an. Almanya’da böyle, İspanya’da böyle, İngiltere’de ABD’de de böyle. İnsanlar daha böyle kendi kafalarına uyan insanlarla bir araya gelip tartışmalar yapıp okumalar yapıp beraber, oralardan belki böyle şey fikirler, yazmalar. (Firdevs, +40)

+40'lar net bir şekilde topluluk temelli örgütlenmelerin daha tercih edilebilir bir patika üzerinden olduğu belirtmişlerdir. -30'larda ise topluluk temelli örgütlenmeler dahil olmak üzere pratik çeşitliliği vurgulanmıştır.

Şimdi daha bürokratik kurumsal yapılar popülaritesini yitiriyor gibi gözükse topluluklar daha böyle ön plana çıkıyor olsa da Uluslararası Af örgütü gibi mekanizmalar hala önemli etkisi var ve lobicilik bir parçası. Ulusal kampanya uluslararası kampanyalar bir parçası. Dijital aktivizm bunun bir parçası. Yani pek çok bileşeni var. Hepsini birden ya da bazılarını kullanabiliyorsun. (Nihal, -30)

Çalışmaya devam edebilmek adına bu kurumsal çerçeveyi de koruma ihtiyacı duyuyor. Bilmiyorum hani biraz daha böyle şey olduğunda ortam rahatladığında şeyleri göreceğiz böyle ufak ufak örgütlenmeler çıkmaya başlayacak. Hatta liselerde örgütleneceğiz bence. Daha da gençleşeceğiz falan, hareket olarak [...] bence parçalı bir yapı bizi bekliyor. Bazı yerlerde şeyimiz-çünkü artık LGBTİ+ meselesi bazı yerlerde kutuplaşmanın akslarından birine dönüştü. Dolayısıyla yanıt vermek zorunda kalacaklar her yer. Dolayısıyla biz bazı siyasi partilerde güçlenirken, bazılarında LGBTİ+ karşıtlığı artacak bence. Bazı alan-bazı mahallelerde güçlenirken bazı mahallelere giremez olacağız. Biraz daha o noktada bizi biraz daha kutupluluk ve parçalılık bekliyor bence. (Deniz, -30)

-30'ların söylemlerinin, 2016'da 14. İstanbul Onur Yürüyüşü'nün İstanbul Valiliği tarafından yasaklanması ve engellenmeye çalışılmasının ardından İstanbul LGBTİ+ Onur Haftası Komitesi'nin ürettiği "Dağılıyoruz!" (Yıldırım, 2022) teması ile benzeştiğini düşünüyorum. "Dağılma"nın örgütlü bir mücadele bağlamında sahip olduğu negatif anlamı bozuşturan bu yaklaşım, içerisinde çeşitliliği ve bireyselliği barındıracak şekilde kurgulanmaktadır.

26 Haziran 2016'da gerçekleştirilmesi planlanan 14. İstanbul Onur Yürüyüşü'nden sekiz gün sonra KaosGL'nin web sitesinden yayınlanan Le Bon ilhamlı "Dağılıyoruz" adlı yazı, "dağılmanın" sahip olduğu alt-üst edici potansiyeli bireysellik ve bireysel eylemlilik üzerinden kurmaktadır. "Dağılıyoruz" temasının mücadelenin devam ettirme amacı anlaşılrsa da popülerleşmesi ve popüleşirken Dağılma'nın bireysel yanına yönelik vurgunun artması neoliberal akılsallık pratiklerinin kategorisinde değerlendirilebilir fakat bu

¹⁵ <https://kaosgl.org/gokkusagi-forumu-kose-yazisi/dagilarak-orgutlenmek>

noktada kritik olan, dağılmanın reaktif bir pratik olarak gelişmesidir. Bu nedenle çıkarımımı neoliberal akılsallığın pratiklerinin, yeni mücadele pratikleri olarak yer edindiklerini değil de LGBTİQ+ların baskı ve şiddete karşı mücadeleyi devam ettirmek için geliştirdiği bir strateji olarak yapıyorum. Kategorik ortaklık, akılsal ortaklığı zorunlu kılmamaktadır.

Özel olarak -30'ların LGBTİQ+ hareketinin geleceğine dair projeksiyonlara baktığımızda umut temasının korunduğu görülmektedir. Nesiller-arası korunmuş ve aktarılmış umudun pratiklerden önce dile dökülme biçimi bile benzerdir. Sadece bu temaya özgü olmamakla beraber -30'ların özgönderimsellik konusunda daha etkin olduğu söylenebilir. Akıl yürütmelerde totalleştirici söylemlerden kaçınma eğilimi daha yüksektir. Örnek olarak Peyker, oldukça özgüvenli bir şekilde hareketin tarihine kendini özne olarak yerleştirerek politik umudunu aktarmaktadır:

Şunu biliyorum: En iyi ihtimalle bile bir gün gökkuşağı açacak, güneş çıkacak, her şeyin süper olmayacağını biliyorum. Fazla umutlu olmanın o açıdan önemli olduğunu düşünüyorum. Bir de birkaç şey daha düşünüyorum. Hak ihlalleri arttığında ya da işte demokrasi anlayışı neyse ondan gittikçe uzaklaştığında bazı gruplar, çocuklar vesaire hep daha da ayrımcılığa daha yoğun maruz kalıyor, herkese eşit vermüyor yani bu. Hani seçim dönemindeki retoriklere bakınca LGBTİ+lar bu en başlarındaki gruplardan olduğu için hak ihlallerinin artma ihtimalinin de böyle bir durumda çok yüksek olduğunu düşünüyorum. Ama bu bazı alanlar, bazı-Türkiye garip bir ülke, hiç şey değil bence LGBT hakları ne bileyim, şöyle dümdüz bir yükselişte dümdüz biraz çizgide değil bence, bir yerde bir artı oluyor bir yerde bir eksi oluyor. [...] Ama şimdiye kadar yani ne bileyim Esat-Eryaman olmuş-yani bir şekilde LGBTİ+ hareketinin devam edeceğini biliyorum. Bu dernekler aynı şekliyle, büyüklüğüyle, sayısıyla, formatıyla kalarak mı devam eder? Devam etseler büyüyerek mi devam ederek küçülerek ya da işte derneklerden başka yerlere mi gider tartışılır. [...] Bir şekilde devam edecektir, o sokak örgütlenmesi devam edecek. Yani dernekler olmadan ya da hibeler olmadan da bu hareket vardı ve olmaya devam edecek. Daha az hak varken de bu hareket vardı. Daha çok hak varken de var; şekli, yöntemi, hedefi, odağı değişebilir ama buradayız her türlü. (Peyker, -30)

Peyker'in, +40'ların söylemlerine oldukça benzer bir şekilde hamam böceği analogisininin düşünsel patikasını işlevselleştirdiği görülmektedir: LGBTİQ+ mücadelesinin sistemik, direkt ya da dolaylı ve örgütlü şiddetin karşısında hep hayatta kaldığı ve kalmaya da devam edeceği inancı. Duggan ve Muñoz'un umut

kavramsallaştırması ile bezenmiş bu yaklaşım, LGBTİQ+ hareketinin mevcut toplumsala içkinliğini göstermektedir.

-30'ların LGBTİQ+ hareketinin geleceğine dair düşünceleri daha çok pratik örnekleri içermektedir. Mevcut siyasal konjonktürün şekillendirdiği hareket alanı ve mücadele pratikleri LGBTİQ+lar tarafından kaçınılmaz ve aktif bir şekilde değerlendirilmekte ve kesintisiz bir yeniden-uyarla(n)ma süreci işletilmektedir.

Kurumsal aktivizmin devamlılığı konusunda ise -30'ların, +40'lara göre motivasyonlarının daha yüksek olduğu görülmektedir fakat söz konusu motivasyon yüksekliğinin, -30'larda daha yerleşik bir hale gelmiş neoliberal akılsallığın göstergesi olarak okumanın fazla cesur olacağını düşünüyorum. -30'ların motivasyonları, belirginleşmiş alternatiflerin yoksunluğundan ileri gelebiliyor olan bir tür "negatif pekiştireç" olarak konumlandırılabilir.

SONUÇ

Bu hareket vardı ve olmaya devam edecek. Daha az hak varken de bu hareket vardı. Daha çok hak varken de var; şekli, yöntemi, hedefi, odağı değişebilir ama buradayız her türlü. (Peyker, -30)

Hamam böceği gibiyiz, öldürülemeyiz, burada üstümüze basarlar başka bir yerde biz tekrar hayatımıza gideriz. (Behlül, +40)

Bu çalışma, Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin tarihini ve mücadele pratiklerini merkeze alarak neoliberalizmin piyasayı aşan akılsallığının (Brown, 2016) sivil toplum üzerinden LGBTİQ+ hareketine olan etkisini anlamayı amaçlamıştır. Neoliberal politikaları bir akılsallık kategorisi olarak ele almak, bu akılsallıkların kurduğu öznellikleri ve pratikleri konumlandırmayı ve anlamlandırmayı kolaylaştırmıştır. Foucault'nun iktidar anlayışı çerçevesinde neoliberalizmi bir akılsallık olarak ele almak kurumların ve kişilerin yönet(iş)iminin nasıl gerçekleştiğini anlamaya dair elverişli bir taban oluşturmuştur.

Bu araştırmanın cevaplamaya giriştiği merkezi soru, Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin politikalarının, söylemlerinin ve stratejilerinin değişmesine sebebiyet veren etmenlerin ne olduğudur. Etmenlerin ne olduğunu anlamak amacıyla etkinin gözlemlenmesini mümkün kılan değişken olarak "yaş" seçilmiştir. Etkinin ve değişimin kendisini gösterdiği bir üretim/yaratım alanı olarak Kaos GL Dergisi ile farklı dönemlerde LGBTİQ+ mücadelesine dahil olmuş hak savunucularının deneyimlerine odaklanılmış ve söylemlerin ve deneyimlerin karşılaştırılması ile politik ve stratejik yaklaşımların değişimi ve sebepleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu çerçevede, "Mevcut pratik repertuarı, hangi akılsallıklarla bağlantılıdır" ve Türkiye'ye özgü nitelikleri nelerdir?" alt-sorularını cevaplamaya çalıştım.

Akılsallığın değişimini ve etkilerini STK'laşma öncesi ve sonrası dönemi dikkate alarak incelemeye giriştiğim bu çalışmada LGBTİQ+ hareketinin sivil topluma angaje olması ve bu alandaki etkililiği çalışma için verimli bir odak noktası oluşturmuştur. STK'laşma öncesi ve sonrası dönemin etkilerini iyi bir şekilde

anlamak için ise yaş değişkeni, derinlemesine görüşmeler için ideal bir seçim olmuştur.

Değişen söylem ve pratiklerin etkisini anlamak için neoliberalizm ve sivil toplumun seçilme sebebi ise neoliberalizmin akılsallığının ve öznelliklerinin, sınırları belirgin olmayan bir şekilde işleyen ve etkiye/şekillendirilmeye açık olan sivil toplumda daha belirgin olabileceği varsayımdır. Bu varsayım Foucault'nun yönetimsellik kavramsallaştırmasından ve mevcut literatürün yönlendirmesi (Alexander vd., 1999; Alexander & Fernandez, 2021; Eikenberry & Kluver, 2004; Hwang & Powell, 2009) doğrultusunda yapılmıştır. Varsayımı güçlendiren teorik konumlanma Rose ve Miller'ın (2008) "siyasi güç günümüzde birçok temsiliyet ve teknik ile pratiğe dökülmektedir; bu doğrultuda çağdaş devletin analizi için ekonomik, sosyal ve kişisel yönetime dair sosyo-politik amaçlarla ilgili dolaylı mekanizmalara özellikle dikkat etmek gerekmektedir." şeklindeki açıklamaları, neoliberalizmi sivil toplum üzerinden okumak için ek motivasyon sağlamaktadır.

İdeal olarak ve eleştirel teori içerisinde, vatandaşların kendini dahil edebileceği ve böylece aşağıdan yukarıya demokratikleşmeyi mümkün kılacak, kamusal alanı genişletecek (Chandhoke, 2007) ve halkın temsiliyetini arttıracak (Frumkin, 2005) sivil toplum, sivil toplum kuruluşlarından ibaretleştirilmiş bir noktaya gelmiştir. Bu ibaretleşme, rastgele bir şekilde değil; serbest piyasanın çıkarı doğrultusunda hareket eden devlet pratiklerinin ve anlayışının bireysel özgürlük teması altında normalizasyonu ile mümkün olmuştur.

LGBTİQ+ hareketi ve sivil toplumun kesişimi üzerinden hareketin Türkiye özelinde değişen söylem ve pratiklerini mercek altına almak, basitleştirdiğimizde;

$$(Neoliberalizm \cap (Sivil Toplum \cap LGBTİQ+ Hareketi))$$

formülizasyonunu doğurmuştur. Kesişim fonksiyonunu kullanarak, kesişmeyen noktalar olduğunu vurgulamak istiyorum. Çünkü mevcut Batı merkezli sivil toplum

ve neoliberalizm literatürü, arşiv çalışması ve derinlemesine görüşmeler doğrultusunda elde ettiğim içgörüler ile tam olarak uyuşmamaktadır. LGBTİQ+ mücadelesinin ulusaşırılığının yanında, Türkiye'deki LGBTİQ+ mücadelesinin öznel koşulları dolayısıyla Siyasi Fırsatlar Teorisi, araştırmanın açıklayıcılığının artmasına yardımcı olmuştur.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda bu araştırmanın teorik çerçevesi, bir toplumsal hareket olan LGBTİQ+ hareketinin değişen siyasi konjonktür içerisinde, neoliberal akılsallığın yeşermeye elverişli olduğu sivil toplum (kuruluşları) alanında nasıl hareket ettiğini anlamaya yardımcı olmaya çalışmıştır.

Derinlemesine görüşmelere başlamadan önce, neoliberal akılsallığın izini sürebileceğim ve derinlemesine görüşmelerden elde edeceğim verilerle hizalayabileceğim bir taban yaratmak amacıyla Kaos GL Dergisi'nin 1994 –2013 yılları arasındaki sayılarını incelediğim bir arşiv çalışması gerçekleştirdim. Kaos GL'nin ilk sayısından itibaren kesintisiz bir şekilde dergi yayınlaması, Türkiye'de ve kısmen dünyada LGBTİQ+ hareketinin gelişim ve değişimini görmek için paha biçilemez bir kaynak oluşturmuştur. Arşiv çalışmam doğrultusunda Kaos GL'nin özgürlüğü ve özgürleşmeyi ele alışını, (neo-)liberal özgürlük anlayışına dair tutumunu, politik konumunu, müttefikleşme ve muhatap alınma noktalarını ve genel olarak bu konularda ürettiği söylemin dönüşümünü gözlemleyebildim. Ek olarak derginin, Ankara ağırlıklı olsa da Ankara dışındaki bölgelerle olan bağı ve bunu aktarması, LGBTİQ+ hareketinin coğrafi olarak daha kapsayıcı bir okumasının yapılmasına imkan tanımıştır.

Kaos GL Dergisi, adının da ipucu verdiği üzere, anarşist tandanslarının oldukça belirgin olduğu bir dergi olarak yayına başlamıştır. LGBTİQ+ların özgürleşmesi amacıyla reddedilen sadece heteroseksizm ve patriyarka değil, aynı zamanda kapitalizmdir. Kaos GL'nin bu politik tutumu 2000'li yılların başına kadar, ağırlıklı olarak belli yazarlar tarafından olmak üzere, açık bir şekilde devam etmiştir. 2003 yılında gerçekleştirilen "Lezbiyen ve Geylelerin Sorunları ve Toplumsal Barış İçin Çözüm Arayışları Sempozyumu" ve aynı yıl Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım

sürecinin hızlanmaya başlaması ile Kaos GL Dergisi'nin söylemleri anarşist politikadan görece uzaklaşmaya başlamıştır. Bu uzaklaşmanın ana sebeplerden birinin Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin erken 2000'lerde örgütlenme biçimi dolayısıyla mümkün sınırlara yaklaşması olduğunu düşünüyorum. Diğer bir sebep ise Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin Türkiye'deki sivil topluma ve LGBTİQ+ hareketine sağlayabileceği genişleme alanının, LGBTİQ+ örgütleri tarafından işlevselleştirilebilir olmasıdır ki hareketin ilerleyişi de bunu desteklemiştir. Son olarak, LGBTİQ+ hareketinin Avrupa'daki gelişiminin Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketi için belirli alan ve oranlarda örnek ve hedef teşkil ediyor olmasının etkili olduğu söylenebilir.

Kaos GL Dergisi'nin, daha kurumsal bir tabanda sivil toplumla etkileşime girmesinin söylemsel “yumuşamasına” olan etkisi literatürde fon veren kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarının ilişkisi üzerinden incelenmiştir. Sivil toplumun farklı alanlarındaki kurumlara odaklanan birçok araştırma (AbouAssi, 2013; Lu, 2015; Schmid vd., 2008) göstermiştir ki fon veren kuruluşların (finansal) kaynak sağlıyor olmaları, kuruluşların sistematik/yapısal problemlere daha az değinmelerine sebebiyet vermektedir.

Arşiv çalışması doğrultusunda Kaos GL Dergisi'nde yaşanan söylemsel değişim, neoliberal akılsallığa ait ifadelerin kapladığı alanın giderek arttığını göstermektedir. Fakat en kritik nokta bu yaygınlığın biçimsel benzerlik olabileceğini dikkate almaktır. Söylemlerin birçok kaynağı olabilir ve neoliberal akılsallık, stratejik ve eylemsel olarak alanı geliştirme hedefi, muhataplara ek olarak müttefikleri de arttırma amacı söz konusu söylemsel kaymayı açıklama potansiyeline sahip sebeplerdir.

Arşiv çalışmasını ile elde ettiğim söylemsel zemini, LGBTİQ+ hakları savunucularının deneyimleri ile hizalamak amacıyla gerçekleştirilen saha çalışmasında katılımcıları 1990'lar – erken 2000'lerde ve 2010 sonrasında LGBTİQ+ mücadelesine katılmış olmak üzere iki gruba ayırdım. Derinlemesine görüşmeler doğrultusunda iki farklı dönemde LGBTİQ+ mücadelesine dahil

olmuş katılımcıların hareketle tanışma, mücadele pratikleri, uzmanlığa bakışları ve LGBTİQ+ hareketinin geleceğine dair deneyim ve düşüncelerini karşılaştırdım.

Araştırmanın bulguları +40'ların ve -30'ların hareketle tanışma süreçleri çeşitlilik açısından farklılaştığını göstermektedir. +40'lar gündelik ilişkileri ve deneyimleri üzerinden LGBTİQ+ topluluklarının bir parçası olabiliyorlardı ve bu grubun hareketin bir parçası olması -30'lara göre daha kolay ve doğal gerçekleşebiliyordu. İnfomalitenin getirdiği hareket alanı, daha az yapılandırılmış bir şekilde fiziksel bir aradalığı kolaylaştırmış ve iç çatışma ya da dış etkileri atlatabilmiş toplulukların güçlenmesine katkı sağlamıştır.

-30 katılımcıların hepsi LGBTİQ+ hareketine üniversite(li)lerin okul toplulukları üzerinden dahil olmuştur. Okul toplulukları, +40'lar için de harekete katılmak ve hareketi beslemek için önemli bir kaynak olsa da -30'larda harekete katılmanın en çok işlevselleşmiş yoludur. Okul topluluklarının, LGBTİQ+ hareketinin bir parçası olmak için günümüze yaklaştıkça daha merkezi bir noktaya gelmesinin birçok sebebi olmasının yanında, bu tez kapsamında odaklanılan sebep LGBTİQ+ alanında çalışan derneklerin kiteselliğinin azalması/azaltılması ve daha parçalı bir politika yürütülmesi olarak görünmektedir. Buna ek olarak derneklerin mekânsal sıkışmışlığı (daha az sayıda ve daha küçük alanlarda), okul toplulukları üzerinden harekete katılmayı daha olası kılmıştır. Neoliberal akılsallığın harekete nasıl katılanabileceği üzerine direkt bir etkisi olduğunu söyleyemeyiz fakat LGBTİQ+ hareketinin neoliberal akılsallığın yaygın olduğu alanda daha çok faaliyet gösteriyor olması, harekete katılmaya yönelik çeşitli yolların işlerliğini azaltmıştır.

-30 ve +40'ların mücadele pratikleri, günümüz itibarıyla ortaklaşmıştır fakat +40'ların deneyimledikleri mücadele pratikleri daha çeşitlidir. Neoliberal akılsallığın yerleşikliği, -30'lar ve +40'lar arasında mücadele pratiklerinin etkililiğine dair bir anlaşmazlık getirebilirdi fakat iki katılımcı grup arasında farklı mücadele pratikleri ve etkililiklerine dair belirgin bir çatışma söz konusu değildir. Genel hedef LGBTİQ+ların haklarını mümkün olan her alanda olabildiğince

görünür bir şekilde savunmaktır. Mücadele pratiklerinin farklılaşması neoliberal akılsallığın benimsenmesinden ziyade, daralan hareket alanının işlevselleştirilebilir eylem biçimlerini de etkilemesidir. Mücadele pratiklerinin etkililiğine yönelik eleştirilerin farklılaşma eksenini yaştan ziyade mücadelenin kurumsal – kurumsal olmayan alanlarda yürütülmesidir. LGBTİQ+ mücadelesini kurumsal alanda devam ettiren katılımcılar, yaşlarından bağımsız olarak, mücadele pratiklerinin etkililiğine dair kaygıyı belirtmekte fakat benzer kaygıyı “daha etkili alternatifin ne olacağı” üzerinden de aktarmaktadırlar. Mücadelesini kurumsal olmayan alanda devam ettiren katılımcılar ise mevcut pratiklerin etkisizliğinin yanında bunların dışlayıcı ve bazı noktalarda komünitenin kendisine zarar verebileceğini savunmaktadırlar.

Uzmanlaşma ve uzmanlık, dışlayıcı ve temsiliyet azaltıcı risklerinin belirtilmesinin yanında, genel olarak önemli ve LGBTİQ+ları farklı açılardan güçlendiren bir pratik olarak aktarılmıştır. Mücadele pratiklerine benzer bir şekilde uzmanlığa yönelik eleştiriler yaş ekseninde değil, kurumsallaşmış savunuculuk içerisinde olup olmama ekseninde belirginleşmiştir. Araştırmanın temalarına yönelik somutlaşan eleştiri ekseninin savunuculuğun devam ettirildiği alan olması, LGBTİQ+lar arasında mücadele pratiklerinde ortaklaşma ve alternatif eylemliliklerinin hayata geçilebilirliğine dair konsolidasyonun düşüklüğüne işaret etmektedir.

Mücadele pratiklerine ve uzmanlaşmaya yönelik kaygının ortaklaştığı “Daha etkili alternatif ne?” sorusu ve bu soruya verilen tatmin ediciliği konusunda ortaklaşamayan cevapların, neoliberal politikaların etkin kıldığı ve pasifize ettiği alanlarla ilişkin olduğunu düşünüyorum. İşlevselleştirilebilir kılınan alanın etkisizliği ve etkili olma potansiyeli olduğunu düşünülen alanın işlevselleştirilemez/işlevsiz kılınması, LGBTİQ+ hakları savunucularını durağanlığa (stasis) itmiştir. Mekansal, söylemsel ve pratik olarak yaşanan sıkışma, ortaklaşmayı ve kitleselleşmeyi yavaşlatır bir konuma getirmiştir.

Katılımcıların LGBTİQ+ hareketinin geleceğine dair düşünceleri umut teması ile şekillenmiştir. Hareketin çeşitli açılardan sıkıştırılmışlığı, hareketin ve LGBTİQ+ların geleceğine dair karamsarlığı doğurmamıştır. Sıkıştırılmışlığın çözümü olarak tart(ış)tıkları çözümler ise “topluluk temelli” kategorisinde yoğunlaşmıştır. Topluluk temelli çözüm alternatifler hem sıkışmışlığın azaltılmasına karşı bir çözüm hem de sıkışmışlığın etkilerinin daha az olduğu bir yere doğru kayma motivasyonu ile oluşturulmuştur.

Bu çalışmadan elde edilen çıktılar, Türkiye’deki LGBTİQ+ hareketinin neoliberal akılsallık tarafından etkili bir şekilde şekillendirilmiş olmadığını, hareketin eylem repertuarının, büyük oranda genel siyasi konjonktürün işlevselleştirilebilir ve işlevselleştirilemez kıldığı alanlar tarafından belirlendiğini, işlevselleştirilebilir kılınan alanların ise neoliberal akılsallığın kendini var edebildiği sivil toplum kuruluşlarının bulunduğu alan olması itibarıyla mevcut pratik repertuarını biçimsel olarak neoliberal özgürlük/özgürleşme anlayışla benzeştiğini göstermektedir.

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım sürecinin insan haklarına ve sivil topluma olan etkisi, mevcut toplumsal hareketlerin (sınıf temelli mobilizasyonlar büyük oranda hariç olmak üzere) örgütlenme ve işleyiş biçimlerini etkilemiştir. Fakat bu etkileme, katılım sürecinin erişilebilir kıldığı kaynaklar ve zorunlu kıldığı akılsallıklardan ibaret değildir. Türkiye’de LGBTİQ+lara yönelik artan hedef gösterme, nefret söylemi, nefret suçları ve demonizasyon, eylem biçimlerini şekillendirmekte daha etkili olmuştur.

LGBTİQ+ hak savunucuları arasında sıkıştırılmışlığa karşı geliştirilen eylemlerin ve stratejilerin etkililiğine, yararlarına/zararlarına dair uyuşmazlık ve çatışma oldukça belirgin olsa da hareketin ulusaşırı tarihinden kaynak bulan umut, mücadelenin durdurulamaz olduğu gerçeğini hiçbir zaman silikleştirmemektedir.

KAYNAKÇA

- AbouAssi, K. (2013). Hands in the Pockets of Mercurial Donors: NGO Response to Shifting Funding Priorities. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 42(3), 584-602. <https://doi.org/10.1177/0899764012439629>
- Acar, F., & Altunok, G. (2013). The 'politics of intimate' at the intersection of neo-liberalism and neo-conservatism in contemporary Turkey. *Women's Studies International Forum*, 41(1), 14-23. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2012.10.001>
- Alexander, J., & Fernandez, K. (2021). The Impact of Neoliberalism on Civil Society and Nonprofit Advocacy. *Nonprofit Policy Forum*, 12(2), 367-394. <https://doi.org/10.1515/npf-2020-0016>
- Alexander, J., Nank, R., & Stivers, C. (1999). Implications of Welfare Reform: Do Nonprofit Survival Strategies Threaten Civil Society? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 28(4), 452-475. <https://doi.org/10.1177/0899764099284005>
- Alger, C. (2002). The Emerging Roles of NGOs in the UN System: From Article 71 to a People's Millennium Assembly. *Global Governance*, 8(1), 93-117.
- Alvarez, S. E. (1998). Latin American Feminisms "Go Global": Trends of the 1990s and Challenges for the New Millennium. *İçinde Cultures Of Politics/politics Of Cultures*. Routledge.
- Alvarez, S. E. (1999). Advocating feminism: The Latin American Feminist NGO "Boom". *International Feminist Journal of Politics*, 1(2), 181-209. <https://doi.org/10.1080/146167499359880>

- Alvarez, S. E., Dagnino, E., & Escobar, A. (Eds.). (1998). *Cultures of politics, politics of cultures: Re-visioning Latin American social movements*. Westview Press.
- Apeldoorn, B. (2002). Transnational Capitalism and the Struggle Over European Integration. <https://doi.org/10.4324/9780203166802>
- Ayoub, P. M., & Paternotte, D. (2012). Building Europe: The International lesbian and gay association (ILGA) and LGBT activism in Central and Eastern Europe. *Perspectives on Europe*, 42, 50-56.
- Ayoub, P. M., & Paternotte, D. (Ed.). (2014). *LGBT Activism and the Making of Europe*. Palgrave Macmillan UK. <https://doi.org/10.1057/9781137391766>
- Bariş. (2013). *Kaos GL*, 131.
- Barker, H., & Burrows, S. (2002, Haziran). *Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America, 1760–1820*. Cambridge Core; Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511496660>
- Barnett, T. (1990). *The European community and lesbian and gay rights: ILGA activity and options*. A Report. London: Stonewall Group
- Başaran, Y. T. (1996). Nasıl Bir Eşcinsel Hareket? *Kaos GL*, 26, 14-15.
- Bayraktar, F. (2017). Neo-liberalleşme, Sivil Toplum Kuruluşları ve 'Projecilik': Eleştirel Bir Bakış. 39.
- Bell, D., & Binnie, J. (2000). *The sexual citizen: Queer politics and beyond*. Polity ; Blackwell Publishers.

- Bell, D., & Binnie, J. (2004). Authenticating Queer Space: Citizenship, Urbanism and Governance. *Urban Studies*, 41(9), 1807-1820. <https://doi.org/10.1080/0042098042000243165>
- Binnie, J. (2014). "Neoliberalism, Class, Gender and Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Queer Politics in Poland". *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 27(2), 241-257. <https://doi.org/10.1007/s10767-013-9153-8>
- Birdal, M. S. (2015). Between The Universal and The Particular: The politics of recognition of LGBT rights in Turkey. İçinde M. L. Picq & M. Thiel (Ed.), *Sexualities in World Politics*. Routledge.
- Birdal, M. S., & Tarhan, M. (2013). Gezi Sonrası Üzerine. *Kaos GL*, 132, 18-21.
- Biruk, C. (Crystal). (2020). "Fake Gays" in Queer Africa: NGOs, Metrics, and Modes of (Queer) Theory. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 26(3), 477-502.
- Boas, T. C., & Gans-Morse, J. (2009). Neoliberalism: From New Liberal Philosophy to Anti-Liberal Slogan. *Studies in Comparative International Development*, 44(2), 137-161. <https://doi.org/10.1007/s12116-009-9040-5>
- Bohle, D. (2006). Neoliberal hegemony, transnational capital and the terms of the EU's eastward expansion. *Capital & Class*, 30(1), 57-86. <https://doi.org/10.1177/030981680608800104>
- Börzel, T., & Risse, T. (2012). From Europeanisation to Diffusion: Introduction. *West European Politics*, 35, 1-19. <https://doi.org/10.1080/01402382.2012.631310>

- Brenner, N., Peck, J., & Theodore, N. (2010). Variegated neoliberalization: Geographies, modalities, pathways. *Global Networks*, 10(2), 182-222. <https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2009.00277.x>
- Brinkerhoff, J. M., & Brinkerhoff, D. W. (2002). Government–nonprofit relations in comparative perspective: Evolution, themes and new directions. *Public Administration and Development*, 22(1), 3-18. <https://doi.org/10.1002/pad.202>
- Brown, W. (1995). *States of Injury*. <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691029894/states-of-injury>
- Brown, W. (2016). Sacrificial Citizenship: Neoliberalism, Human Capital, and Austerity Politics. *Constellations*, 23(1), 3-14. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12166>
- Butler, J. (1997). Merely Cultural. *Social Text*, 52/53, 265-277. <https://doi.org/10.2307/466744>
- Castree, N. (2006). From Neoliberalism to Neoliberalisation: Consolations, Confusions, and Necessary Illusions. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 38(1), 1-6. <https://doi.org/10.1068/a38147>
- Chandhoke, N. (2003). *The Conceits of Civil Society*. Oxford University Press.
- Chandhoke, N. (2007). Civil society. *Development in Practice*, 17(4-5), 607-614. <https://doi.org/10.1080/09614520701469658>

- Choudry, A., & Kapoor, D. (2013). *NGOization*. University of Chicago Press.
<https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/distributed/N/bo20842883.html>
- Clarke, J. (2008). Living with/in and without neo-liberalism. *Focaal*, 2008(51), 135-147. <https://doi.org/10.3167/fcl.2008.510110>
- Cohen, J. L., & Arato, A. (1992). *Civil Society and Political Theory*. MIT Press.
- Comaroff, J., & Comaroff, J. L. (Ed.). (2006). *Law and disorder in the postcolony*. University of Chicago Press.
- Cox, R. W. (1983). Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. *Millennium: Journal of International Studies*, 12(2), 162-175. <https://doi.org/10.1177/03058298830120020701>
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches (2nd ed)*. Sage Publications.
- Çaha, Ö. (1997). 1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları. *Yeni Türkiye*, 18, 28-64.
- Çakırlar, C., & Delice, S. (Ed.). (2012). *Cinsellik Muamması Türkiye'de Queer Kültür ve Muhalefet*. Metis Yayınları.
- Çetin, Z. (2016). The Dynamics of the Queer Movement in Turkey before and during the Conservative AKP Government. *Stiftung Wissenschaft Und Politik German Institute for International and Security Affairs*, 31.
- Davis, D. E. (1999). The power of distance: Re-theorizing social movements in Latin America. *Theory and Society*, 28(4), 585-638.

D'emilio, J. (2006). Capitalism and gay identity. İçinde *Culture, Society and Sexuality*. Routledge.

Dernekler Kanunu, 5253 (2004).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5253&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Devlet Planlama Teşkilatı. (2003). Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi.
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf

Diefenbach, T. (2019). Why Michels' 'iron law of oligarchy' is not an iron law – and how democratic organisations can stay 'oligarchy-free'. *Organization Studies*, 40(4), 545-562. <https://doi.org/10.1177/0170840617751007>

Direnış. (2013). *Kaos GL*, 132.

Duggan, L. (2002). The New Homonormativity: The Sexual Politics of Neoliberalism. İçinde R. Castronovo & D. D. Nelson (Ed.), *Materializing Democracy: Toward a Revitalized Cultural Politics*. Duke University Press.
<https://doi.org/10.1215/9780822383901-007>

Duggan, L., & Muñoz, J. E. (2009). Hope and hopelessness: A dialogue. *Women & Performance: A Journal of Feminist Theory*, 19(2), 275-283.
<https://doi.org/10.1080/07407700903064946>

Duménil, G., & Lévy, D. (2011). *The Crisis of Neoliberalism*. Harvard University Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt2jbrqt>

Ediz. (1994). Türkiye'nin Bütün Eşcinselleri, Birleşelim! *Kaos GL*, 2, 6.

- Eeckhout, B., & Paternotte, D. (2011). A paradise for LGBT rights? The paradox of Belgium. *Journal of Homosexuality*, 58(8), 1058-1084.
- Eikenberry, A. M., & Kluver, J. D. (2004). The Marketization of the Nonprofit Sector: Civil Society at Risk? *Public Administration Review*, 64(2), 132-140.
- Ellawala, T. (2019). Legitimizing Violences: The 'Gay Rights' NGO and the Disciplining of the Sri Lankan Queer Figure. *Journal of South Asian Development*, 14(1), 83-107. <https://doi.org/10.1177/0973174119843454>
- Eriksen, T. H., Laidlaw, J., Mair, J., Martin, K., & Venkatesan, S. (2015). 'The concept of neoliberalism has become an obstacle to the anthropological understanding of the twenty-first century'. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 21(4), 911-923. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.12294>
- Esen, B., & Gumuscu, S. (2016). Rising competitive authoritarianism in Turkey. *Third World Quarterly*, 37(9), 1581-1606. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1135732>
- evangelosareteos. (2022, Eylül 21). Perceptions of LGBT, polarisation and change. *Roving Correspondents*. <https://rovingcorrespondents.wordpress.com/2022/09/21/perceptions-of-lgbt-polarisation-and-change/>
- Evans, D. (2013). *Sexual Citizenship The Material Construction of Sexualities*. Taylor and Francis.

- Evans, E., & Lépinard, É. (2019). *Intersectionality in Feminist and Queer Movements: Confronting Privileges* (1. bs). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429289859>
- Featherstone, K., & Radaelli, C. (2003). The Politics of Europeanization: Theory and Analysis. <https://doi.org/10.1093/0199252092.001.0001>
- Feldman, S. (1997). NGOs and Civil Society: (Un)stated Contradictions. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 554(1), 46-65. <https://doi.org/10.1177/0002716297554001004>
- Floyd, K. (2009). *The Reification of Desire: Toward a Queer Marxism (First Printed edition)*. Univ Of Minnesota Press.
- Foucault, M., Martin, L. H., Gutman, H., & Hutton, P. H. (1988). *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*. University of Massachusetts Press.
- Foweraker, J. (1995). *Theorizing social movements*. Pluto.
- Foweraker, J. (2001). Grassroots movements and political activism in Latin America: A critical comparison of Chile and Brazil. *Journal of Latin American Studies*, 33(4), 839-65.
- Fraser, N. (1997a). Heterosexism, Misrecognition, and Capitalism: A Response to Judith Butler. *Social Text*, 52/53, 279. <https://doi.org/10.2307/466745>
- Fraser, N. (1997b). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. İçinde *Justice Interruptus*. Routledge.

- Frumkin, P. (2005). *On Being Nonprofit: A Conceptual and Policy Primer*. Harvard University Press.
- Gamson, W. A., & Meyer, D. S. (1996). Framing political opportunity. İçinde D. McAdam, J. D. McCarthy, & M. N. Zald (Ed.), *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings* (ss. 275-290). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803987.014>
- Giugni, M. (2009). Political Opportunities: From Tilly to Tilly. *Swiss Political Science Review*, 15(2), 361-367. <https://doi.org/10.1002/j.1662-6370.2009.tb00136.x>
- Goldstone, J. A. (2004). More social movements or fewer? Beyond political opportunity structures to relational fields. *Theory and Society*, 33(3/4), 333-365. <https://doi.org/10.1023/B:RYSO.0000038611.01350.30>
- Gonzalez, I. M. (2022). Queer Nightlife ed. By Kemi Adeyemi, Kareem Khubchandani, and Ramón H. Rivera-Servera (review). *Dance Research Journal*, 54(2), 86-89.
- Gramsci, A. (2014). *Hapishane Defterleri* (A. Cemgil, Çev.). Belge Yayınları.
- Halberstam, J. (2012). *Gaga feminism: Sex, gender, and the end of normal*. Beacon Press.
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575. <https://doi.org/10.2307/3178066>

- Harding, S. (1995). "Strong objectivity": A response to the new objectivity question. *Synthese*, 104(3), 331-349. <https://doi.org/10.1007/BF01064504>
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.
- Hay, C. (2004). The normalizing role of rationalist assumptions in the institutional embedding of neoliberalism. *Economy and Society*, 33(4), 500-527. <https://doi.org/10.1080/0308514042000285260>
- Hellman, J. A. (1992). The study of new social movements and the question of autonomy. İçinde A. Escobar & S. E. Alvarez (Eds.), *The making of social movements in Latin America: Identity, strategy and democracy*. Westview Press.
- Heper, M., & Evin, A. (1994). Politics in the Third Turkish Republic. *Westview Press*. <http://www.gbv.de/dms/bowker/toc/9780813386744.pdf>
- Heylen, F., Willems, E., & Beyers, J. (2020). Do Professionals Take Over? Professionalisation and Membership Influence in Civil Society Organisations. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 31(6), 1226-1238. <https://doi.org/10.1007/s11266-020-00214-9>
- Hoggart, L. (2005). *Neoliberalism, the new right and sexual politics* (A. Saad Filho & D. Johnston, Ed.; ss. 149-155). Pluto. <https://westminsterresearch.westminster.ac.uk/item/92ww0/neoliberalism-the-new-right-and-sexual-politics>
- Hwang, H., & Powell, W. W. (2009). The Rationalization of Charity: The Influences of Professionalism in the Nonprofit Sector. *Administrative*

Science Quarterly, 54(2), 268-298.
<https://doi.org/10.2189/asqu.2009.54.2.268>

İlbiz, E., & Kaunert, C. (2021). The backsliding. İçinde *EU, Turkey and Counter-Terrorism* (ss. 155-179). Edward Elgar Publishing.
<https://www.elgaronline.com/display/9781800379565.00014.xml>

İlaslaner, S. (2015). Emotional Habitus of LGBTI Activism In Turkey.

ILGA. (1996). Introductory paper. Preconference papers, Madrid.

IGA. (1978). Basın Bülteni, Coventry, 28 Ağustos.

Jensen, M. N. (2006). Concepts and conceptions of civil society. *Journal of Civil Society*, 2(1), 39-56. <https://doi.org/10.1080/17448680600730934>

Kaldor, M. (2003). *Global Civil Society: An Answer to War*. Wiley.

Kaos GL (Direktör). (2019, Mayıs 9). 90'larda ODTÜ ve LEGATO- Renkli Ekran Söyleşileri: Yeşim Başaran. https://www.youtube.com/watch?v=JG5N-_1wic8

Kaos GL. (2003). Lezbiyen ve Geylerin Sorunları Ve Toplumsal Barış İçin Çözüm Arayışları.

Kaos GL. (2022). 2022 Medya İzleme Raporu. Kaos GL.

Kaos Şanlıyor. (1994). *Kaos GL*, 1, 2.

Keyman, E. F. (2000). Globalization, civil society and Islam: The question of democracy in Turkey. İçinde *Globalizing Institutions*.

- Keyman, E. F., & İçduygu, A. (2003). Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses. *Citizenship Studies*, 7(2), 219-234. <https://doi.org/10.1080/1362102032000065982>
- Kirk, M., & Madsen, H. (1989). *After the ball: How America will conquer its fear and hatred of gays in the 90s*. Plume.
- Kocka, J. (2006). Chapter 1 Civil Society in Historical Perspective. İçinde Chapter 1 *Civil Society in Historical Perspective* (ss. 37-50). Berghahn Books. <https://doi.org/10.1515/9780857456984-003>
- Kolektif. (2011). *Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*. Yapı Kredi Yayınları. <https://kitap.ykykultur.com.tr/dergiler/cogito/cinsel-yonelimler-ve-queer-kuram>
- Kopecký, P., & Mudde, C. (2003). Rethinking civil society. *Democratization*, 10(3), 1-14. <https://doi.org/10.1080/13510340312331293907>
- Kuecker, G. D. (2004). *Latin American resistance movements in the time of the posts*. *History Compass*, 2.
- Kulawik, T. (1991). Autonomous Mothers? West German Feminism Reconsidered. *German Politics & Society*, 24/25, 67-86.
- Kurat, D. (1995). Mücadele Yoksa, Özgürlük de Yok! *Kaos GL*, 7, 3.
- Kurki, M. (2011). Governmentality and EU Democracy Promotion: The European Instrument for Democracy and Human Rights and the Construction of Democratic Civil Societies¹: Governmentality and EU Democracy Promotion. *International Political Sociology*, 5(4), 349-366. <https://doi.org/10.1111/j.1749-5687.2011.00139.x>

- Lang, S. (1997). The NGOization of Feminism. İçinde J. W. Scott, C. Kaplan, & D. Keates (Ed.), *Transitions Environments Translations: Feminisms in International Politics* (ss. 160-192).
- Lang, S. (2012). *NGOs, Civil Society, and the Public Sphere*. Cambridge University Press.
- Lu, J. (2015). Organizational or Social Benefits? The Progressiveness of Policy Advocacy in Nonprofit Human Service Organizations. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 39, 1-13. <https://doi.org/10.1080/23303131.2015.1056900>
- Lu, J., & Park, J. (2018). Bureaucratization, Professionalization, and Advocacy Engagement in Nonprofit Human Service Organizations. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 42(4), 380-395. <https://doi.org/10.1080/23303131.2018.1495138>
- Mawdsley, E. (2002). *Knowledge, Power and Development Agendas: NGOs North and South*. INTRAC.
- McAdam, D. (1996). Conceptual origins, current problems, future direction. İçinde D. McAdam, J. D. McCarthy, & M. N. Zald (Ed.), *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings* (ss. 23-40). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803987.003>
- McCammon, H. (2013). Discursive Opportunity Structure. İçinde *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9780470674871.wbespm073>

- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212-1241. JSTOR.
- McKenzie, C. (2020). LGBTQ + community organizations under neoliberalism in Ontario, Canada: Contradictions and disconnects. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 32(2), 240-260. <https://doi.org/10.1080/10538720.2020.1728459>
- Melucci, A. (1988). *New perspectives on social movements: An interview with Alberto Melucci* (J. Keane & P. Mier)
- Melucci, A., Keane, J., & Mier, P. (1989). *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. Hutchinson Radius. <https://books.google.com.tr/books?id=M08fAQAAIAAJ>
- Melucci, A., & Lyyra, T. (1998). Collective action, change, and democracy. İçinde M. Giugni, D. McAdam, & C. Tilly (Eds.), *From contention to democracy*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Meyer, D. S., & Tarrow, S. G. (Ed.). (1998). *The social movement society: Contentious politics for a new century*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Meyer, D. S., & Minkoff, D. C. (2004). Conceptualizing Political Opportunity. *Social Forces*, 82(4), 1457-1492. <https://doi.org/10.1353/sof.2004.0082>
- Mudge, S. L. (2008). What is neo-liberalism? *Socio-Economic Review*, 6(4), 703-731. <https://doi.org/10.1093/ser/mwn016>

- Muehlenhoff, H. L. (2019). Neoliberal governmentality and the (de)politicisation of LGBT rights: The case of the European Union in Turkey. *Politics*, 39(2), 202-217. <https://doi.org/10.1177/0263395718770890>
- Muñoz, J. E. (2009). *Cruising Utopia: The Then and There of Queer Futurity*. NYU Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt9qg4nr>
- Navaro-Yashin, Y. (1998). Uses and Abuses of “State and Civil Society” in Contemporary Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 18, 1-22. <https://doi.org/10.1017/S0896634600002867>
- Nedelmann, B. (1984). New political movements and changes in processes of intermediation. *Social Science Information*, 23(6), 1029-1048. <https://doi.org/10.1177/053901884023006008>
- O’Dwyer, C. (2010). From Conditionality to Persuasion? Europeanization and the Rights of Sexual Minorities in Post-Accession Poland. *Journal of European Integration*, 32(3), 229-247. <https://doi.org/10.1080/07036331003646819>
- O’Dwyer, C. (2012). Does the EU help or hinder gay-rights movements in post-communist Europe? The case of Poland. *East European Politics*. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21599165.2012.721094>
- Okçuoğlu, B. (2013). “The LGBT Block”, Rethinking Gezi Through Feminist and LGBT Perspectives”
- Ong, A. (2006). Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty. <https://doi.org/10.1215/9780822387879>
- Ozduzen, O., & Korkut, U. (2020). Enmeshing the mundane and the political: Twitter, LGBTI+ outing and macro-political polarisation in Turkey.

Contemporary Politics, 26(5), 493-511.
<https://doi.org/10.1080/13569775.2020.1759883>

Palley, T. (2020). Re-Theorizing the Welfare State and the Political Economy of Neoliberalism's Campaign Against It. *Journal of Economic Issues*, 54(3), 588-612. <https://doi.org/10.1080/00213624.2020.1778396>

Passy, F., & Giugni, M. (2000). Social Networks and Individual Perceptions: Explaining Differential Participation in Social Movements. *Sociological Forum*, 15(1), 117-144. <https://doi.org/10.1023/A:1007550321469>

Paternotte, D. (2016). The NGOization of LGBT activism: ILGA-Europe and the Treaty of Amsterdam. *Social Movement Studies*, 15(4), 388-402. <https://doi.org/10.1080/14742837.2015.1077111>

Paternotte, D., & Kollman, K. (2013). Regulating intimate relationships in the European polity: Same-sex unions and policy convergence. *Social politics*, 20(4), 510-533.

Pişkin, L. (2014, Ocak 11). Levent Pişkin: İbne Gezi Parkı'nda Çarka Çıkan Lubunya Demek (Y. Tar) [Çevrimiçi]. <https://kaosgl.org/haber/levent-piskin-ibne-gezi-parkirsquonda-carka-cikan-lubunya-demek>

Puar, J. K. (Author). (2007). *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*. 365.

Ramazanoglu, C., & Holland, J. (2002). *Feminist methodology: Challenges and choices*. Sage.

- Reiners, W., & Turhan, E. (Ed.). (2021). *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-70890-0>
- Rice, R. (2012). *The new politics of protest: Indigenous mobilization in Latin America's neoliberal era*. The University of Arizona Press.
- Rokkan, S. (1961). Mass Suffrage, Secret Voting and Political Participation. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv für Soziologie*, 2(1), 132-152.
- Rose, N., & Miller, P. (2008). *Governing the Present. Administering Economic, Social and Personal Life*.
- Rose, N., O'Malley, P., & Valverde, M. (2009). Governmentality (SSRN Scholarly Paper 1474131). <https://papers.ssrn.com/abstract=1474131>
- Ruggie, J. G. (1982). International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization*, 36(2), 379-415.
- Silva, E. *Challenging neoliberalism in Latin America*. Cambridge University Press.
- Scambler, G. (Ed.). (2013). *Habermas, Critical Theory and Health*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315008547>
- Schimmelfennig, F. (2007). European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Eastern Europe. *East European Politics and Societies*, 21(1), 126-141. <https://doi.org/10.1177/0888325406297131>

- Schmid, H., Bar, M., & Nirel, R. (2008). Advocacy Activities in Nonprofit Human Service Organizations: Implications for Policy. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 37(4), 581-602. <https://doi.org/10.1177/0899764007312666>
- Schmidt, V. A., & Thatcher, M. (2014). Why are neoliberal ideas so resilient in Europe's political economy? *Critical Policy Studies*, 8(3), 340-347. <https://doi.org/10.1080/19460171.2014.926826>
- Selek, P. (2001). *Maskeler Süvariler Gacılar*. Aykırı.
- Skocpol, T., Ganz, M., & Munson, Z. (2000). A Nation of Organizers: The Institutional Origins of Civic Voluntarism in the United States. *American Political Science Review*, 94(3), 527-546. <https://doi.org/10.2307/2585829>
- Smith, D. E. (1987). *The Everyday World As Problematic: A Feminist Sociology*. UPNE.
- Smith, L. T. (2012). *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. Otago University Press.
- Somer, M. (2016). Understanding Turkey's democratic breakdown: Old vs. new and indigenous vs. global authoritarianism. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), 481-503. <https://doi.org/10.1080/14683857.2016.1246548>
- Spade, D. (2015). *Normal Life: Administrative Violence, Critical Trans Politics, and the Limits of Law*. Duke University Press.
- Stychin, C. F. (2003). *Governing sexuality: The changing politics of citizenship and law reform*. Hart Pub.

- Swimelar, S. (2017). The Journey of LGBT Rights: Norm Diffusion and its Challenges in EU Seeking States: Bosnia and Serbia. *Human Rights Quarterly*, 39(4), 910-942. <https://doi.org/10.1353/hrq.2017.0054>
- Tanesini, A. (2012). *Feminist Epistemolojilere Giriş* (Ü. Tatlıcan, B. Binay, & G. Demiriz, Çev.). Sentez Yayınları.
- Tansel, C. B. (2018). Authoritarian Neoliberalism and Democratic Backsliding in Turkey: Beyond the Narratives of Progress. *South European Society and Politics*, 23(2), 197-217. <https://doi.org/10.1080/13608746.2018.1479945>
- Tar, Y. (2023). İktidarın savaş tamtamları LGBTİ+ diye çalıyor. Kaos GL - LGBTİ+ Haber Portalı. <https://kaosgl.org/gokkusagi-forumu-kose-yazisi/iktidarin-savas-tamtamlari-lgbti-diye-caliyor>
- Taylor, Y. (2011). Sexualities and class. *Sexualities*, 14(1), 3-11. <https://doi.org/10.1177/1363460710390559>
- Tekzip. (1997). *Kaos GL*, 34, 29.
- Thoreson, R. R. (2014). *Transnational LGBT activism: Working for sexual rights worldwide*. University of Minnesota Press.
- Tocqueville, A. de. (2022). *Amerika'da Demokrasi* (S. S. Özdemir, Çev.). İletişim Yayınları.
- Turner, R. S. (2008). Neo-Liberal Ideology: History, Concepts and Policies. İçinde *Neo-Liberal Ideology*. Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.1515/9780748632350>

- Ünan, A. D. (2015). Gezi Protests and the LGBT Rights Movement: A Relation in Motion. İçinde A. Yalcintas (Ed.), *Creativity and Humour in Occupy Movements: Intellectual Disobedience in Turkey and Beyond* (ss. 75-94). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9781137473639_5
- Vasta, E. (2010). The controllability of difference: Social cohesion and the new politics of solidarity. *Ethnicities*, 10(4), 503-521. <https://doi.org/10.1177/1468796810378326>
- Wallace, T. (2004). NGO Dilemmas: Trojan Horses for Global Neoliberalism? *Socialist Register*, 40. <https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5818>
- Weiss, M. (2018). Queer Politics in Neoliberal Times (1970s-2010s). *Routledge History of Queer America*, Don Romesburg (Ed.). New York: Routledge.
- Willetts, P. (1996). *The Conscience of the World: The Influence of Non-governmental Organisations in the UN System*. C. Hurst & Co. Publishers.
- Wilson, J. (1992). ILGA- The future. Preconference papers, Paris
- Woltersdorff Aka Lore Logorrhöe, V. (2007). Neoliberalism and its Homophobic Discontents. *Interalia: A Journal of Queer Studies*, 6. <https://doi.org/10.51897/interalia/NLYI8464>
- Woltersdorff, V. (2008). Queer Subject Economies. Managing Diversity and Precariousness in Neoliberalism. *InterAlia: Pismo Poświęcone Studiom Queer*, 3.
- Yıldırım, U. R. (2022). *2015'ten Günümüze Yasaklarla İstanbul LGBTİ+ Onur Yürüyüşü*. Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları

Derneği. <https://spod.org.tr/wp-content/uploads/2022/12/2015ten-Gunumuze-Yasaklarla-Istanbul-LGBTI-Onur-Yuruyusu.pdf>

Yıldırım, Y. (2010). Tekel Direnişii, Bir Toplumsal Hareket Miydi? *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi GETA Tartışma Metinleri*.

Yıldız, D. (2007). türkiye tarihinde eşcinselliğın izind: Escinsellik hareketinin tarihinden satır başları-2:90'lar. *Kaos GL*, 93.

Yılmaz, Z., & Turner, B. S. (2019). Turkey's deepening authoritarianism and the fall of electoral democracy. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 46(5), 691-698. <https://doi.org/10.1080/13530194.2019.1642662>

Yüzgün, A. (1986). *Türkiye'de Eşcinsellik: Dün, Bugün*. Hüryüz Yayıncılık.

Zihnioğlu, Ö. (2019). European Union civil society support and the depoliticisation of Turkish civil society. *Third World Quarterly*, 40(3), 503-520. <https://doi.org/10.1080/01436597.2018.1545567>

Ziltener, P. (2004). The economic effects of the European Single Market Project:projections, simulations – and the reality. *Review of International Political Economy*, 11(5), 953-979. <https://doi.org/10.1080/0969229042000313091>

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 16/10/2023	
Tez Başlığı : Türkiye'deki LGBTQ+ Hareketinin STK'laşması: Neoliberalizm, Sivil Toplum ve Cinselliğin Müzakeresi	
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 140 sayfalık kısmına ilişkin, 16/10/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir.	
Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç	
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Tarih ve İmza 16/10/2023	
Adı Soyadı: Atilla YARDAŞ Öğrenci No: N19130392 Anabilim Dalı: Sosyoloji Programı: Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları	
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. Doç. Dr. Selda TAŞDEMİR AFŞAR	

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
SOCIOLOGY DEPARTMENT**

Date: 16/10/2023

Thesis Title : *NGOization of LGBTIQ+ Movement in Turkey: Negotiating Neoliberalism, Civil Society and Sexuality*

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 16/10/2023 for the total of 140 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 7%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature
16/10/2023

Name Surname: Atila YARDAŞ
Student No: N19130392
Department: Sociology
Program: Women and Gender Studies

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Assoc. Prof. Dr. Selda TAŞDEMİR AFŞAR

EK 2. ETİK KOMİSYON İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Tarih: 09/02/2023 13:41
Sayı: E-35853172-300-00002682298

00102682298

Sayı : E-35853172-300-00002682298
Konu : Atilla YARDAŞ Hk. (Etik Komisyon İzni)

9.02.2023

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 11.01.2023 tarihli ve E-12908312-300-00002622369 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden **Atilla YARDAŞ**'ın **Doç. Dr. Selda TAŞDEMİR AFŞAR** danışmanlığında yürüttüğü "**Türkiye'deki LGBTIQ+ Hareketinin Stk'laşması: Neoliberalizm, Sivil Toplum ve Cinselliğin Müzakeresi**" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **24 Ocak 2023** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Serhat ÜNAL
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: D0E175DD-0ABE-4F93-B659-71766F13DA49

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Duygu Didem İLERİ

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992

Telefon: .

Keş: hacettepesuniversitesi@hs01.kep.tr

EK 3. GÖRÜŞME FORMU

“TÜRKİYE’DEKİ LGBTİQ+ HAREKETİNİN STK’LAŞMASI: NEOLİBERALİZM, SİVİL TOPLUM VE CİNSELLİĞİN MÜZAKERESİ” YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME SORULARI

A – Demografik Bilgiler

1. Kısaca kendinizi tanıtabilir misiniz? (Yaş, eğitim hayatı, meslek, doğduğu/büyüdüğü ülke/şehir, bilinen diller)

B – Kişisel Tarih

1. Aktivist olarak kişisel tarihinizden biraz bahsedebilir misiniz?
2. LGBTİQ+ hareketi içerisinde bulunmadan önce başka bir alanda aktivizm yapıyor muydunuz?
3. LGBTİQ+ hareketi ile nasıl tanıştınız?
4. LGBTİQ+ hareketi içerisinde yer alma motivasyonunuzu oluşturan etmenler neler(di)?
  - a. İçsel motivasyonlarınız, harekete katılımınızı nasıl şekillendirdi?
  - b. LGBTİQ+ hareketinin sahip olduğunu ve harekete katılımınızı kolaylaştıran etmenler var mıydı? Varsa bunlar nelerdi?
5. Kendinizi “LGBTİQ+ aktivisti” olarak tanımladığınız bir nokta/süreç var mı?
6. LGBTİQ+ hareketi içerisinde bulunduğunuz süreçte hareketle yakınlaştığınız veya uzaklaştığınız dönemler oldu mu? Olduysa bunların sebepleri nelerdi?

C – Örgütlenme ve Mücadele Pratikleri

1. LGBTİQ+ hareketinin aktivisti olarak örgütlenme ve mücadele pratiklerinizden biraz bahseder misiniz?
2. LGBTİQ+ mücadelesinin aktif bir öznesi olmaya karar verdiğinizde, hareketin nasıl bir parçası olacağınıza/aktivizme nasıl başlayacağınıza dair net bir fikriniz/yol haritanız var mıydı?
  - a. Varsa, bu yollar nelerdi? Bir parçası olmak için sahip olunması gerektiğini düşündüğünüz ön koşullar var mıydı? Aktivizm olmak

- için işlevselleştirdiğiniz araçlar ya da özellikleriniz var mıydı?
(Tanıdıklar, teorik birikim, belli başlı kişilik özellikleri, beceriler vb.)
- b. Yoksa, bu yol haritasını oluşturmak için neler yaptınız?
3. Aktivizm deneyiminde mücadele pratiklerinizi ne tür eylemler oluşturuyordu?
- a. Bu eylemlerin genellikle işlevselleştirildiği zemin neydi?
(Basılı/dijital medya, kitlesel eylemler, bürokrasi, iç buluşmalar, farkındalık artırma toplantıları vb.)
- b. Bu eylemlerin ortaklaştığı bir amaç olduğunu düşünüyor musunuz?
(LGBTİQ+ların görünürlüğü arttırmak, yaşam hakkı, güvenlik, kapasite gelişimi vb.)
4. Mücadele pratiklerinizin odağında genellikle LGBTİQ+'ların direkt olarak kendisi mi vardı? Farklı grupları da hedefliyor muydunuz?
(Heteroseksüeller, karar vericiler, farklı hak mücadelesi aktivistleri vb.)
5. Mücadele pratikleriniz, hareket içerisinde kalmanızı nasıl etkiliyordu?
Kolaylaştırılan/zorlaştırılan pratikler, süreçler vb. oldu mu?
6. Aktivizm yürüttüğünüz süreçte mücadele pratikleriniz değişim geçirdi mi?
- a. Evet ise, ne tür değişimler geçirdi ve bu değişimi tetikleyen sebepler sizce nelerdi? (Değişim siz kaynaklı mıydı, hareket kaynaklı mıydı? Ne tür pratikler sürdürülemez hale geldi, neden sürdürülemez hale geldiler, yeni geliştirilen pratiklerin ortak noktaları var mı, pratiklerin öznesi/hedefi/medyumu hangi doğrultuda değişti ve sizce bu değişimler neden bu doğrultuda oldu?)
7. Aktivizm yürüttüğünüz kurum ile kendinizi harekete yön veren bir noktada görüyor musunuz?
- a. Yoksa mücadeleyi kolaylaştırılan/güçlendiren bir araç olarak mı görüyorsunuz? İkisini birden olabilir mi?
8. Kuruluşlar arası dayanışma pratiklerinizi nasıl tanımlarsınız?

D – Sivil Toplum, Profesyonelleşme ve Lubunya-Oluş

1. Mücadele pratiklerinizin ve insan kaynağının devamlılığı için ne tür stratejiler mevcuttu ve bu stratejiler nasıl değişimler geçirdi? (Kendi

aranızda para toplamak, hibeler/proje başvurusu yapmak, aynı destek almak vb.)

2. Gönüllülük, içinde bulunduğunuz oluşumun devamlılığında nasıl bir öneme sahipti? Aktivizm sürecinizde gönüllüğünün konumu/algılanışı/öneminde bir değişim oldu mu?
3. Aktivizm yaptığınız süreçte örgütlü olduğunuz oluşum, resmi bir kurum muydu (dernek, vakıf vb.) yoksa inisiyatif vb. informal bir niteliğe mi sahipti?
  - a. Aktivizm yaptığınızda süreçte bu nitelik değişti mi? (Gayri resmi -> resmi ya da tam tersi.)
  - b. Bu değişim (özellikle gayriresmi – resmi değişimi) neden oldu?
4. Aktivizm sürecinizde, aktivizm yaptığınızda kurumda profesyonel olarak çalıştınız mı? (Profesyonel iş= tam zamanlı/yarı zamanlı/çağrı üzerine çalışma, belirli/belirsiz süreli iş sözleşmesi üzerine kurulu, maaşlı çalışan olunan ya da hizmet alımı kapsamında maddi kazanç sağlanan her türlü iş)
5. Aktivizmden maddi kazanç sağlıyor olmak sizi nasıl hissettirdi?
6. Aktivizmi sürdürürken finansal kaynaklara en çok ihtiyaç duyduğunuz alanlar hangi faaliyetleri kapsıyordu?

E- Hibe Almak, Hibe Veren Kuruluşlarla İlişkiler ve Mücadele Pratiklerine Olan Etkisi

1. Sizce Türkiye’de etkili bir LGBTİQ+ aktivizmi yürütmek kişilerin ya da kurumların/inisiyatiflerin neler yapması gerekiyor?
2. Sizce etkili bir aktivizm yürütme biçimleri, aktivizm yaptığınız süreçte ya da ertesinde bir değişim geçirdi mi? Değişti ise ne tür değişimler gözlemlendiniz?
3. Kurumunuzda finansal kaynakların dağılımı nasıl? Faaliyetlerinizi devam ettirmek için ihtiyaç duyduğunuz maddi desteği genellikle nerelerden sağlıyorsunuz?
4. Türkiye’de etkili bir LGBTİQ+ aktivizmi yürütmek için hibelere erişimin gerekliliği hakkında ne düşünüyorsunuz?

5. Sizce sivil toplumda devam eden LGBTİQ+ mücadelesinde hibe alabilir hale gelmek ya da daha çok hibe alabilmek gibi bir kaygı güdülüyor mu? Var ise kaygılar doğrultusunda gözlemlendiğiniz dönüşümler oldu mu?
2. Hibe veren kuruluşlardan/proje başvurularından sağlanan maddi kaynakların ağırlıklı olması, mücadele pratiklerinizi/repertuarınızı nasıl etkiliyor?
3. Hibe veren kuruluşların ilke ve koşulları itibariyle kurum içinde geliştirmek/değiştirmek zorunda kaldığınız şeyler oldu mu? (Politika metinleri hazırlamak, odaklanılan alanları sınırlamak/değiştirmek zorunda kalmak, apolitik bir konum sunmak vb.)
4. Hibe veren kuruluşların bağlayıcı politikaları itibariyle direkt ya da dolaylı olarak mücadele envanterinizde değişiklikler ya da sınırlamalar yapmak zorunda kaldınız mı?
  - a. Bu değişiklikler/sınırlamalar LGBTİQ+ mücadelesine olan bakış açınızda herhangi bir değişikliğe sebebiyet verdi mi?
  - b. Hibe veren kuruluşlarla, mücadele pratikleriniz doğrultusunda müzakere yapabileceğiniz bir alana sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?
  - c. Hedef grup/yararlanıcı/sosyal etki yaratmak/problem ağacı/sonuç zinciri/logframe vb. türden bir yaklaşım süreci mücadeleyi algılayışınızı değiştirdi mi/değiştirmeye zorladı mı? Halihazırda mücadele pratikleriniz bu yaklaşıma benziyor muydu?

D – LGBTİQ+ Hareketinin Geleceği

1. Sizce Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin sivil toplum kuruluşları üzerinden yaşadığı dönüşümün sebepleri neler olabilir? Hangi koşullar hareketi bu patikaya girmesi için şekillendirmiş olabilir?
2. Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin güçlenmesi için izlemesini ön gördüğünüz/önerdiğiniz bir strateji mevcut mu?
3. Alternatif örgütlenme ve/veya mücadele pratikleri hakkında ne düşünüyorsunuz? (Kurumsal olmayan, topluluk-temelli vb.) Etki/başarı şanslarını yüksek görüyor musunuz ve sizce yaygınlaşmalı mıdır?

4. Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin değişim ve dönüşümünü benzettiğiniz başka bir ülke var mı?
  - a. Türkiye LGBTİQ+ hareketine özgü olan noktalar nelerdir?
  - b. Sizce bu dönüşümün benzerliği neyden kaynaklanmaktadır? (ILGA vb.)
5. LGBTİQ hareketinin uluslararasılığını/ulusaşırılığını nasıl değerlendirirsiniz? Sizce mevcut küresel etkileşim hareketi nasıl etkilemektedir?

EK 4. AYDINLANMIŞ ONAM FORMU

AYDINLANMIŞ ONAM FORMU

Sayın Katılımcı,

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Yüksek Lisans Programı'nda Doç. Dr. Selda TAŞDEMİR AFŞAR'ın danışmanlığında "Türkiye'deki LGBTİQ+ Hareketinin STK'laşması: Neoliberalizm, Sivil Toplum ve Cinselliğin Müzakeresi" adlı yüksek lisans tez çalışmasını yürütmekteyim. Bu çalışma kapsamında gerçekleştireceğimiz derinlemesine görüşmelerde katılımcılarımızın Türkiye'deki LGBTİQ+ hareketinin değişen ekonomi politik koşullardan nasıl etkilendiği ve bu koşulları nasıl etkilediği, LGBTİQ+ aktivistlerinin değişen koşulları, daralan ve genişleyen alanları anlamlandırma ve işlevselleştirme biçimleri, sivil toplumun LGBTİQ+ aktivistler tarafından konumlandırılması ve LGBTİQ+ aktivistlerinin sivil toplum içerisindeki konumlanma biçimlerinin anlaşılması amaçlanmaktadır.

Araştırmamız Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan onay almıştır. Gerçekleştireceğimiz derinlemesine görüşmeler gönüllülük esasına dayanmaktadır. Katılımcılarımız katılıp katılmamayı seçme hakkına sahiptir. Demografik bilgilerin alınmasının amacı katılımcı dağılım istatistiklerinin alınması içindir. Görüşme sürecince katılımcının verdiği bilgiler içerisinde demografik bilgiler dahil olmak üzere gerçek kimliği ile bağdaştırılabilecek bütün bilgiler anonimize edilecek ve tez içerisinde bu şekilde kullanılacaktır. Katılımcılarının güvenliğini, sosyal ve bireysel iyi oluşlarını ve esenliklerini bozma/sekteye uğratma ihtimaline sahip hiçbir bilgi tez içerisinde bulunmayacaktır. Katılımcılar görüşmeden istedikleri anda vazgeçilebilirler ve bu durum onlara hiçbir sorumluluk yüklemeyiz. Her katılımcı herhangi bir sebep veya gerekçe belirtmeksizin kendisine yöneltilmiş olan herhangi bir soruya cevap vermeme ya da duymuş olduğu rahatsızlıktan ötürü görüşmeyi sonlandırma hakkına sahiptir. Bu durum size hiçbir sorumluluk getirmeyecektir. Görüşmeden ayrılmanız durumunda sizden alınan bilgiler çalışma kapsamına alınmayacak ve araştırmacı tarafından imha edilecektir.

Görüşme ortalama 75 dakika sürecektir. Görüşmemizde demografik bilgilerinize, LGBTİQ+ hareketinin içinde bulunma sürecinize, mücadele ve anlamlandırma pratiklerinize ve son olarak LGBTİQ+ mücadelesini şekillendiren faktörlerle ilgili içgörülerinize dair sorular sorulacaktır. İzniniz olması halinde görüşmemiz ses kayıt cihazı kullanılarak kayıt altına alınacaktır. Görüşme dahilinde vereceğiniz bilgiler kimseyle paylaşılmayacaktır. Görüşmeye onay vermeden önce merak ettiğiniz herhangi bir soruyu araştırmacıya yönlendirebilirsiniz. Görüşme sonrasında da araştırmacıya telefon ya da e-posta yoluyla soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz.

Araştırmaya katılmayı kabul ediyorsanız araştırmacının koşullarını anladığınızı ve gönüllü olarak katılmayı taahhüt ettiğinizi göstermesi için lütfen aşağıya imzanızı atınız.

Zaman ayırdığınız ve verdiğiniz bilgiler için teşekkür ederim.

Araştırmacı:

Adı, soyadı: Atilla Yardaş

Adres:

Tel:

E-posta:

İmza:

Sorumlu araştırmacı:

Adı, soyadı: Doç. Dr. Selda TAŞDEMİR AFŞAR

Adres:

Tel:

E-posta:

Gönüllü katılım formunu okudum. Görüşme ve ses kaydı için onay aldım.	
Görüşme onayı ☐	Ses kaydı onayı ☐
Görüşmeci kodu	
Araştırmacı adı-soyadı	
Araştırmacı imzası	
Tarih	

